

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

7-8

ROČNÍK 14 (XLI)
PRAHA,
ČERVENEC - SRPEN 1968
CENA 20 Kčs

ÚSTŘEDÍ ZEMĚDĚLSKÉHO A POTRAVINÁRSKÉHO VÝZKUMU

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Doc. ing. Karel Svoboda, CSc., (předseda), dr. Emil Borák,
prof. dr. ing. Alois Grolig, CSc., doc. ing. Jaromír Havlíček,
CSc., doc. ing. Imrich Fogaš, CSc., dr. ing. Alois Hrubeš,
prof. ing. Felix Hutník, CSc., doc. ing. Dimitrij Choma, CSc.,
doc. dr. Jaroslav Kočí, CSc., prof. ing. Josef Krilek, CSc.,
prof. ing. Jaroslav Píč, CSc., doc. ing. Ladislav Sobotka,
CSc., Oito Soukup, CSc., doc. ing. Mikuláš Šebesta, CSc., doc.
ing. Ondřej Tatarka, CSc., Miroslav Zich

Vedoucí redaktor Bohuslav Vávra

©: Ústav vědeckotechnických informací, Praha 1968

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozbor a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Ústředí zemědělského a potravinářského výzkumu — Ústav vědeckotechnických informací. Vychází měsíčně. Redakce: Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—

Научный журнал ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA публикует обзоры, анализы и научные статьи о разрешенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства. Издает Научный центр сельского хозяйства и пищевой промышленности — Институт научно-технической информации. Выход в свет ежемесячно. Редакция Прага 2, Слезска 7

The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA published studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the line of the agricultural economics. Published by the Centre of Agricultural and Food Research — the Institute of Scientific and Technical Information. Issued monthly. Editorial office Prague 2, Slezska 7

Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben vom Zentrum für landwirtschaftliche und Lebensmittelforschung — Institut für wissenschaftlich-technische Informationen. Erscheint monatlich. Redaktion Prag 2, Slezska 7

Le journal scientifique ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publie les études, analyses et traités scientifiques concernant les tâches de recherches résous dans le domaine d'économie agricole. Publie par le Centre de recherches agricoles et alimentaires — l'Institut des renseignements scientifiques et techniques. Paraît une fois par mois. Rédaction Prague 2, Slezska 7

SYNOPSIS

Zemědělská ekonomika

7-8

14 (XLI)

© Ústav vědeckotechnických informací, Praha 1968

Lipták J.:

Мировые цены на сельскохозяйственные продукты и наше сельское хозяйство
World Prices of Agricultural Products and Czechoslovak Agriculture
Die Weltpreise landwirtschaftlicher Produkte und unsere Landwirtschaft

Horváth E.:

Поведение руководящих работников сельскохозяйственных предприятий при принятии решений
Behaviour of Managing Workers of Agricultural Enterprise in a Process of Deciding
Das Verhalten von leitenden Kadern des landwirtschaftlichen Betriebes im Entscheidungsprozeß

Skočák M.:

К вопросу рационализации управляющей деятельности руководящих работников в сельском хозяйстве
A Contribution to the Rationalization of the Managing Activity of Agricultural Executives
Beitrag zur Rationalisierung der Leittätigkeit der leitenden Kader in der Landwirtschaft

Rastokin P., Bezvoda F., Dolejší S.:

Отношение между валовой продукцией растениеводства (ВПП) и количеством искусственных удобрений в производственных условиях с/х предприятий
Relation between Gross Plant Production (GPP) and the Doses of Industrial Fertilizers under Operational Conditions of Socialist Agricultural Enterprises
Beziehung zwischen der pflanzlichen Bruttoproduktion (PBP) und der Gaben von Handelsdüngern in den Betriebsbedingungen der sozialistischen Landwirtschaftsbetriebe

Čiháková K.:

Развитие проблемы, связанной с землевладельцами, основным занятием которых является работа в промышленности
The Development of the Part-Time Farmers' Problem
Entwicklung des Problems der als Nebenerwerb betriebenen Landwirtschaft

Lázničková A.:

Влияние преобразования материально-технической базы чехословацкого сельского хозяйства на труд и жизнь женщин в ЕСХК
The Influence of the Transformation of the Material-Technical Basis of Czechoslovak Agriculture on the Work and Life of Women in Unified Agricultural Cooperatives
Einfluß der Umgestaltung der material-technischen Grundlage der tschechoslowakischen Landwirtschaft auf die Arbeit und das Leben der Frauen in den LPG

SYNOPSIS

Й. Липтак:

Мировые цены на сельскохозяйственные продукты и наше сельское хозяйство

В первой части мотивируется упрощенный тезис, что ценовые «ножницы» являются достаточным аргументом неэквивалентного обмена сельскохозяйственных продуктов, откуда исходил упрощенный вывод о нерациональности экспорта и рациональности импорта сельскохозяйственной продукции. Выражаем свое мнение, что ценовые «ножницы» могут быть проявлением, однако их нельзя считать точным и прецизионным аргументом неэквивалентности; помимо прочего, для данной страны при оценке народнохозяйственной рентабельности экспорта или импорта сельскохозяйственной продукции не являются решающими теоретические постулаты реэквивалентности, а реальные — меняющиеся во времени — соотношения мировых цен на сельскохозяйственные продукты (в более широком контексте внешние соотношения цен вообще) и отношение, какое оказывает к этим соотношениям соотношение общественных затрат на экспортную или антиимпортную продукцию в соответствующей стране. На основе эмпирическо-аналитических работ во второй части статьи приводится классификация чехословацких экспортных и антиимпортных сортов.

J. Lipták:

World Prices of Agricultural Products and Czechoslovak Agriculture

The first part of the study is motivated by the simplified thesis that price scissors are a sufficient proof of the unequivalent exchange of agricultural products from which a simplified conclusion was drawn about the unsuitability of export and the suitability of import of agricultural commodities. In our opinion, price scissors may be an expression, but they certainly cannot be looked upon as an exact and precise proof of unequivalence. Moreover, they are not decisive for the given country in estimating the national economic profitability of exports and imports of agricultural commodities the theoretical postulates of re-equivalence, but existing relations — variable within time — of world prices of agricultural products (in a wider context external price relations in general) and the connection between these relations and those of social production costs of export or antiimport commodities in the respective country. On the basis of empirico-analytical studies, the classification of Czechoslovak export and antiimport commodities is given in the second part of the study.

J. Lipták:

Die Weltpreise landwirtschaftlicher Produkte und unsere Landwirtschaft

Der erste Teil der vorliegenden Arbeit wird durch die vereinfachte These motiviert, daß die Preisschere ein ausreichender Beweis des ungleichwertigen Austausches landwirtschaftlicher Produkte ist, woraus die vereinfachte Schlußfolgerung der Unvorteilhaftigkeit des Exportes und Vorteilhaftigkeit des Importes landwirt-

schaftlicher Kommoditen abgeleitet wurde. Wir vertreten die Ansicht, daß die Preisschere der Ausdruck, nicht aber der exakte und präzise Beweis der Unäquivalenz ist. Darüber hinaus sind für das gegebene Land bei der Bewertung der volkswirtschaftlichen Rentabilität der Exporte und Importe landwirtschaftlicher Kommoditen nicht die theoretischen Postulate der Reäquivalenz, sondern die realen, zeitlich veränderlichen Relationen der Weltpreise landwirtschaftlicher Produkte (im breiteren Kontext die äußeren Preisrelationen überhaupt), sowie die Beziehungen der Relationen der gesellschaftlichen Produktionskosten der Export- und Antiimportkommoditen im betreffenden Land zu den erwähnten Relationen entscheidend. Auf der Grundlage empirisch-analytischer Arbeiten wird im zweiten Teil der Abhandlung eine Klassifikation der tschechoslowakischen Export- und Antiimport-Kommoditen dargeboten.

SYNOPSIS

Е. Горват:

Поведение руководящих работников сельскохозяйственных предприятий при принятии решений

Процесс принятия решений в сельскохозяйственном предприятии как в микросистеме реализуют руководящие работники на разных уровнях системы. От них в значительной мере зависит правильность и эффективность принятых решений и, особенно, их реализация. Поэтому теоретически анализировалось поведение руководящих работников при управлении предприятием.

Полученные до настоящего времени результаты, показывают, что на решения руководителя, как субъекта управления, влияют следующие факторы: тип руководителя, мотивировка его деятельности, социальная роль руководителя и, наконец, организация руководящей системы.

Классификация типов руководящих работников — методический прием, позволяющий с различных точек зрения систематизировать поведение личности в процессе принятия решения. При классификации типов руководящих работников в сельскохозяйственных предприятиях можно самыми важными считать следующие две точки зрения: отношение руководителя к делу при ориентации предприятия и характер поведения руководителя при выполнении своих обязанностей. По отношению руководителя к делу они делятся главным образом, на консервативные, инициативные, новаторские и подражательные типы. По характеру поведения можно классифицировать хозяйственные, технические и социальные типы руководителей.

Мотивировку деятельности руководящих работников нужно отличать от целей предприятия. В то время, как целью предприятий являются финальные величины, мотивы являются причинным объяснением предпринимательского действия. Как специфически «предпринимательские» мотивы здесь выступают творческие усилия, воля, инициатива, самостоятельность.

Социальные роли руководящих работников в рамках предприятия и его среды различны по своей форме и содержанию, что является причиной возникновения конфликтных ситуаций между ролями и в рамках определенных ролей. Социальные роли влияют также на процесс самореализации в среде.

Организация руководящей системы координирует в решающем процессе отношения между носителями решения и определяет их радиус действия. В общем здесь можно различать две главные формы руководящей системы: способ руководства в дирекции и способ управления в коллегии.

Е. Horváth:

Behaviour of Managing Workers of Agricultural Enterprise in a Process of Deciding

A process of deciding in an agricultural enterprise as a microsystem is realized by managing workers on the different levels of the system. The rightness and effectiveness of accepted decisions and especially their realization depends to a considerable extent on these managing workers. For this reason their behaviour was theoretically analysed.

The present results of investigation indicate that the decision of a manager as a subject of a process of deciding is influenced mostly by the following factors: by the type of a manager, the motive of his activity, the social role of a manager and at last even by the organisation of the managing system.

A classification of the types of managing workers is a methodical procedure which enables to systematize the behaviour of workers in a process of deciding from the different points of view. As for the classification of the types of managing workers in agricultural enterprises it is possible to consider the following two stand-points as the most important: attitude of a manager towards the orientation of the enterprise and character of behaviour of a manager in the course of carrying out his function. As for the attitude of a manager we distinguish especially the conservative, initiative, pioneer and imitating types. As for the character of behaviour it is possible to distinguish the economic, technical and social types of managers.

It is necessary to differentiate between the motive of activity of managing workers and the aims of enterprises. While the aims of an enterprise are the final factors, the motives are the causal explanation of an enterprising activity. As typically „enterprising“ motives the creative efforts, the will, the independence can be mentioned.

The social role of managing workers within the scope of an enterprise and its environment is various regarding both the content and form; and this gives rise to the conflicting situation among the roles and also within the scope of a certain role. The social role influences also the process of the self-realization in the environment.

The organization of a managing system regulates in a process of deciding the relationships among the bearers of decision and determines their sphere of activity. In general two main forms can be distinguished: the way of management in a directorship and that in a council.

E. Horváth:

Das Verhalten von leitenden Kadern des landwirtschaftlichen Betriebes im Entscheidungsprozeß

Der Entscheidungsprozeß im landwirtschaftlichen Betriebe als ein Mikrosystem wird von leitenden Kadern auf den verschiedenen Stufen des Systems realisiert. Von diesen Kadern ist die Richtigkeit und Effektivität der angenommenen Entscheidungen und besonders ihre Realisation abhängig. Deshalb wurde das Verhalten der leitenden Kader bei der Leitung der Betriebe theoretisch analysiert.

Die bisherigen Ergebnisse der Forschung deuten an, daß die Entscheidung vom Leiter des Betriebes als Subjekt des Entscheidungsprozesses vorwiegend durch die folgenden Faktoren beeinflusst wird: durch den Typ des Leiters, durch die Motivierung seiner Tätigkeit, durch die soziale Stellung des Leiters und schließlich durch die Organisation des Systems der Leitung.

Die Klassifizierung von Typen der leitenden Kader ist ein methodisches Verfahren, welches das Verhalten der Mitarbeiter im Entscheidungsprozeß zu systemisieren ermöglicht. Bei der Klassifizierung von Typen der leitenden Kader in landwirtschaftlichen Betrieben kann man folgende zwei Gesichtspunkte für die wichtigsten ansehen: die Stellungnahme des Leiters bei der Orientierung des Betriebes und den Charakter des Verhaltens vom Leiter bei der Ausübung der Funktion. Was die Stellungnahme des Leiters betrifft, unterscheidet man vor allem die konservativen und initiativen Typen und auch die Pionier- und Nachahmungstypen. Nach dem Charakter des Verhaltens kann man die ökonomischen, technischen und sozialen Typen der Leiter klassifizieren.

Die Motivation der Tätigkeit von leitenden Kadern muß man von den Zielen der Betriebe differenzieren. Während man die Ziele der Betriebe für die endgültigen Faktoren ansehen kann, dienen die Motive zur kausalen Erklärung der Unternehmertätigkeit. Als spezifisch „Unternehmermotive“ sind schöpferische Streben, Willen, Selbstständigkeit zu betrachten.

Die soziale Stellung der leitenden Kader im Rahmen des Betriebes und seiner Umwelt unterscheidet sich durch den Inhalt und die Form, was die Entstehung der Konfliktsituationen unter den Stellungen und im Rahmen der bestimmten Stellung verursacht. Die soziale Stellung beeinflusst auch den Prozeß der Selbstrealisation in der Umwelt.

Die Organisation des Systems der Leitung reguliert im Entscheidungsprozeß die Beziehungen unter den Entscheidungsträgern und bestimmt ihre Wirkungsphäre. Im allgemeinen kann man zwei Hauptformen des Systems der Leitung unterscheiden: die Art der Leitung im Direktorium und im Kollegium.

SYNOPSIS

М. Скочик:

К вопросу рационализации управляющей деятельности руководящих работников в сельском хозяйстве

В данной статье оцениваются некоторые данные о затрате времени руководящих работников в сельском хозяйстве. Следует гораздо строже оценивать деятельность руководящих работников с точки зрения ее стоимости. Необходимо придавать гораздо большее значение ее рационализации, чем труду рабочих.

Полученные данные о средней продолжительности рабочего времени, продолжительности сна и пассивного отдыха и времени на личную потребность работников свидетельствуют о том, что отношение этих трех основных видов деятельности человека у руководящих работников сельского хозяйства невыравнено. Рабочее время сильно превышает законный предел. Экономия рабочего времени руководящих работников сельского хозяйства изо дня в день становится все более серьезной проблемой, так как в системе управления время играет совсем экстренную роль. Следовательно, успех управления производством зависит в значительной степени также от рационального использования рабочего времени руководящих работников и от повышения эффективности их руководящей работы.

M. Skočík:

A Contribution to the Rationalization of the Managing Activity of Agricultural Executives

The study evaluates some data on the consumption of time of agricultural executives. The activity of these must be judged much more strictly from the point of valuation. Much greater importance should be attributed to its rationalization than to that of the worker.

The established data on average working hours, duration of sleep and inactive relaxation and the time for personal requirements of the workers indicate, that the relation of these three basic activities of man are unbalanced with the agricultural executive. Working hours are exceeding the legal measure by far. Economy in the use of working time of agricultural executives is an increasingly urgent problem, as time is of quite exceptional importance in the system of management. The success of production management depends, therefore, to a considerable part also on expedient working time utilization and on the increase of effectivity of their managing work.

M. Skočík:

Beitrag zur Rationalisierung der Leittätigkeit der leitenden Kader in der Landwirtschaft

Diese Studie bewertet einige Angaben über den Zeitverbrauch der leitenden Kader in der Landwirtschaft. Die Tätigkeit der leitenden Kader muß vom Gesichtspunkt des Wertes viel strenger beurteilt werden. Es ist notwendig ihrer Rationalisierung eine viel größere Bedeutung beizumessen, als es bei der manuellen Arbeit der Fall ist.

Die festgestellten Angaben über die durchschnittliche Arbeitszeit, über die Länge des Schlafens und die des untätigen Ausruhens und auch über die Zeit des persönlichen Verbrauches der Arbeiter deuten an, daß das Verhältnis dieser drei grundlegenden Tätigkeiten des Menschen bei den leitenden Kadern in der Landwirtschaft nicht ausgeglichen ist. Die Arbeitszeit überschreitet hoch das gesetzliche Maß. Die Wirtschaftung mit der Zeit der leitenden Kader in der Landwirtschaft wird von Tag zu Tag ein brennenderes Problem, da die Zeit im Leitsystem eine gänzlich außergewöhnliche Rolle spielt. Der Erfolg der Produktionsleitung ist also in einem bedeutsamen Maß auch von der zweckmäßigen Ausnützung der Arbeitszeit der leitenden Kader und von der Erhöhung der Effektivität ihrer Leiterarbeit abhängig.

SYNOPSIS

Растокин П., Безвода С., Долейши С.:

Зависимость между валовой продукцией растениеводства (ВПП) и количеством искусственных удобрений в производственных условиях с/х предприятий

1. При существующих производственных условиях анализом была установлена в обоих районах и почти за все годы достаточно достоверная положительная зависимость между ВПП, количеством азота и P_2O_5 .

Коэффициенты общей регрессии ВПП, в зависимости от количества чистых действующих веществ, показывают, что при повышении количества азота на 1 кг, повышалась стоимость ВПП в разные годы в среднем от 17,93 до 96,88 кр., в то время как при повышении количества P_2O_5 на 1 кг стоимость ВПП колебалась (за разные годы) в среднем от 16,31 до 98,09 кр. Коэффициенты общей регрессии ВПП, в зависимости от K_2O , были в районе Колин достаточно достоверными в течение двух лет, а в районе Нимбург — в течение четырех лет. При повышении K_2O на 1 кг стоимость ВПП повысилась в среднем с 6,59 кр. до 65,66 кр.

2. Было установлено, что зависимость между ВПП и количеством одного определенного действующего вещества — при наличии постоянного количества остальных двух действующих веществ — является менее явной и достоверной. При повышении азота на 1 кг (при постоянном содержании P_2O_5 и K_2O) увеличивается стоимость ВПП в пределах от 0,89 до 62,66 кр. В 1962 г. наблюдалось понижение стоимости ВПП на 26,12 кр в пересчете на 1 кг P_2O_5 . При повышении K_2O на 1 кг (при постоянном содержании N и P_2O_5) повышение стоимости ВПП было в большинстве случаев недостоверным и в течение трех лет происходит даже снижение стоимости ВПП.

3. Определение множественной корреляции и регрессии позволило получить информацию о возможностях достижения ВПП при разных комбинациях отдельных учитываемых факторов.

4. Благодаря включению косвенного показателя уровня специальных и организаторских способностей руководящих работников («прочие факторы») в комплекс факторов, влияющих на ВПП была получена ценная информация создающая условия для кратковременных прогнозов.

P. Rastokin, F. Bezvoda, S. Dolejší:

Relation between Gross Plant Production (GPP) and the Doses of Industrial Fertilizers under Operational Conditions of Socialist Agricultural Enterprises

1. The performed analysis gave under the present conditions of production a sufficiently decisive positive relation between GPP and the quantity of nitrogen and P_2O_5 in both districts for almost all years under study.

The coefficients of the total regression of GPP in dependence on the quantity of pure nutrients show that the increase of GPP in individual years ranged at the increase of nitrogen by 1 kg in the average from 17.93 to 96.88 Kčs, while at the increase of P_2O_5 by 1 kg, from 16.31 to 98.09 Kčs. The coefficients of the total regression of GPP in dependence on K_2O were sufficiently significant in the district Kolín within 2 years, in the district Nymburk within 4 years. GPP ranged at the increase of K_2O by 1 kg from 6.59 to 65.66 Kčs.

2. The relations between GPP and the quantity of a certain nutrient, provided that the quantities of the other two nutrients were constant, were less conspicuous and less significant. At the increase of nitrogen by 1 kg (at constant quantities of P_2O_5 and K_2O), GPP ranged from 0.89 to 62.66 Kčs (without the year 1963), at the increase of P_2O_5 by 1 kg (at a constant quantity of Na K_2O), from 0.89 to 62.66 Kčs.

The year 1962 showed a decrease in GPP by 26.12 Kčs per 1 kg of increased P_2O_5 . At the increase of K_2O by 1 kg (at constant quantities of N and P_2O_5), GPP was in most of the cases insufficiently significant and there came to decrease of GPP within 3 years.

3. The determination of the manifold correlation and regression disclosed the possibilities of achieving GPP at various combinations of the factors taken into account.

4. The insertion of an indirect indicator of the level of the technical and organizational activity of the leading workers („further factors“) into the complex of factors which influence GPP, enabled to gain a valuable information, which gives the presumption for a successful carrying out of the prognosis, at least for a short period of time.

P. Rastokin, F. Bezvoda, S. Dolejší:

Beziehung zwischen der pflanzlichen Bruttoproduktion (BPB) und der Gaben von Handelsdüngern in den Betriebsbedingungen der sozialistischen Landwirtschaftsbetriebe

1. Mittels der durchgeführten Analyse wurde in den bestehenden Produktionsbedingungen eine genügend signifikante positive Beziehung zwischen der pflanzlichen Bruttoproduktion und der Menge von Stickstoff und P_2O_5 festgestellt.

Die Koeffizienten der gesamten Regression der pflanzlichen Bruttoproduktion in Abhängigkeit von der Menge der reinen Nährstoffe zeigen, daß bei der Erhöhung des Stickstoffs um 1 kg die Erhöhung der pflanzlichen Bruttoproduktion in verschiedenen Jahren im Durchschnitt von 17,93 Kčs bis 96,88 Kčs schwankte, bei der Erhöhung der P_2O_5 -Menge um 1 kg schwankte die pflanzliche Bruttoproduktion (in verschiedenen Jahren) durchschnittlich von 16,81 Kčs bis 98,09 Kčs. Die Koeffizienten der gesamten Regression der pflanzlichen Produktion in Abhängigkeit vom K_2O waren im Kreis Kolín in zwei Jahren und im Kreis Nymburk in vier Jahren genügend signifikant. Bei der Erhöhung des K_2O um 1 kg schwankte die Erhöhung der pflanzlichen Bruttoproduktion im Durchschnitt von 6,59 Kčs bis 65,66 Kčs.

2. Die Beziehungen zwischen der pflanzlichen Bruttoproduktion und der Menge eines bestimmten Nährstoffes, unter Voraussetzung des konstanten Zustandes zwei anderer Nährstoffe, zeigten sich als weniger ausdrucksvoll und mit einer geringeren Signifikanz. Bei der Erhöhung des Stickstoffs um 1 kg (unter dem konstanten Zustand vom P_2O_5 und K_2O) schwankte die Erhöhung der pflanzlichen Bruttoproduktion von 16,11 Kčs bis 55,58 Kčs (außer dem Jahre 1963). Bei der Erhöhung des P_2O_5 um 1 kg (unter dem konstanten Zustand von N und K_2O) schwankte die Erhöhung der pflanzlichen Bruttoproduktion von 0,89 Kčs bis 62,66 Kčs. Das Jahr 1962 wies eine Herabsetzung der pflanzlichen Bruttoproduktion auf, und zwar um 26,12 Kčs auf 1 kg Erhöhung des P_2O_5 . Bei der Erhöhung des K_2O um 1 kg (unter dem konstanten Zustand von N und P_2O_5) war die Erhöhung der pflanzlichen Bruttoproduktion in meisten Fällen ungenügend signifikant und während drei Jahren kommt es zur Herabsetzung der pflanzlichen Bruttoproduktion.

3. Die Feststellung einer vielfachen Korrelation und Regression ermöglichte die Gewinnung von Informationen über die Möglichkeiten der Erreichung der pflanzlichen Bruttoproduktion unter verschiedenen Kombinationen der in Betracht gezogenen Faktoren.

4. Durch die Einschaltung des indirekten Kennwertes des Niveaus der fachlichen und organisatorischen Leistungsfähigkeit der leitenden Mitarbeiter („weitere Faktoren“) in den Komplex der die pflanzliche Bruttoproduktion beeinflussenden Faktoren wurde wertvolle Information gewonnen, die eine Voraussetzung für eine erfolgreiche Durchführung der Prognose, wenigstens auf eine kurze Zeit, bietet.

SYNOPSIS

К. Чигакова:

Развитие проблемы, связанной с землевладельцами, основным занятием которых является работа в промышленности

Причины создания социальной группы землевладельцев, основным занятием которых является работа в промышленности, необходимо искать в распаде мелкого производства в деревне и в гибели кустарного промысла, который раньше был второстепенной деятельностью крестьянина. Процесс распада мелкого производства ускоряют индустриализация, степень повышения и уменьшения конъюнктуры и кризис в капиталистических странах, колебание цен и заработных плат в сельском хозяйстве и во всех других отраслях капиталистического и социологического народного хозяйства, а также разные социальные и социологические аспекты.

Некоторые черты развития этой проблемы можно обобщить следующим образом:

- связь сельскохозяйственной деятельности с несельскохозяйственной становится обычным явлением в жизни деревенского населения;

- доля доходов от сельскохозяйственной деятельности в конечном доходе дворов землевладельцев, основным занятием которых является работа в промышленности, более высокая в самых малых по размеру группах хозяйствах и понижается с ростом земельной площади;

- доля дворов землевладельцев, основным занятием которых является работа в промышленности, в отдельных по размеру группах всех сельскохозяйственных предприятий убывает с ростом земельной площади;

- в связи с развивающимися производительными силами база промышленно-сельскохозяйственных предприятий растет до тех пор, пока страны не начинают превращаться в развитие индустриальные страны.

После достижения этой кульминационной точки наступает понижение. Возникновение социалистических производственных отношений этот процесс ускоряет в обоих направлениях;

- связь сельскохозяйственной деятельности с несельскохозяйственной создает предпосылки для урбанизации деревни без переселения населения в города;

- в развитых индустриальных обществах тенденция развития явно направлена от сельских хозяйств к мелким любительским делянкам, от функции пропитания к целям отдыха и развлечения. Из подсобного сельскохозяйственного предприятия постепенно становится место проведения активного досуга;

- сокращение рабочего времени и стремление человека реализовать вне пределов свою рабочую силу и свою личность весьма ускоряют этот процесс.

К. Čiháková:

The Development of the Part-Time Farmers' Problem

The reasons for the origin of the social group of part-time farmers have to be looked for in the decomposition of small-scale production in the villages and in the decline of home manufacturing which formerly had been a side-line of the farmer. The process of industrialization, the grade of the up and downward turns of the market and the crises in capitalist countries, the fluctuation of prices and wages in agriculture and in all the other branches of capitalist and socialist economy and various social and sociological aspects are accelerating the process of decomposition of small-scale production.

Some features of the development of the part-time farmers' problem can be set down in general:

- the connexion of agricultural and non-agricultural activities becomes a current phenomenon in the life of the village population,
- the share of income from agricultural activities in the final income of part-time farmer households is highest in the lowest size groups of households and is sinking with the rising extent of land;
- the share of part-time farmer households in the individual size groups of all agricultural enterprises is sinking with the increasing extent of land;
- in connexion with the development of production forces the basis of the part-time farmers' enterprises extends until the country begins to change into an advanced industrial country. After reaching this culmination point a decrease sets in. The introduction of socialist production relations accelerates this process in both directions;
- the connexion of agricultural and non-agricultural activity creates the conditions for the urbanization of villages without a migration of the country population into town;
- in advanced industrial societies the trend of development points clearly from the farm to the garden lot, from the function of providing food to that of recreation. The part-time agricultural enterprise changes gradually into a free-time working-site;
- the shortening of working hours and the attempt of man to express himself beyond the boundaries of his working force and his personality are considerably accelerating this process.

K. Čiháková:

Entwicklung des Problems der als Nebenerwerb betriebenen Landwirtschaft

Die Ursachen der Entstehung der sozialen Gruppe von Nebenerwerbsbauern („Feierabendsbauern“) müssen in der Zersetzung der Kleinproduktion am Lande und im Zusammenbruch der Heimindustrie, die früher eine nebenseitige Tätigkeit des Landwirtes war, gesucht werden. Der Industrialisierungsprozeß, der Steigungs- und Senkungsgrad der Konjunktur und der Krise in den kapitalistischen Ländern, das Schwanken der Löhne und Preise in der Landwirtschaft und auch in sämtlichen sonstigen Fachgebieten der kapitalistischen und sozialistischen Volkswirtschaft und verschiedene soziale und soziologische Aspekte beschleunigen den Zersetzungsgrad der Kleinproduktion.

Einige Entwicklungscharakterzüge des Problems der als Nebenerwerb betriebenen Landwirtschaft kann folgend verallgemeinert werden:

- die Verbindung der landwirtschaftlichen Tätigkeit mit der nicht landwirtschaftlichen wird zur laufenden Erscheinung im Leben der Dorfbewohnerschaft;
- der Anteil des Einkommens aus der landwirtschaftlichen Tätigkeit an dem Einkommen der landwirtschaftlichen Nebenerwerbs- (Feierabendsbauer-)Haushalte ist in den niedrigsten Größengruppen der Wirtschaft am höchsten und wird mit dem zunehmenden Flächenausmaß des Bodens herabgesetzt;
- der Anteil der Feierabendsbauerhaushalte in den einzelnen Größengruppen sämtlicher landwirtschaftlicher Betriebe senkt sich durch das ansteigende Flächenausmaß des Bodens;
- in Zusammenhang mit den sich entwickelnden Produktionskräften verbreitet sich die Basis der landwirtschaftlichen Nebenerwerbsbetriebe bis zu dem Moment, wo die Länder beginnen sich in entwickelte industrielle Länder zu verändern. Nach Erreichen dieses Kulminationspunktes kommt es zu einem Rückgang. Das Antreten der sozialistischen Produktionsbeziehungen beschleunigt diesen Prozeß in beiden Richtungen;
- die Verbindung der landwirtschaftlichen Tätigkeit mit der nichtlandwirtschaftlichen bildet Voraussetzung für die Urbanisation des Dorfes ohne Migration der Dorfbewohner in die Städte;
- in den entwickelten industriellen Gesellschaften ist die Entwicklungstendenz klar von der Wirtschaft zur Gartenparzelle, von der Ernährungsfunktion zu Rekreation zwecken gerichtet. Aus dem nebenseitigen landwirtschaftlichen Betrieb entsteht fortlaufend eine Arbeitsstätte der freien Zeit;
- die Verkürzung der Arbeitszeit und die Bemühung des Menschen, sich außer die Grenze seiner Arbeitskraft und seiner Person zu realisieren, beschleunigen sehr diesen Prozeß.

SYNOPSIS

А. Лазничкова:

Влияние преобразования материально-технической базы чехословацкого сельского хозяйства на труд и жизнь женщин в ЕСХК

Современные рабочие и жизненные условия постоянно занятых в ЕСХК женщин до сих пор отмечены печатью следов мелкого производства. Они отличаются некоторыми специфическими сторонами:

- а) заработки женщин в ЕСХК меньше, чем заработки квалифицированных женщин, занятых в промышленности, и меньше заработков неквалифицированных женщин других профессий;
- б) приусадебные хозяйства подкрепляют и усиливают мелкопроизводственный способ ведения хозяйства в личных хозяйствах кооперативных крестьян;
- в) более низкий уровень оснащённости квартир кооперативных крестьян для женщин представляет большее усилие и большую затрату времени при домашних работах;
- г) аналогично это отражается и в меньшей доли кооперативных крестьян в использовании бытовых услуг, а также в общественном питании.

Эти специфические стороны вытекают прежде всего из до сих пор непреодолимых противоречий в уровне развития производительных сил в промышленности и в сельском хозяйстве, главным образом в различном уровне материально-технической базы. Одновременно в рабочих и жизненных условиях женщин в ЕСХК, однако, проявляются и общие стороны, характеризующие положение женщин в социалистическом обществе вообще.

Процесс преобразования материально-технической базы сельского хозяйства в ЧССР сильно обусловит жизнь женщин в ЕСХК.

Сокращаются возможности применения женского труда в сельскохозяйственном производстве. Возникает проблема, как разместить женщин семей кооперативных крестьян.

При этом взаимно приближаются жизненные условия женщин семей кооперативных крестьян и женщин семей других социальных групп.

Влияние процесса преобразования материально-технической базы сельского хозяйства на концентрацию сельского населения в крупные населенные пункты еще полностью не проверено.

А. Lázníčková:

The Influence of the Transformation of the Material-Technical Basis of Czechoslovak Agriculture on the Work and Life of Women in Unified Agricultural Co-operatives

The present conditions of work and life of women permanently employed at Unified agricultural co-operatives still bear traces of small-scale production. They show certain specific aspects:

a) the earnings of women employed at Unified agricultural co-operatives are lower than are those of trained women working in the industry, and they are also lower than those of non-trained women doing other work.

b) Private plot farming supports and potentiates small-scale methods of farming in the homes of co-operative farmers.

c) The lower standard of the homes of collective farmers results in a higher demand for tiresome work for women and in a higher consumption of time for domestic work.

d) The same results are produced also by the smaller share of utilization, by collective farmers, of services provided and of public catering establishments.

These specific facts result above all from the hitherto not overcome differences

in the stages of development of the production forces in the industry and in agriculture, and particularly from the different standard of the material-technical basis. At the same time, however, in the conditions of work and life of women working at Unified agricultural co-operatives there occur also general aspects characterizing the position of women in the socialist society generally.

The process of the transformation of the material-technical basis in the agriculture of Czechoslovakia deeply influences the life of women at Unified agricultural co-operatives.

It will decrease the possibility of the use of the work of women in agricultural production. The problem arises as to where to find new jobs for women of the families of co-operative farmers.

It will diminish the difference between the life conditions of women of the families of co-operative farmers and of women of other social groups.

The influence of the process of transformation of the material-technical basis of agriculture on the concentration of the rural population in larger settlements has not yet been fully investigated.

A. Lázničková:

Einfluß der Umgestaltung der materiell-technischen Grundlage der tschechoslowakischen Landwirtschaft auf die Arbeit und das Leben der Frauen in den LPG

Die gegenwärtigen Arbeits- und Lebensbedingungen der Frauen, die dauernd in den LPG tätig sind, sind bisher durch die Spuren der Kleinproduktion vermerkt. Sie zeichnen sich durch einige spezifische Seiten aus:

a) die Verdienste der Frauen im LPG sind niedriger als die Verdienste der ausgebildeten Frauen in der Industrie und auch niedriger als die Verdienste der nicht ausgebildeten Frauen in anderen Berufen,

b) die Binnenschlagwirtschaft verstärkt und potenziert die Kleinproduktionsart der Wirtschaftung im Haushalt der Genossenschaftsbauer,

c) ein niedrigeres Niveau der Wohnungsausstattung der Genossenschaftsbauer bedeutet für die Frauen eine größere Anstrengung und auch einen größeren Arbeitsaufwand auf die häusliche Arbeit,

d) dieselben Folgen hat auch der kleinere Anteil der Genossenschaftsbauer an der Ausnützung der Dienste für den Haushalt und an der öffentlichen Verpflegung.

Diese spezifischen Seiten gehen vor allem aus den bisher nicht überwältigten Unterschieden im Entwicklungsgrad der Produktionskräfte in der Industrie und der Landwirtschaft heraus, besonders aus dem unterschiedlichen Niveau der materiell-technischen Grundlage. Gleichzeitig treten jedoch in den Arbeits- und Lebensbedingungen der Frauen in den LPG auch allgemeine Seiten zutage, die die Stellung der Frauen in der sozialistischen Gesellschaft überhaupt charakterisieren.

Der Umgestaltungsprozeß der materiell-technischen Grundlage der Landwirtschaft in Tschechoslowakei beeinflußt tief das Leben der Frauen in den LPG.

c) ein niedrigeres Niveau der Wohnungsausstattung der Genossenschaftsbauer bedeutet für die Frauen eine größere Anstrengung und auch einen größeren Arbeitsmöglichkeiten für Frauen aus Familien der Genossenschaftsbauern suchen soll.

Dieser Prozeß nähert die Lebensbedingungen der Frauen aus den Familien der Genossenschaftsbauern und der Frauen aus den Familien anderer sozialer Gruppen zusammen.

Der Einfluß des Prozesses der Umgestaltung der materiell-technischen Grundlage der Landwirtschaft auf die Konzentration der landwirtschaftlichen Bewohnerschaft in größere Siedlungen ist bisher noch nicht vollständig durchgeforscht.

Редакционная коллегия — Editorial board — Redaktionsrat

Председатель — Chairman — Vorsitzender

Doc. Karel Svoboda, CSc.

Josef Drahovzal, prof. dr. Alois Grolig, CSc., ing. Jaromír Havlíček, CSc., dr. ing. Alois Hrubeš, z. prof. ing. Felix Hutník, CSc., Doc. Dimitrij Choma, CSc., doc. ing. Josef Krilek, CSc., doc. ing. Jaroslav Píč, CSc., doc. ing. Ladislav Sobotka, CSc., Otto Soukup, CSc., doc. ing. Mikuláš Šebesta, CSc., Miroslav Zich

Главный редактор — Editor-in-chief — Hauptredakteur

Bohuslav Vávra

■ Na tomto místě chceme formulovat naše stanovisko ke dvěma otázkám. Především k otázce vztahu cenových nůžek a neekvivalentní směny a pak k otázce, v jakém smyslu mohou být světové ceny kritériem pro zaměření rozvoje zemědělství jednotlivých zemí vůbec a také v případě Československa. Jinými slovy jde o otázku, jaký význam mají rozdíly cenových (nebo „hodnotových“ a nákladových) relací základních druhů zemědělské produkce uvnitř dané země a na vnějších nebo světových trzích.

CENOVÉ NŮŽKY A NEEKVIVALENTNÍ SMĚNA

Teze o existenci neekvivalentní směny zaujímal v průběhu desetiletí přední místo na stránkách marxistických ekonomických děl. Jako neekvivalentní byla nejběžněji označována taková směna, při níž tržní cena byla více nebo méně odchýlena od hodnoty příslušného výrobku. Jako projev neekvivalentní směny byly a jsou nejčastěji uváděny cenové nůžky. K oběma těmto postulátům naší teorie nelze nemít výhrady.

Předně: jestliže podle Marxova učení je pro podmínky kapitalismu volné soutěže „přirozenou“ modifikací hodnoty výrobní cena, pak se pojetí neekvivalentní směny uvnitř kapitalismu nemůže pohybovat na úrovni prosté zbožní výroby (podle prvního dílu Kapitálu), ale musí vycházet z třetího dílu Kapitálu, tj. z teorie průměrné míry zisku a výrobní ceny. A také pro sféru světového obchodu nenacházíme důvod pro aplikaci nejabstraktnější kategorie „mezinárodní hodnota“, když se logicky nabízí spíše kategorie „mezinárodní výrobní cena“.

Není to jenom formálně logická záležitost. Neuděláme-li tento krok v pojetí ekvivalence od hodnoty k výrobní ceně, pak vznikne absurdní situace: budeme sice považovat v duchu III. dílu Kapitálu za „zákonité“, že tržní ceny — za předpokladu působení zákona hodnoty — oscilují kolem výrobních cen, ovšem výrobní ceny budou více nebo méně odchýleny od hodnot. Takový stav (tedy trvalé odchýlení tržních cen od hodnot a jejich oscilace kolem výrobních cen) by tedy znamenal totální neekvivalenci, což je — jak se domníváme — v rozporu s jedním ze základních metodických principů Kapitálu. Domníváme se, že Marxovo pojetí neekvivalentní směny nelze vykládat na odchylce výrobních cen od hodnot, ale na odchylce tržních cen od výrobních cen.

V souvislosti s tím vzniká ovšem velice závažný problém, ne-li rozpor. Jak známo, teorii absolutní renty, pokud jde o její zdroje, založil autor Kapitálu na učení o rozdílném organickém složení kapitálu. Monopol pozemkového

vlastnictví je nástrojem, kterým Marx ve svém „normálním modelu“ „pozvedl“ hladinu tržních cen zemědělských produktů z kvantitativně nižší úrovně výrobních cen na kvantitativně vyšší úroveň hodnot. Má-li tedy být realizována absolutní renta bez porušení zákona hodnoty, musí se tržní ceny zemědělských produktů pohybovat nikoliv v poloze výrobních cen, ale v poloze hodnot. To je ovšem zjevný dualismus. Akceptujeme-li tento dualismus v pojetí ekvivalence v podmínkách kapitalistické zboží výroby, pak vzniknou v její logické stavbě nové vážné trhliny. Změny v organickém složení kapitálu, které přineslo naše století — zjednodušeně řečeno — vedly ke změně kvantitativních vztahů mezi hodnotou a výrobní cenou: namísto $H > VC$ by mělo platit $H < VC$. „Automní“ pojetí ekvivalence směny zemědělských produktů (tržní cena = H) nás za této nové situace staví před zcela nový problém. Nutno nově hledat a objasňovat — na základě normálního působení, nikoliv porušování zákona hodnoty — nejen zdroj absolutní renty, ale také zdroje části nebo celého průměrného zisku. Oprávněnost dualistického pojetí ekvivalence se stává ještě pochybnější než byla za situace, kdy platily Marxovy poznatky o rozdílech v organickém složení kapitálu.

Jak známo, vývoj kapitalismu v zemědělství nevedl zcela přesvědčivě k realizaci Marxova schématu se třemi třídami v zemědělství: vlastník půdy — kapitalistický podnikatel — dělník. Přes uplynulá desetiletí zůstává nemalá část půdy, ostatních výrobních prostředků a produkce v rukou nekapitalistických zboží výrobců. Z hlediska našeho tématu je ovšem důležitý poznatek Marxovy teorie, že kvantitativní určení hladiny společenské hodnoty a také společenské výrobní ceny je dáno relací koupěschopné poptávky společnosti a výrobního potenciálu téže společnosti, přičemž nositeli výrobního potenciálu i v zemědělství jsou sociálně různorodé síly s velice rozdílnou úrovní produktivní síly (živé a zhmotnělé) práce. Nemůže-li zboží malovýrobce s ohledem na konstelaci výrobních faktorů, jimiž disponuje, dosáhnout přiměřeně vysoké úrovně produktivní síly své práce, vyrábí-li svou produkci s vysokou individuální hodnotou, nelze považovat za porušení principu ekvivalence skutečnost, že tržní ceny oscilují hluboce pod úrovní těchto někdy až závratně vysokých individuálních hodnot nebo výrobních nákladů.

Analogické vztahy se vyvíjejí i v mezinárodním měřítku, na světových trzích.

Pokud jde o mezinárodní prostor reprodukčního procesu, označovaný obvykle jako světová socialistická soustava, nenacházíme — alespoň prozatím — žádné nové pozoruhodné prvky, které by mohly změnit základní postuláty výše uvedeného pojetí ekvivalence. Ovšem, původní a neúspěšná negace zboží výroby jako teoretické kategorie vlastní také socialismu, nadělala mnoho škod. Dlouhodobé popírání možnosti neekvivalence za socialismu a jejich škodlivých důsledků patří do seznamu takových škod a první desetiletí socialismu jsou tím silně poznamenána.

Původní negace a nyní nízký stupeň teoretického poznání v oblasti socialistické zboží výroby jsou také živnou půdou zmatků kolem koncepcí tvorby cen na mezinárodních trzích, na nichž vystupují vůči sobě socialistické, zejména evropské socialistické země. Na jedné straně jsou vehementně prosazovány koncepce tvorby vysokých cen „zbožních malovýrobce“, kteří vyrábějí pro mezinárodní trh při relativně nízké účinnosti svých výrobních faktorů, tedy s nadměrnou vysokou individuální hodnotou. Na druhé straně vystupují země — opo- nenti těchto koncepcí, přičemž jejich motivace (stejně jako u prvních) pramení z bezprostředních národohospodářských deficitů a jejich teoretická protiargu-

mentace je stejně chabá, pokud usiluje pragmaticky popřít teze o neekvivalentní směně a vykořisťování.

Nelze přehlížet skutečnost, že nejen vnitřní trhy kapitalistických a socialistických zemí, ale také mezinárodní trhy jsou v našem století silně deformovány antiagrárními monopolistickými a mocenskými silami. Národní a mezinárodní agrární intervencionalismus vyrostl jenom jako důsledek a částečná protiváha antiagrárních monopolistických sil. Jsou-li tato tvrzení správná, je-li monopolní (vysoká nebo nízká) cena uvnitř kapitalistických a socialistických zemí a na světových trzích objektivní realitou, pak zde skutečně existuje neekvivalentní směna ve smyslu odchylek tržních cen od výrobních (nebo mezinárodních výrobních) cen. Tato věta ovšem není nic víc, než hypotéza. Musíme opět zdůraznit, že ani naše marxistická ekonomická věda se v průběhu desetiletí nepropracovala k exaktnímu důkazu o existenci neekvivalentní směny. Cenové nůžky, chronicky nízké agrární „v“ (= suma reálných osobních důchodů) zemědělců, a to jak v nevyvinutých zemích, tak i v zemích socialistických a dokonce v kapitalistických zemích s nejvyspělejším zemědělstvím a s enormně vysokou organickou skladbou kapitálu, jakož i chronická závislost zemědělství na „vnějších“ kapitálových zdrojích snad dovolují předpokládat existenci neekvivalentní směny, ale nelze jim přiznat hodnotu přímého důkazu.

Přímé důkazy by mohla poskytnout výlučně konfrontace exaktních údajů o velikosti výrobních cen¹⁾ (event. mezinárodních výrobních cen) s tržními cenami jednotlivých výrobků nebo skupina výrobků.

Skutečnost, že se zde používají (jsou v reálném vztahu) abstraktní kategorie, jako je výrobní cena nebo dokonce hodnota a čistě empirické kategorie, jako je (národní nebo mezinárodní, světová) tržní cena, může být oprávněně alespoň zdrojem pochybností, zda lze vůbec neekvivalenci exaktně prokázat.²⁾

Můžeme tedy shrnout: tradiční pojetí neekvivalence jako odchýlení tržních cen od hodnoty se nám jeví jako neuspokojivé, dokonce rozporné. Ale ani preciznější pojetí neekvivalence jako odchýlení tržních cen od výrobních (národních i mezinárodních) cen nebylo prozatím exaktně prokázáno. Silné pozice antiagrárních monopolistických a mocenských sil měly nepochybně deformující vliv na formování tržních cen. Že tyto vlivy měly antiagrární charakter, lze vyčíst z existence cenových nůžek,³⁾ z odchylek tržních cen, z chronicky nízkého agrárního „v“ a z chronické kapitálové závislosti zemědělství. Žádný z těchto nástrojů analýzy nemá ovšem hodnotu přímého důkazu neekvivalentní směny.

Pokud rozevírání cenových nůžek skutečně vede k vzniku nebo k prohloubení neekvivalence, potud je příslušné odvětví nebo země nepříznivě postihovány tímto jevem. Pokud se ovšem v důsledku exploatace příznivějších přírodních podmínek nebo v důsledku vědeckotechnického pokroku rychleji snižuje společenská výrobní cena než se rozevírají cenové nůžky, nedochází k neekvivalenci, nebo

1) Při zachovávaní tradičního pojetí by bylo třeba mít výsledky kvantifikace hodnoty.

2) Americká soustava paritních cen byla a je nepochybně důležitým krokem na cestě v tomto směru; je to — jak se domníváme — preciznější nástroj než běžná kvantifikace cenových nůžek, jaká se provádí mezinárodními institucemi nebo institucemi zemí a jednotlivými badateli.

3) Studium vývoje cenových nůžek v USA (1800—1970), v Ruské říši a v SSSR (1900—1963) a na světových trzích za posledních 50, event. 100 let ukazuje, že cenové nůžky se nejen rozvíjejí, že se také zmírňují, a podle toho, jaké období je zvoleno jako základní, dochází dokonce i k převrácenému rozevírání cenových nůžek, tj. k jejich rozevírání ve prospěch zemědělských výrobků a nerostných surovin. Takové jevy mívají různou intenzitu a dobu trvání, nicméně existují.

původní neekvivalence se zmírňuje. Zaostávající skupiny podniků jsou ovšem postiženy. Analogické důsledky se objevují v mezinárodní sféře. Pokroky v pěstování některých základních plodin, které byly dosaženy v posledních desetiletích, zejména v kapitalistických zemích s rozvinutým zemědělstvím, způsobily, že při více než plném dotování koupěschopné poptávky na světových trzích byla hladina mezinárodních výrobních cen (relativně — s ohledem na klesající kupní sílu peněz) snížena. Stejněho pokroku ovšem nebylo dosaženo u všech zemí — u tradičních exportérů. V takovém případě se zhoršila relace národních a mezinárodních hodnotových veličin. Zaostávající země musí vynakládat na získání devizové jednotky větší objem své národní práce než v minulosti. To ovšem nemusí mít nic společného ani s neekvivalencí, ani s mezinárodním kapitalistickým vykořisťovatelským vztahem, i když takové skutečnosti mají za následek prohlubování ekonomických rozdílů mezi nejvyspělejšími a zaostávajícími zeměmi.

Nejčastější a ještě stále se objevující reakcí na cenové nůžky a s tím spojené zvětšování ekonomických rozdílů mezi zeměmi byla teorie a praktická snaha nastoupit na cestu průmyslového rozvoje. Z hlediska „čisté teorie“ je to správná orientace. Ovšem, jenom za jistých podmínek.

Existuje-li minimálně nezbytná suma akumulovaných zdrojů rozvoje pro tradiční nebo nové odvětví výroby, záleží ještě na nespočetném množství dalších faktorů, s jakou účinností budou tyto prostředky vynaloženy na rozvoj dodatečné exportní nebo antiimportní výroby. Dějiny hospodářského rozvoje mnoha zemí, včetně poválečného Českoslovenka, přinesly mnoho empirických důkazů, že zanedbávání potencionálních rozvojových možností zemědělství a nepřiměřená preference nezemědělských odvětví může přes existenci cenových nůžek na zahraničních trzích ještě vystupňovat (a nikoliv zmírňovat) původní míru nákladů národní práce (živé a zhmotnělé) na jednotku devizových prostředků.

V tomto ohledu zkoumání z posledních let nepřineslo nic, co by nás nutilo revidovat naše původní poznatky, formulované v některých pracích.⁴⁾

Nebylo se ovšem možno vyhnout dalšímu propracování poznatků o diferencích, kterými se z tohoto hlediska vyznačují jednotlivá odvětví nebo skupiny odvětví uvnitř zemědělství dané země. Další práce nás utvrdila nejen v poznatku, že přes zjevnou tendenci k rozevírání cenových nůžek na světových trzích může být expanze zemědělské výroby jako exportní nebo antiimportní výroby národohospodářsky více nebo méně rentabilní, ale utvrdila nás také v poznatku, že z tohoto hlediska zemědělství, zejména víceodvětvové zemědělství té které země nemusí být monolitní jednotkou. Utvrdila nás také v tom, že některá odvětví mohou být z tohoto hlediska vysoce rentabilní jako odvětví exportní, jiná jenom v případě antiimportního zaměření, zatímco jiná odvětví mohou prokázat vysokou národohospodářskou nerentabilitu, a to jak při exportním, tak i při antiimportním zaměření.

Toto roztržení exportní a antiimportní produkce vůbec, a tedy i zemědělské produkce, je založeno na poměru světových (nebo lépe: vývozních a dovozních cen) a společenských výrobních nákladů exportní a antiimportní produkce.

⁴⁾ Lipták, J.: *Mezinárodní dělba práce v zemědělství zemí RVHP*, Praha 1965.

Lipták, J.: *O diferencovanej intenzifikácii odvetví poľnohospodárskej výroby z hľadiska optimálneho zapojenia krajiny do medzinárodnej delby práce*. Politická ekonomie 5/1966

ZMĚNY CENOVÝCH RELACÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PRODUKTŮ NA VNĚJŠÍCH TRZÍCH

Nejen krátkodobé konjunkturální cenové změny, ale také dlouhodobější, řekněme 15 až 25leté vývojové tendence světových cen jednotlivých zemědělských produktů mají své autonomní charakteristiky. Zvolíme-li, řekněme vývoj cen standardních druhů pšenice za základ srovnávací analýzy, zjišťujeme, že ve zvoleném dlouhodobějším časovém úseku se cenové relace ostatních zemědělských produktů v té či oné míře změnily. V některých případech jsou takové změny velice výrazné.

Při sledování vývojové tendence cen pšenice v několika minulých desetiletích považujeme za důležitý orientační poznatek skutečnost, že ceny americké pšenice, placené farmářům, se pohybovaly v polovině třicátých let (1934 až 1937) na téže úrovni, jako v letech před první světovou válkou, tj. v prostoru mezi nebo v blízkosti 30—35.⁶⁾ Tatáž nominální cena znamenala ovšem podstatné snížení kupní síly pšenice, neboť poválečná eroze dolaru vedla nakonec v roce 1933 k jeho drastické devalvaci (z 21 na 35 za 1 unci zlata). Hladina farmářských cen pšenice vzrostla po druhé světové válce téměř ve všech zemích, zejména v zemích, které jsou hlavními exportéry pšenice. V první polovině šedesátých let se exportní ceny pšenice pohybovaly nejčastěji v rozmezí 60—70 \$.⁷⁾

Vycházíme-li z minimálních cen pšenice, které jsou určovány Mezinárodní dohodou o pšenici, můžeme jednoznačně mluvit o rostoucí tendenci světových cen pšenice.⁸⁾

Příznivá vývojová tendence nominálních cen pšenice, která se prosazuje v posledních třiceti letech, musí být ovšem opět hodnocena s ohledem na 2,5násobné snížení kupní síly dolaru ve stejném období. Hrubé srovnání opět ukazuje, že posledních třicet let, přes výrazné zvýšení nominální hladiny světových cen pšenice, neznamenal zvýšení reálné kupní síly pšenice, ale spíše naopak; ale spoň v malé míře byl prohlouben pokles její kupní síly, který přinesly zejména dvacátá a počátek třicátých let.

Tato základní vývojová charakteristika cen pšenice v posledních 50—60 letech je především nepochybně projevem výrazného vzestupu produktivní síly práce, nebo — jinými slovy — úspor společenské práce dosažených u nejdůležitějších exportérů obilí. Můžeme ovšem také pochybovat, že celou věc lze vysvětlit jenom působením tohoto faktoru.

Na rozdíl od reálné ceny pšenice se reálná cena kávy v průběhu posledních třiceti let podstatně zvýšila, i když není tak vysoká, jak byla v polovině padesátých let (maximum = rok 1954). V předválečných letech měla 1 tuna kávy na americkém trhu přibližně stejnou hodnotu jako 10 tun pšenice (nebo do-

⁶⁾ Maximální hranice těchto cen byla posunuta v prvních poválečných letech až k sumě 80 \$ a minimální hranice v letech velké hospodářské krize poklesla pod 15 \$.

⁷⁾ Maximální špička kanadských a australských exportních cen pšenice dosahovala v roce 1951 85—88 \$.

⁸⁾ V jednáních, která probíhala v rámci Kennedyho kola, byly pro druhou polovinu šedesátých let stanoveny minimální vývozní ceny deseti druhů pšenice od 56 do 71 \$, maximální ceny od 71 do 86 \$. Minimální cena pšenice průměrné jakosti byla stanovena na 64 \$. Přihlédneme-li k dopravním nákladům obilí do Evropy, lze očekávat, že se dolní mez dovozních cen standardních druhů pšenice bude pohybovat v těchto letech v rozmezí 75—80 \$ a pro země kontinentálního vnitrozemí ještě o něco výše, spíše nad než pod 80 \$.

konce jenom 8 tun pšenice). V polovině padesátých let dosáhl tento poměr hodnoty 20 : 1, na začátku šedesátých let 15 : 1 a v polovině šedesátých let se opět vrací ke stavu 20 : 1. V jiných kvantitativních dimenzích, ale ve stejném směru, se vyvíjely ve sledovaném období cenové relace kakaa a hovězího masa.

Zcela opačná tendence je snad nejvýrazněji reprezentována cenami přírodního kaučuku, jehož kupní síla ve srovnání s kupní silou pšenice poklesla o $\frac{1}{6}$ až o $\frac{1}{3}$ a ještě více utrpěla ve srovnání s vývojem cenových indexů všeho zboží.

Rozhodující úlohu zde sehrál rozvoj výroby syntetického kaučuku, který způsobil na trhu převahu nabídky a stal se klasickým příkladem pozitivní a objektivní nutnosti omezit rozsah tradiční výroby na nejpříznivější přírodní podmínky a uskutečnit další racionalizaci. S tím je spojena obtížná, ale nezbytná operace převést část výrobních faktorů do jiných oborů a odvětví výroby.

Třetí skupinu komodit zemědělského původu, které si zachovaly původní relaci ke pšenici přes zvýšení hladiny nominální ceny (zhruba dvojnásobné), mohou reprezentovat vepřové maso nebo pomeranče.

Z hlediska naší země zasluhuje zvláštní pozornost situace na trhu cukru. Ve druhé polovině třicátých let exportní ceny australského třtinového cukru nebyly vyšší než nákupní ceny kanadské pšenice (1 tuna); v prvních dvacátých poválečných letech byla tato relace příznivější pro cukr, což platí také o cukru z karibské oblasti, i když v menší míře. Nebylo žádnou výjimečností, když také v padesátých a šedesátých letech se na světových trzích vytvářely směnné poměry pšenice a třtinového syrového cukru 1 : 1.

V západoevropské oblasti výroby řepného cukru u jedné skupiny zemí velkoobchodní ceny vzrostly (Belgie, Dánsko, Francie: z 50—70—100 na 200 \$), jinde poklesly (Itálie: ze 400—500 na 300 \$) nebo zůstaly stejné (NSR, Holandsko, Španělsko: kolem 250 \$). Poválečné období je zde zjevně obdobím sbližování velkoobchodních cen; místo rozpětí 70—540 \$ je rozpětí 200—230 \$.

Tato hladina rafinovaného řepného cukru je přibližně dvoj- až čtyřnásobně vyšší než hladina exportních cen syrového třtinového cukru nebo asi dvakrát vyšší než hladina importních cen třtinového cukru do Spojených států a Velké Británie, pokud ho dovážejí z oblastí vysokých preferencí. Tyto rozdíly jsou rozhodující příčinou převahy třtinového cukru na světových trzích, příčinou importu cukru do USA a západní Evropy, příčinou toho, že export řepného cukru z kapitalistických zemí s rozvinutou ekonomikou je záležitostí zcela výjimečných případů.

Ať je to s teoretickými problémy ekvivalence jakkoliv, relace cen zemědělských produktů k cenám nezemědělských produktů a relace cen uvnitř skupin produktů zemědělských produktů, které se vytvářejí na světových trzích, jsou objektivní realitou. V těchto relacích dochází k určitým krátkodobějším změnám, obvykle v souvislosti s válkami, hospodářskými krizemi apod., ale také k určitým dlouhodobějším a trvalejším změnám, které jsme se pokusili alespoň částečně naznačit. Má-li být chování zemí národohospodářsky racionální, nemohou si dovolit lpět ortodoxně na tradiční struktuře své výroby a nemohou také vytvářet nové struktury bez ohledu na uvedené relace světových trhů. To platí tím více, čím je daná země menší, čím menší je její ekonomická potence a tedy čím méně může jako odběratel nebo jako dodavatel ovlivňovat měnící se dimenze vnějších trhů.

Mimo měnící se odběratelské a dodavatelské kapacity vnějších trhů a měnících se cenových relací, mění se také struktura vnitřních potřeb zemědělských produktů. Cílevědomé rozvíjení vlastní zemědělské výroby musí také formovat její novou strukturu s ohledem na obě uvedené stránky. Jde o velice obtížný

úkol, který zahrnuje dvě části: a) určit, jak se má přetvářet dosavadní struktura výroby s ohledem na nejracionálnější, národohospodářsky nejrentabilnější exporty a antiimportní potřeby, a b) jaká je nezbytná suma a struktura prostředků pro zajištění takové strukturální přestavby zemědělské výroby.⁹⁾

V průběhu šedesátých let v rozporu s původními předpoklady (z konce padesátých let) došlo v našem zemědělství k dalšímu zvýšení hladiny výrobních nákladů. Nezdá se reálně předpokládat, že tato tendence se už nebude v dalších letech prosazovat, i když není vyloučeno, že její „síly budou slábnout“, alespoň v některých odvětvích a že v několika dalších dojde dokonce k opačnému vývoji. Nominální hladina evidovaných výrobních nákladů se zvláště výrazně zvyšuje v důsledku reformy velkocobchodních cen.¹⁰⁾

Nejnovější kvantitativní analýza reálného a nominálního zvýšení výrobních nákladů v našem zemědělství, uskutečněná s určitým ohledem nejen na průměrné, ale i hraniční náklady zemědělské produkce, s ohledem na celkové zvýšení cenových a nákladových hladin v naší ekonomice, a tedy také s ohledem na zvýšení tuzemských nákladů na získání devizové jednotky a reprodukčních cen importované produkce jenom v plném rozsahu potvrdila naše původní hodnocení základních zemědělských produktů z hlediska národohospodářské rentability jejich exportu nebo antiimportu.¹¹⁾

Z hlediska platební bilance naší země je nejnadhlednějším odvětvím obilnářství, které jí může ulehčit rozvojem antiimportní výroby v největším rozsahu a s nízkými náklady na ušetřenou devizovou jednotku, rozhodně s podstatně nižšími náklady, než jaké vynakládáme v průměru na devizové jednotky přes současný export. Není snad přehnané předpokládat, že minimálně v průběhu 8 až 12 let bude toto odvětví i při rostoucích nákladech z tohoto hlediska nejvýhodnějším odvětvím dodatečné intenzifikace.¹²⁾

⁹⁾ Zcela jinou otázkou je vývoj ekonomických nástrojů, postupná přestavba jejich kvantitativních dimenzí tak, aby tento proces aktivně ovlivňovaly. I tato úloha musí být chápána v jistém smyslu jako kontinuální.

¹⁰⁾ Z hlediska analýzy národohospodářské rentability našeho zapojení do mezinárodní dělby práce znamená úprava velkocobchodních cen jejich přiblížení k reálným dimenzím společenských výrobních nákladů pozitivní krok. Na škodu je jeho polovičatost, nepřirozený zákaz analogicky upravit ceny zemědělských produktů a potravin, což by zvýšilo — za jistých předpokladů — nominální mzdy a náklady v nezemědělských odvětvích. Kupní síla koruny nelze úspěšně zajišťovat národohospodářsky pochybnými manévry, jakým nesporně je tato forma zastřešené mnohemilardové subvence odběratelů průmyslové produkce (nebo průmyslových zisků) a exportu.

¹¹⁾ Dosavadní soubor vyvážенých a dovážených (kompetitivní části importovaných) komodit jsme rozdělili do čtyř skupin:

1. národohospodářsky výhodné (efektivní) vývozy (chmel, popřípadě také sladovnický ječmen a v poněkud menší míře slad; v konfrontaci s dovozem krmného ječmene se stává vývoz těchto posledních komodit za jistých podmínek národohospodářsky nerentabilní operací);

2. národohospodářsky neracionální vývozy (nejvýraznějším reprezentantem je cukr; jenom zlomek dosavadních vývozních kvot může být za jistých podmínek uznán jako národohospodářsky rentabilní operace);

3. národohospodářsky výhodné, velice racionální dovozy (maso, máslo aj. živočišné produkty; tyto komodity — až na výjimečné případy — nejsou vhodnými komoditami pro vývoz, přirozeně z hlediska národohospodářské rentability);

4. národohospodářsky nerentabilní nebo dokonce velice nerentabilní dovozy (obilí, zejména pšenice, kukuřice jenom částečně; dosavadní potenciální kapacity pro rozvoj antiimportní výroby těchto komodit jsou národohospodářsky výhodnější než jejich získávání z dovozu při dosavadní komoditní struktuře československého exportu.

¹²⁾ Z tohoto hlediska považujeme za velice naléhavý úkol prozkoumat potenciální možnosti zvýšení produkce krmiv na rozsáhlých plochách luk a pastvin, jakož i nákladové parametry takové dodatečné produkce, která nebude mít pravděpodobně příliš daleko od obilnářství.

Maximální využití vlastního obilnářství a jiných odvětví výroby pro tuzemskou výrobu krmiv, které jsou z nákladového hlediska (a pokud jsou) lacnější než krmiva dovážená, nutno důsledně optimalizovat prostřednictvím přestavby struktury dovážených krmiv.

Můžeme předpokládat a dalšími pracemi zřejmě také prokázat, že takováto orientace pozitivně ovlivní hladinu nákladů na jednotku tuzemské živočišné produkce, která patří prozatím do kategorie národohospodářsky vysoce nerentabilních antiimportních výrob. V oblasti živočišné výroby — pokud nám to struktura domácí spotřeby a dodavatelské kapacity vnějších trhů dovolí — bychom měli přednostně racionalizovat ta odvětví, kde lze dosáhnout největší úspory společenské práce a nelze vyloučit, že i po vyčerpání potencionálních zdrojů racionalizace bude výhodnější část živočišné produkce spíše dovážet než je zajišťovat v tuzemsku dováženými krmivy.

Rozsah dovozu obilovin a jiných (než bílkovinových) krmiv by měl být stanoven až na základě těchto relací.

Třetí nejvýznamnější položkou je exportní řepný cukr. Jeho pozice v prostoru horších než jsou průměrné vývozní komodity přispívá k rostoucí tendenci nákladů na devizovou jednotku. Omezování jeho exportu samo o sobě má tedy příznivý vliv, který se může ještě znásobovat tím, že omezování jeho výroby do přírodně a ekonomicky nejpriznivějších podmínek přispěje k racionalizaci výroby. Snad nejvýznamnějším aspektem bude oslabení deficitu některých výrobních faktorů a přesun části výrobních faktorů uvnitř zemědělství na intenzifikaci národohospodářsky nejrentabilnějších výrob.

Nezbytná „evoluce“ naší struktury zemědělské výroby v podmínkách rostoucí úrovně výživy a také v podmínkách rostoucí úrovně intenzity výroby se nemusí a také již nemůže ubírat ve směru aprioristicky stanovených a dosud reprodukováných směrů. Domníváme se, že rozhodující bariérou pro takový obrat u nás teď (a již dříve) nejsou „objektivní příčiny“, ale křečovitě lpění na tradičních, aprioristických představách o nejvhodnější struktuře

ZÁVĚR

První část práce je motivována zjednodušenou tezí, že cenové nůžky jsou dostatečným důkazem neekvivalentní směny zemědělských produktů, z čehož se vyvozoval zjednodušený závěr o nevýhodnosti exportu a výhodnosti importu zemědělských komodit. Vyjadřujeme své mínění, že cenové nůžky mohou být projevem, nelze je ovšem považovat za exaktní a precizní důkaz neekvivalence. Navíc: pro danou zemi nejsou rozhodující při posuzování národohospodářské rentability exportů nebo importů zemědělských komodit teoretické postuláty neekvivalence, ale reálné — v čase proměnlivé — relace světových cen zemědělských produktů (v širším kontextu vnější cenové relace vůbec) a vztah, jaký mají k těmto relacím relace společenských výrobních nákladů exportních nebo antiimportních komodit v příslušné zemi. Na základě empiricko-analytických prací je podána v druhé části statě klasifikace československých exportních a antiimportních komodit.

Došlo dne 12. 4. 1968

Adresa autora:

Doc. Ing. Július Lipták, CSc., Výskumný ústav národohospodársky pri Vysokej škole ekonomickej, Bratislava

■ Súčasná tendencia decentralizácie riadenia poľnohospodárskej výroby z centrálnej sféry do podnikovej sa akiste prejaví ako vývojový proces posilňovania výrobné-ekonomickej samostatnosti poľnohospodárskych podnikov.

Mikroekonomika tak nadobúda rozhodujúci vplyv v makroekonomickom riadení a stáva sa jeho pokračovaním. Z toho vyplýva aj význam vnútropodnikového riadenia, v ktorom treba konkrétne a účinne zavádzať prvky novej sústavy riadenia poľnohospodárstva.

Realizátorom každej sústavy na ktorejkoľvek rovine je vždy človek. V poľnohospodárstve vystupuje ľudský faktor ešte viac do popredia, pretože celá poľnohospodárska produkcia podlieha vonkajším prírodným a biologickým vplyvom a je tak v zmysle kybernetiky azda najdynamickejším systémom medzi jestvujúcimi sústavami produkcie.

Človek bude mať teda určujúci vplyv už pri samotnej tvorbe novej mikroekonomickej sústavy na rovine poľnohospodárskeho podniku a bude základným faktorom v rozhodovacom procese, ktorý prebieha v rámci sústavy.

Rozhodovací proces v poľnohospodárskom podniku ako mikrosústave realizujú vedúci pracovníci na rôznych úrovniach sústavy. Od nich závisí do značnej miery správnosť a efektívnosť prijatých rozhodnutí a najmä ich realizácia. Iste je preto účelné teoreticky vysvetliť správanie sa vedúcich pracovníkov v rozhodovacom procese pri riadení podnikov, pretože práve tento faktor je často určujúcim kritériom rozhodovacieho procesu.

ROZHODOVACÍ PROCES V POĽNOHOSPODÁRSKOM PODNIKU

V zmysle kybernetiky treba podnik považovať za systém, ktorý prijíma informácie, spracováva ich a potom pôsobí na svoje prostredie vo forme akcií. Pri spätnej väzbe sa výsledky akcií stávajú opäť informáciami.¹⁾

Pri prijímaní, spracovaní i spätnej väzbe informácií pôsobí rozhodovací proces, ktorý má vo všeobecnosti tento priebeh:

- Oboznámenie sa s problémom a získanie informácií.
- Vypracovanie, zostavenie a analýza alternatív.
- Rozhodnutie (výber a voľba optimálneho variantu).
- Realizácia a kontrola.

¹⁾ Frank H.: *Kybernetik*, Brücke zwischen den Wissenschaften, 4. vydanie. Frankfurt (M), 1964.

Pri oboznamovaní sa s problémom si treba uvedomiť, že problémy jestvujú vtedy, ak riadiaci pracovníci sa domnievajú, že koncepcia skutočnosti sa odlišuje od stavu, aký by podľa ich úsudku mal jestvovať. Problémy rozhodovacieho procesu teda narastajú z rozporov medzi skutočnou a predpokladanou koncepciou.

Získanie informácií je ďalšou etapou rozhodovacieho procesu potrebnou k správne rozhodnutiu. Druh a rozsah informácií, ktoré treba získať, je v priamom vzťahu k druhu problému, ktorý skúmame k rozsahu vedomostí riadiacej osoby o probléme, k stupňu presnosti, ktorý sa má dosiahnuť a samozrejme k času, ktorý je k dispozícii pred vykonaním rozhodnutia.

Po skončení štúdie, pred konečným rozhodnutím, treba vyhodnotiť nazhromaždené informácie a vykonať analýzu alternatív. Dôležitou metódou analýzy je klasifikácia získaných informácií a ich triedenie podľa povahy a dôležitosti.

K otázke analýzy informácií a k ich získavaniu treba poznamenať, že ide o kumulatívny proces. Ak sa raz už analyzoval špecifický druh problému, potom se v budúcnosti podobná analýza vykoná ďaleko ľahšie. V konečnej fáze sa potom môže dosiahnuť taká znalosť a prax, že riadiaca osoba môže rozhodovať už podľa úsudku. Táto hodnota nadobudnutých skúseností je dôležitým prvkom pri zlepšovaní riadiacej práce.

Hlavným článkom rozhodovacieho procesu je rozhodnutie. Riadiaca osoba môže byť veľmi aktívna v zhromaždení informácií, prezieravá v analýze; predchádzajúca námaha je však zbytočná, ak nevedie k rozhodnutiu. Efektívnosť rozhodovacieho procesu sa preto posudzuje podľa vykonaných rozhodnutí. Vysoko cenený vedúci je ten, ktorý robí najčastejšie správne rozhodnutia a nevyhovujúci vedúci je ten, ktorého rozhodnutia sú často mylné. Pritom je nutné uvážiť aj okolnosti, za ktorých sa rozhodnutia vykonali a najmä dlhší časový priemer trvania funkcie vedúceho, kedy rozhodoval.

Druhy omylov pri rozhodnutiach možno rozdeliť na dva typy:

1. Omyly, vyplývajúce z rozhodnutia, kedy sa dobré neakceptuje.
2. Omyly, vyplývajúce z rozhodnutia, kedy sa akceptuje, čo je nesprávne.

Po rozhodnutí nasleduje realizácia. Vedúci realizuje rozhodnutia tým, že vydá pokyny príslušným osobám v patričnej forme. Forma pokynu je dôležitým činiteľom; má obsahovať kvantitatívne a kvalitatívne požiadavky a ich zabezpečenie.

Ukončením rozhodovacieho procesu je kontrola realizovaných rozhodnutí. V mnohých smeroch sa kontrolný aspekt neodlišuje od riadiaceho; riadia i kontrolujú najčastejšie totožné osoby. Význam kontroly sa však sústreďuje hlavne na tie rozhodnutia, kde na realizáciu je potrebný dlhší čas, takže je nutné posudzovať rozhodnutie a kontrolu ako dva síce rozdielne, ale zato samostatné úkony.

Načrtnutý rozhodovací proces prebieha v úsilí minimalizovať faktor neistoty. Neistota má pri rozhodovaní rôzne formy a v poľnohospodárskej výrobe ovplyvňuje rozhodovanie v ďaleko väčšej miere ako na ostatných úsekoch výroby. Formy neistoty v poľnohospodárskej výrobe možno začleniť do dvoch kategórií:

a) Neistota podmienená prírodnými a technickými činiteľmi (počasie, choroby a škodcovia, biologické rozdielnosti živočíšnej výroby, zmeny technickej vybavenosti strojového zariadenia apod.).

b) Neistota podmienená ekonomickými činiteľmi (výrobné zameranie podniku, zmeny cenových relácií, postoj dodávateľských, príj. odberateľských organizácií apod.).

Rozhodovanie pri neistote, napriek tomu, že sa určuje ekonomickými činiteľmi, nesmeruje výlučne k zabezpečeniu maximálnej efektívnosti, ale okrem toho ani k zabezpečeniu maximálnej istoty. Vo väčšine prípadov sa obidva tieto ciele nedajú nekompromisne zladíť.

Pokusy zamerané na vysvetlenie funkcií rozhodovania vyplývajúcich z ich viacerého významu a s tým spojené dôsledky možno rozdeliť do dvoch skupín:

a) pokusy, ktoré stavajú na spoločného menovateľa zásadu maximálnej efektívnosti a úsilie o plnú istotu;

b) pokusy o racionálny postoj vedúceho pri uvedených dvoch cieľoch rozhodovania.

Pri posudzovaní uvedených funkcií rozhodovania sa vyskytujú rôzne teórie, z ktorých najpoužívannejšie sú princíp nedostatočného základu a princíp najmenej nevýhody.

Princíp nedostatočného základu vychádza z nasledovnej úvahy: pretože je takmer nemožné určiť úsudok o pravdepodobnosti výskytu jednotlivých možností, musia sa všetky možnosti posúdiť podľa jednakej pravdepodobnosti. Princíp najmenej nevýhody (N i e h a n s)²⁾ vychádza z toho, že z dvoch alternatív, ktoré prichádzajú do úvahy, sa má voliť alternatíva s relatívne menšou nevýhodou. Postoj vedúceho sa pri týchto teóriách nezohľadňuje a nepočíta sa ani s jeho optimizmom, alebo pesimizmom. Niektoré teórie preto dopĺňujú postoj vedúceho voči neistote pesimistickým, poľahky optimistickým stanoviskom.

Teória pesimizmu (Wald)²⁾ predpokladá, že vedúci počíta pri pravdepodobných možnostiach vždy s výskytom najhorších prípadov. Podľa toho volí aj alternatívy. Vedľa jednej alternatívy je aj možnosť kombinácie viacerých alternatív.

Ďalšia teória (H u r w i t z)²⁾ vychádza z posudzovania neistoty podľa najoptimistickejších, ako aj podľa najpesimistickejších alternatív a konštruje index pesimizmus—optimizmus. Z toho sa vyvodzuje maximálna efektívnosť pri úplne pesimistickom očakávaní a maximálna efektívnosť pri úplne optimistickom očakávaní.

Načrtnuté teórie vychádzajú z objektívnych posudzovaní skutkového stavu podľa merateľných koeficientov pravdepodobností. Zohľadňuje aj určitý postoj a spôsoby rozhodovania, ktoré počítajú so subjektívnym ohodnotením pravdepodobností. Toto ohodnotenie (optimizmus—pesimizmus, indiferentnosť) určuje rozhodovanie.

Doterajšie výsledky vedeckých skúmaní sa zhodujú v tom, že napriek všetkým optimalizačným teóriám je rozhodovanie lineárne závislé od osobnosti subjektu, ktorý rozhoduje. W e i n s c h e n c k²⁾ o tom píše:

„Doterajšie výsledky skúmania považujeme za dostačujúci dôkaz toho, že nejestvuje objektívne racionálny postoj vedúceho pri neistote. Podľa toho ani nemožno hovoriť o optime nezávislom na osobnosti a konaní vedúceho. Z tohoto poznatku vyplýva, že úloha vedúceho nadobúda v teórii o rozhodovaní základnú funkciu. V svetle modernej teórie o rozhodovaní sa vedúci stáva nezávislou variabilnou veličinou, ktorá samostatne ovplyvňuje (okrem cenových a výnosových odhadov) optimum hospodárskeho podniku. Tento vplyv sa prejavuje i vtedy, ak sa používajú najvedeckejšie teórie o rozhodovaní, orientované racionálne na výnosový princíp.“

²⁾ Weinschenck G.: *Betriebsplanung bei unvollkommener Information*, Agrarwirtschaft Heft 1, 1965.

Aké faktory teda ovplyvňujú rozhodovanie vedúceho ako subjektu rozhodovacieho procesu? Doterajšie výsledky skúmaní naznačujú, že je to typ vedúceho, motivácia jeho činnosti, sociálne role vedúceho a napokon i organizácia riadiaceho systému.

TPY VEDÚCICH PRACOVNÍKOV

Klasifikácia typov vedúcich pracovníkov je metodický postup, ktorý umožňuje z rôznych hľadísk systematizovať správanie sa osobnosti v rozhodovacom procese. Typ vedúceho pracovníka nie je určujúcim pojmom, ale zvýrazňuje určité črty jednotlivca, ktoré vystupujú do popredia pri správaní sa. V systéme podniku umožňuje klasifikácia typov vysvetliť mnohá faktory správania sa vedúcich pracovníkov ako „podnikateľov“. Výraz „podnikateľ“ sa tu použil s úmyslom zvýrazniť aktivitu vedúcich pracovníkov v rámci podniku, ktorí by sa v duchu novej sústavy riadenia mali stať „podnikateľmi“ v zmysle socialistickej ekonomiky.

Pri klasifikácii typov vedúcich pracovníkov v poľnohospodárskych podnikoch možno považovať za najdôležitejšie tieto dve hľadiská:

1. postoj vedúceho pri zameraní podniku,
2. charakter správania sa vedúceho pri výkone funkcie.

Ad 1. Pri postoji vedúceho v zameraní podniku je známy predovšetkým konzervatívny typ, ktorý je umiernený a rozvážny a zameriava úsilie i jednanie na stabilitu podniku. Naproti tomu iniciatívny typ má nespokojnú povahu, chce realizovať dané možnosti a je ochotný znášať značné riziko. Iniciatívny typ je „podnikateľom“ vo vlastnom slova zmysle.

Ak vedúci zavádza v podniku úplne nové formy produkcie, potom ide o priekopnícky typ. Na druhej strane, ak sa iba preberajú poznatky iných podnikov, možno hovoriť o napodobňujúcom type.

Ani v poľnohospodárskych podnikoch nevystupujú výhradne len niektoré z uvedených typov vedúcich pracovníkov a v takmer každom podniku sa vyskytuje niekoľko typov. Ide však o to, ktorý typ prevažuje a tiež o to, v akej situácii je ten ktorý typ najvhodnejší.

Pri ustálenej prevádzke stabilizovaného podniku iste dobre splňa svoju úlohu i konzervatívny typ vedúceho. V súčasnej etape kvalitatívnych zmien poľnohospodárskych podnikov je však žiadúce, aby prevládal iniciatívny, resp. priekopnícky typ vedúceho pracovníka.

Len takéto typy vedúcich môžu aktívne ovplyvniť rozhodovací proces v tom smere, že pôsobia na jeho priebeh popri ekonomickej optimalizácii aj faktorom kvality osobnosti. To sa prejaví už pri zhromažďovaní a množstve informácií a potom pri rozhodovaní, kedy sa akceptujú i hraničné alternatívy, ktoré by konzervatívny typ asi nevolil ako ešte možné optimálne riešenie. Kladom takéhoto rozhodnutia je to, že iniciatívne, resp. priekopnícke typy úspešne realizujú práve hraničné alternatívy riešení, čo sa potom kladne prejaví pri maximalizácii správnych a minimalizácii nesprávnych rozhodnutí a teda pri efektívnosti riadeného podniku.

Pri klasifikácii jednotlivých typov vedúcich pracovníkov treba si všimnúť aj vývoj a zmeny charakteru a správania sa samotných typov. Jedinec sa totiž môže zmeniť počas pôsobenia z jedného typu na druhý. Pritom je najčastejšia zmena z iniciatívneho, resp. priekopníckeho typu na konzervatívny, resp. napodobňujúci. Azda najlepším príkladom z kapitalistického podnikania je známy

prípady Henry Ford a staršieho, ktorý sa strnule pridržiaval modelu podniku, ktorý bol pôvodne progresívny, neskôr však zastaral. Tento Fordov postoj, ako známo, priviedol jeho predtým prosperujúci podnik na pokraj úpadku.

Nie je bez zaujímavosti, že zmeny v charaktere a správaní sa vedúcich pracovníkov sa vyznačujú zväčša zápornými črtami. Zatiaľ nie je známy prípad, že by sa konzervatívny vedúci zmenil na iniciatívneho, ano napodobňujúci na priekopníckeho.

Ad 2. Podľa charakteru správania sa vedúceho pri výkone funkcie možno rozoznať v podniku hlavne ekonomický, technický a sociálny typ osobnosti. „Ekonomický typ“ má na zreteli prevažne hospodárske a obchodné opatrenia, ktorými sa snaží zabezpečiť prosperitu podniku. Naproti tomu „technický“ typ sa vyznačuje najmä zavádzaním nových technologických postupov a organizačných opatrení. Možno tiež povedať, že „ekonomický“ typ sa viac zameriava na nákup a odbyt a „technický“ typ na vlastnú výrobu. „Sociálny“ typ vedúceho sa snaží stimulovať prosperitu podniku vo väzbách pracovných útvarov a skupín a kladie vplyv ľudského faktora na prvé miesto.

I pri tomto aspekte posudzovania typu vedúcich treba hľadať koreláciu s ich činnosťou v rozhodovacom procese. Je nanajvýš pravdepodobné, že „ekonomický“ typ vedúceho použije pri voľbe alternatív, pri vlastnom rozhodnutí i pri realizácii najmä ekonomické metódy optimalizácie, ako lineárne programovanie apod. „Technický“ typ bude rozhodovať zväčša podľa kritérií techniky a „sociálny“ typ podľa sociologických interakcií, ako je priehliadnutie na seba-realizáciu pracovníkov, identifikáciu s prácou, na metódy „human relations“ apod.

Okrem spomenutých dvoch hlavných hľadísk bolo by možné klasifikovať vedúcich pracovníkov ešte podľa veľmi mnohých kritérií, závislých menovite na mentálnych, psychologických a fyzických vlastnostiach osobnosti. Tak iste je rozdiel, či je vedúci optimistickej alebo pesimistickej povahy, či je mladý alebo starý apod. Iba pre celkové objasnenie treba uviesť, že sa tu úmyselne abstrahuje od kritérií kvalifikácie, pretože kvalifikácia je vlastnosť, ktorú možno nadobudnúť, a preto nie je vlastnosťou charakteru ani správania sa vedúceho.

MOTIVÁCIA ČINNOSTI VEDÚCICH PRACOVNÍKOV

Motívy vedúcich pracovníkov treba diferencovať od cieľov podniku. Zatiaľ čo ciele podniku sú finálne veličiny, motívy sú kauzálnym vysvetlením podnikateľského jednania. Motívy vychádzajú ako podnety jedinca z jeho zámerov, poznatkov, potrieb a iných okolností a môžu jestvovať určitý čas i nezávisle od konania vedúceho. Ak však nastane určitá vhodná situácia, ktorá umožní uskutočniť jestvujúce motívy, potom sa zámer a potreby stanú motívami a vedúci podľa nich jedná.³⁾

Vo všeobecnosti vychádza motivácia činnosti vedúcich pracovníkov z iného kruhu podnetov ako u manuálnych pracovníkov. U manuálnych pracovníkov zväčša prevláda účelová motivácia, ktorá je určovaná materiálovými pohnútkami. U vedúcich pracovníkov viac posobí etická, emocionálna a tradičná motivácia. Inými slovami možno povedať: fyzické potreby, ako potrava, ošatenie, obuv, bývanie, sociálne zabezpečenie, sú u vedúcich pracovníkov splnené. Pracovná činnosť je tu preto primárne motivovaná psychologickými potre-

³⁾ Leavitt, H. J.: *Managerial Psychology*. Chicago — London, 1964.

ba mi, ako vlastné uplatnenie, záľuba v práci, získanie prestíže, vyhovujúce pracovné prostredie apod.

Ako špecificky „podnikateľské“ motívy tu vystupujú preto: tvorivé úsilie, vôľa, uplatnenie sa, samostatnosť a niekedy i túžba po moci.⁴⁾

V socialistických poľnohospodárskych podnikoch, najmä v družstvách, možno považovať za motivačný faktor často i vzťah k poľnohospodárstvu (tj. tradičná motivácia). Nie je bez zaujímavosti, že na skúmaných družstvách s vyššou úrovňou hospodárenia ustúpila účelová motivácia vedúcich pracovníkov do pozadia a neboli zriedkavé prípady, kedy zárobok vedúceho bol nižší, ako niektorého ním riadeného manuálneho pracovníka (traktoristu, dojiča), čo nevyvolávalo nijaké napätie ani konfliktové situácie.

Motivačné faktory hrajú tiež dôležitou úlohu v rozhodovacom procese a môžu pôsobiť pozitívne i negatívne. Napr. tvorivé úsilie, vôľa a samostatnosť v rozhodovaní kladne ovplyvňujú voľby alternatív i realizáciu rozhodnutí. Naopak, ak je motivačným faktorom túžba po moci, potom môže vedúci prijímať riskantné, subjektivistické rozhodnutia, ktoré nie sú v súlade s optimalizáciou rozhodovacieho procesu.

SOCIÁLNE ROLE VEDÚCICH PRACOVNÍKOV

Sociálne role vedúcich pracovníkov v rámci podniku a jeho prostredí sú rozmanité obsahom i formou. Tak môže vedúci z podnikového hľadiska hrať rolu nadriadeného voči podriadenému, spolupracovníka v rámci predstavenstva družstva alebo riaditeľstva štátneho majetku, partnera voči nákupnej, dodávateľskej, investorskej organizácii, podriadeného voči Okresnému združeniu, resp. Výrobnej poľnohospodárskej správe, môže byť členom stránickej alebo odborovej organizácie, ale môže byť aj športovcom, hudobníkom i hlavou rodiny.

Široká škála sociálnych rol zapríčiniuje aj vznik konfliktových situácií medzi rolami (*inter-role conflicts*)³⁾. Konfliktové situácie môžu však vzniknúť aj v rámci určitej role (*intra-role conflicts*).³⁾ Takéto vnútorné konflikty nastávajú práve pri plnení sociálnej role v rozhodovacom procese, kedy vedúci pracovník rozhoduje medzi hraničnými alternatívami, napr. medzi zvyšovaním dôchodku a stabilitou podniku, medzi špecializáciou a viacodvetvovou výrobou apod.

Vnútorné konfliktové situácie môžu vzniknúť aj z disproporcií medzi úsilím a konaním vedúceho pracovníka, a to najmä vtedy, ak nie je v súlade želanie so schopnosťou jeho realizácie, tj. ak sú osobné schopnosti a možnosti väčšie alebo menšie ako je predstava zastávanej sociálnej role.

Sociálne role značne ovplyvňujú aj proces seberealizácie vedúcich pracovníkov v prostredí. Seberealizáciou možno nazvať úsilie jedinca zatriediť sa do určitej spoločenskej skupiny. Najvlastnejším prostriedkom seberealizácie jedinca je jeho práca. Rozmanitosť práce vedúcich pracovníkov poľnohospodárskych podnikov je daná už samotným charakterom tohto odvetvia výroby. Z rozmanitosti práce vyplývajú rozličné sociálne role, ktoré tak značne ovplyvňujú seberealizáciu.

Tak niektorý vedúci pracovník družstva považuje za seberealizáciu v prostredí svoju prácu ako agronóm. Inému sociálna rola agronóma už nestačí a seba-

⁴⁾ Schennig E. E.: *Der Unternehmer als Entscheidungszentrum*. Zeitschrift für Betriebswirtschaft 37/10/1967.

realizáciu vidí ako člen predstavenstva alebo dokonca člen Okresného poľnohospodárskeho združenia. Vyskytne sa však i typ agrónoma, ktorý uskutočňuje sebarealizáciu aj výkonom straníckych, odborárskych a verejných funkcií.

Všetko to svedčí o veľkom význame sociálnych rol pri rozhodovacom procese a teda samostatnej „podnikateľskej“ činnosti na družstvách i štátnych majetkoch. Na družstvách k tomu ešte pristupuje komplikovanosť sociálnej role vedúcich pracovníkov ako spoluvlastníkov JRD, čo môže vyvolať ďalšie konfliktové situácie pri rozhodovaní.

ORGANIZÁCIA RIADIACEHO SYSTÉMU

Organizácia riadiaceho systému upravuje v rozhodovacom procese vzťahy medzi nositeľmi (subjektmi) rozhodovania a určuje ich okruh pôsobnosti. Tým má značný vplyv na priebeh a realizáciu rozhodovacieho procesu.

Vo všeobecnosti tu možno rozoznať dve hlavné formy riadiaceho systému:

1. spôsob riadenia v direktórii,
2. spôsob riadenia v kolégiu.

Prvý spôsob riadenia sa vyskytuje všade tam, kde určitý vedúci pracovník má právo rozhodovať pri rozdielnosti názorov s konečnou platnosťou i proti vôli iných vedúcich pracovníkov. V socialistických poľnohospodárskych podnikoch sa tento spôsob riadenia vyskytuje v určitej miere na štátnych majetkoch.

Spôsob riadenia v kolégiu predpokladá naproti tomu také rozhodnutia, ktoré se prijali jednohlasne alebo väčšinou hlasov riadiacich funkcionárov. Tento systém sa v poľnohospodárstve vyskytuje na družstvách.

Z hľadiska rozhodovacieho procesu je prvý systém operatívnejší, avšak môže viesť k častejším a väčším omylom pri rozhodnutiach. Druhý systém naproti tomu účinnejšie minimalizuje faktor neistoty v rozhodovacom procese, avšak je často zdĺhavý.

Z hľadiska organizácie riadiaceho systému má pre poľnohospodársky podnik veľký význam vymedzenie funkcie organizačných útvarov a ich vzťahov.

Útvary sú základnou zložkou každej organizačnej sústavy. V každej výrobnéj sfére sú útvary mnohotvárne obsahom i formou. V poľnohospodárskom podniku sa táto mnohotvárnosť útvarov ešte zväčšuje rôznorodosťou produkcie danou organickým charakterom poľnohospodárskej výroby. To sa odráža aj v názvoch útvarov (poľné výrobné skupiny, stále výrobné skupiny, zásobovacie skupiny, krmivárske čaty, atď.).

Komplexná analýza útvarov podľa ich konkrétnej pracovnej náplne bola veľmi zložitá a bolo by obtiažne určiť podľa nej klasifikáciu útvarov. Členenie útvarov je však jednoduchšie, ak sa k tomu pristupuje z hľadiska vzťahov útvarov k hlavnej činnosti skúmanej organizačnej sústavy.

Podľa tohto posudzovania je možné rozlišovať útvary, ktoré vykonávajú hlavnú činnosť v sústave a útvary, ktoré v tejto činnosti pomáhajú. Svetová i naša literatúra nazýva prvú skupinu lineárnymi útvarmi a druhú štábnymi útvarmi.

V poľnohospodárskom podniku lineárne útvary absolútne prevládajú a v malovýrobe sú jedinými útvarmi. Socialistická veľkovýroba, ktorá je charakteristická vysokou koncentráciou výroby v jednej organizačnej sústave, nutne vytvára funkciu štábných útvarov. Veľkosť a význam štábných útvarov rastie veľkosťou samotnej sústavy.

Z tohto aspektu treba posudzovať i vzťahy medzi lineárnymi a štábnymi útvarmi. V nijakej sfére výroby nemožno predpokladať úplný súlad vzťahov medzi týmito útvarmi. Z hľadiska teórie organizácie v priemyselnej sfére výroby píše v tomto smere S m o l a, že „najčastejšou príčinou ťažkosti je snaha štábných útvarov ovplyvňovať hlavnú činnosť, t.j. uplatňovať lineárnu právomoc“.⁵⁾ Na JRD prevláda zatiaľ skôr opačná tendencia, t.j. lineárne útvary nedostatočne využívajú činnosť štábných útvarov. To vyplýva jednak z historického pohľadu na lineárne útvary, pretože jedine v nich sa vidí význam pre produkciu, ale aj z nedostatkov činnosti štábných

⁵⁾ Pozri: S M O L A S.: Úvod do teórie organizácie. Nakl. Svoboda, Praha 1966.

útvárov. Na družstvách bude potrebné doceliť súlad vzťahov medzi lineárnymi a štábnymi útvarmi pomocou lepšieho využitia a zlepšenia činnosti štábných útvarov.

Osobitnú pozornosť si zasluhujú v tomto smere štátne majetky, kde už dnes vyvíjajú štábne útvary často činnosť so zameraním uplatňovať lineárnu právomoc.

* * *

Možno sa domnievať, že tento príspevok objasnil mnohotvárnosť vplyvu správania sa a charakteru vedúcich pracovníkov a s tým spojených hraničných faktorov na rozhodovací proces v podmienkach poľnohospodárskych podnikov. Je nesporné, že teoretické vývody treba doplniť experimentálnym skúmaním. Avšak už dnes je zrejmé, že poznanie a uplatnenie mnohých načrtnutých teoretických poznatkov môže prispieť pri posúdení a výbere vedúcich pracovníkov poľnohospodárskeho podniku, môže pozitívne ovplyvniť ich správanie sa a tak pomôcť pri zavádzaní progresívnych prvkov vnútropodnikového riadenia.

ZÁVER

Rozhodovací proces v poľnohospodárskom podniku ako mikrosústava realizujú vedúci pracovníci na rôznych úrovniach sústavy. Od nich závisí do značnej miery správnosť a efektívnosť prijatých rozhodnutí a najmä ich realizácia. Preto sa teoreticky analyzovalo správanie sa vedúcich pracovníkov pri riadení podnikov.

Doterajšie výsledky skúmaní naznačujú, že rozhodovanie vedúceho, ako subjektu rozhodovacieho procesu, ovplyvňujú hlavne tieto faktory: typ vedúceho, motivácia jeho činnosti, sociálne role vedúceho a napokon i organizácia riadiaceho systému.

Klasifikácia typov vedúcich pracovníkov je metodický postup, ktorý umožňuje z rôznych hľadísk systematizovať správanie sa osobnosti v rozhodovacom procese. Pri klasifikácii typov vedúcich pracovníkov v poľnohospodárskych podnikoch možno považovať za najdôležitejšie tieto dve hľadiská: postoj vedúceho pri zameraní podniku a charakter správania sa vedúceho pri výkone funkcie. Pri postoji vedúceho sú známe hlavne konzervatívne, iniciatívne, priekopnícke a napodobňujúce typy. Podľa charakteru správania sa možno klasifikovať ekonomické, technické a sociálne typy vedúcich.

Motiváciu činnosti vedúcich pracovníkov treba diferencovať od cieľov podniku. Zatiaľ čo ciele podniku sú finálne veličiny, motívy sú kauzálnym vysvetlením podnikateľského jednania. Ako špecificky „podnikateľské“ motívy tu vystupujú tvorivé úsilie, vôľa, uplatnenie sa, samostatnosť.

Sociálne role vedúcich pracovníkov v rámci podniku a jeho prostredí sú rozmanité obsahom i formou, čo zapríčiňuje vznik konfliktových situácií medzi rolami i v rámci určitej role. Sociálne role ovplyvňujú aj proces seberealizácie v prostredí.

Organizácia riadiaceho systému upravuje v rozhodovacom procese vzťahy medzi nositeľmi rozhodovania a určuje ich okruh pôsobnosti. Vo všeobecnosti tu možno rozoznať dve hlavné formy riadiaceho systému: spôsob riadenia v direktóriu a spôsob riadenia v kolégiu.

Došlo dne 25. 3. 1968

Adresa autora:

Ing. Eugen Horváth, CSc., Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky, pobočka v Bratislave, Vajanského nábr. 13a.

■ Nastupující vědeckotechnická revoluce je procesem, rozvíjejícím se ve všech rovinách a dotýkajícím se veškerých oblastí lidské činnosti. Jádrem tohoto procesu je radikální změna struktury výrobních sil, při níž se univerzálně mění technologické, surovinové, energetické i lidské složky. Přeměna v lidské složce výrobních sil spočívá především v tom, že se člověk přesouvá z bezprostřední výroby nejdříve na její okraj (za řídicí pulty, k údržbě, konstrukci ap.) a odtud stále více do předvýrobních oblastí, k přípravě nových výrob, k programování, k všeobecnému dozoru, zejména pak k výzkumu a rozvoji vědy jako hlavní výrobní síle. Vědeckotechnická revoluce není tedy jen procesem změn ve vědě a technice, nýbrž stává se záležitostí vyloženě lidskou.

Hlavním nositelem vědeckotechnické revoluce v zemědělské výrobě jsou především vědečtí a výzkumní pracovníci. Aplikace jejich poznatků v praktickém používání je však hlavní záležitostí vedoucích pracovníků na všech stupních řízení zemědělství.

Řídicí činnost vedoucích pracovníků má stále větší význam, protože rozhodující působení člověka na technologicky složitou výrobu, vyznačující se stále více prvky automatizace, se přesouvá na vysoce vzdělaného vedoucího. Jeho vlastní pracovní činnost se bude měnit ve své struktuře směrem k pracím studijním, plánovacím a organizačním na úkor bezprostředních operativních zásahů ve výrobě, kterážto činnost se přesune na méně kvalifikované pracovníky a na automatizaci. Půjde tedy o zkvalitnění práce řídicích pracovníků, o její přesun do vyšší sféry, o její racionalizaci, i když absolutní automatizace v zemědělství je zatím nemožná. Proto s ohledem na bezpečnost výroby nelze podceňovat operativní řízení, jehož význam nejenže neklesá, nýbrž v mnoha případech vzrůstá.

Klíčovým problémem pro umožnění přesunu činnosti vedoucích pracovníků na vyšší úroveň je hospodaření s časem, vyžadujícím nejen vyloučení méně důležitých a jinými nahraditelných činností, nýbrž také získání dostatku času na vysoce odbornou práci, na studium a promyšlení zlepšovaných technologií, na práci v odborných týmech při přípravě hluboce promyšlených zásahů a v neposlední řadě získání volného času pro vlastní osobu. Účelné využití volného času znamená neobyčejný ekonomický profil pro reprodukci duševních sil člověka, které jsou pak plně k dispozici pro náročné úkoly, jež mu vysoce rozvinutá společnost ukládá. Tato transformace činnosti vedoucích pracovníků není jen záležitostí ovlivňovanou zvenčí, nýbrž do značné míry závisí i na umění vedoucích pracovníků, jak co nejlépe a nejúčinněji exploatovat vlastní pracovní čas.

Většina vedoucích pracovníků v zemědělství nemá přesnou představu o tom, zda efektivně využívá svůj pracovní čas. Postrádají též objektivní kritéria, jimiž by dokázali rozlišovat mezi prací nezbytně nutnou, řídicí funkci příslušející a práci méně významnou, často neracionální. Vedoucí pracovník získává nutný čas pro informaci za cenu nepřiměřeného prodlužování pracovní doby.

To vede buď k porušení rovnováhy mezi prací a odpočinkem, nebo k redukci času nutného pro zvyšování odbornosti. Takto stačí sice zvládat běžné denní úkoly, které zajišťuje se stereotypní rutinou, ale ztrácí kontakt s perspektivami budoucnosti a pro podnik se stává zakrátko málo progresivním.

V příspěvku jsem se pokusil analyzovat některé problémy pracovního času vedoucích pracovníků v zemědělství, a to jak z hlediska délky pracovní doby, tak z hlediska struktury její náplně. Studie se týká období vegetace a vegetačního klidu.

Problematickou řízení, rozbořem spotřeby času a jeho využitím se zabývá celá řada našich i zahraničních autorů. Z našich autorů je třeba jmenovat zejména: A d á m k a V., zabývajícího se průzkumem práce ředitelů; B e d n a r í k a J., který uvádí několik poznatků o využití pracovního času vedoucích pracovníků ve výrobě; Č a m r u J., hodnotícího nový přístup k rozborům řídicí práce a charakterizujícího rozbor práce vedoucích v zahraničí; H a b a n c e I., zabývajícího se charakteristikou ředitele v procesu řízení podniku; H o r v á t h a E., který uvádí správné metody řízení, jimiž se šetří čas pracovníků; K a d l e c e J., který se zabývá otázkami normování práce v zemědělství; K o h o u t a J., zkoumajícího vědecké řízení podniku z hlediska sociologie; K r í l k a J., zpracovávajícího problematiku odborné kvalifikace řídicích kádrů v zemědělských podnicích; K r y k u M., rozebírajícího úkoly podle lhůt; P a v e l k u K., který se zabývá rozbořem využití času a považuje efektivnost práce za světový problém; Ř e z n í č k a a kol., který se zabývá širokou problematikou vědecké organizace řídicí práce; V a n ě č k a D., který rozebírá strukturu pracovního času vedoucích pracovníků; S k o č í k a M., který rozebírá spotřebu času vedoucích pracovníků v zemědělství v období vegetačního klidu, vegetace a celou řadu dalších autorů.

Zahraniční autoři, kteří se zabývají problematikou řídicí práce a z jejichž prací bylo v této studii čerpáno, jsou uvedeni v literatuře.

Předložená studie je částí výzkumného úkolu „*Zhodnocení řídicích metod vedoucích pracovníků zemědělských podniků v podmínkách horských a podhorských oblastí Jihomoravského kraje*“, který se řeší na katedře organizace podniků a pracovních procesů Vysoké školy zemědělské v Brně.

METODIKA

Metodický postup byl zvolen takový, aby vystihl jak různost řídicí práce, tak i pracovní čas a jeho strukturu.

a) Výběr pracovníků

Předkládaná studie navazuje na již publikovanou část výzkumného úkolu „*Rozbor spotřeby času vedoucích pracovníků v zemědělství*“ (Sborník VŠZ Brno, řada D, č. 1, 1967, str. 93—103). V ní byla rozebrána spotřeba času 10 předsedů JZD, 10 ředitelů STS a Státních statků a 10 vedoucích pracovníků okresních zemědělských sdružení. Pozorování se týkala období vegetačního klidu. Nyní byl zkoumaný soubor vedoucích pracovníků rozšířen ještě o 10 techniků ochrany rostlin, 10 zootechniků, 10 agronomů JZD a 15 předsedů JZD. Pozorování se týká období vegetačního klidu. Za vegetace bylo pozorováno 10 ředitelů Státních statků, 15 předsedů JZD a 10 ředitelů OZS. Celkem se tedy tato studie zabývá

pracovní dobou 90 různých vedoucích pracovníků. Vybírání byli metodou náhodného výběru. V této etapě výzkumu se nepřihlíželo k výrobní oblasti ani se nehodnotili naturální či finanční ukazatelé podniků. I když tato studie se opírá o pozorování jen 90 vedoucích pracovníků a bylo by tedy možné vznést jisté výhrady z hlediska statistické přesnosti, přece jen podává důležité údaje, které lze hodnotit.

b) Způsob zjišťování spotřeby času

Spotřeba času byla zjišťována metodou autosnímků. Každý vedoucí pracovník sledoval spotřebu času pro nejrůznější úkoly sám s přesností jedné minuty, zaznamenával naměřené údaje do poznámkového deníku a večer po pracovní době přepsal údaje z deníku do formuláře „Snímek pracovního dne“. Toto sledování a měření prováděli vedoucí pracovníci dobrovolně a bezplatně. V průběhu sledování byla u některých pracovníků uskutečněna namátková kontrola. Kde byla zjištěna nepřesnost nebo neochota, byly takovéto záznamy z dalšího hodnocení vyloučeny.

c) Zpracování údajů

Údaje o spotřebě času byly zachyceny jednak ve „Snímku pracovního dne“ a sumárně pak v rozboru spotřeby času na základě dekadního pracovního snímku. Pro členění prací byl předem vypracován přehled jednotlivých sledovaných činností, které byly označeny indexy 1 až 11 a charakteristika jednotlivých činností byla předem rozpracována v legendě ke snímku pracovního dne. Takto měl každý sledovaný pracovník k dispozici jak tiskopisy, tak i podrobné návody pro jejich vyplňování i pro členění činností do 11 skupin.

Činnosti jsou členěny takto:

1. Písemný styk, korespondence, vyřizování a odlesílání pošty, včetně podepisování, písemnosti mezipodnikové, psaní referátů, zpráv apod.
2. Hlášení, výkazy, zprávy, jejich sestavování a předávání, včetně sestavování tabulek, přehledů i rozborů, jak je vyžadují nadpodnikové orgány.
3. Studium a sebevzdělávání, sledování vyhlášek, věstníků, nařízení a směrnic, ale též čtení odborných časopisů a odborné literatury, studium novin i vlastní příprava pro školu či kurs, kde se pracovník dále vzdělává.
4. Porady a schůze pravidelné i nepravidelné uvnitř podniku i mimo podnik, veškeré schůze různých organizací (KSC, ROH, ČSM aj.), zastávání veřejných funkcí, účast na konferencích, přednáškách, besedách, desetiminutovkách aj.
5. Návštěvy a jednání s nejrůznějšími stranami na pracovištích, jednání s jinými institucemi a zařízeními.
6. Pracovní cesty služební, bez dojíždění a docházení do zaměstnání.
7. Pochůzky po pracovištích a kontrola práce pracovníků v objektech podniku či v jiných organizacích (u pracovníků OZS).
8. Telefonování soukromé i služební.
9. Příprava a organizování práce (plánování, schůze, aktivity, přednášky, operativní řízení v podniku apod.).
10. Osobní potřeby a činnost ve volném čase v mimopracovní době, vyjma spánku. Zde je náplň neobyčejně různorodá, od prací v domácnosti a pomoci dětem až po sportovní činnost, pěstování zálib, zábavné čtení, sledování rozhlasu a televize aj.
11. Spánek a nečinný odpočinek.

I. Rekapitulace spotřeby času v minutách (absolutně, denní průměr na jednoho funkcionáře)
(období vegetace)

Funkce	1	2	3	4	5	6	7	8	9 9a	1-9a	10	11
Ředitel st. st.												
Ø 10 dnů min.	37,60	23,32	52,62	118,05	110,20	76,16	128,14	6,11	91,67	643,87	366,77	429,36
Ø 9 dnů min.	41,78	25,91	58,47	113,17	122,44	84,62	142,38	6,79	101,86	715,41		
Ø 10 dnů hod.	0,62	0,38	0,87	1,96	1,84	1,26	2,13	0,10	1,52	10,73	6,12	7,15
Ø 9 dnů hod.	0,69	0,43	0,97	1,88	2,04	1,41	2,37	0,11	1,69	11,92		
% 10 dnů	2,61	1,62	3,61	8,19	7,65	5,28	8,89	0,42	6,36	44,71	25,47	29,82
% 9 dnů	2,90	1,80	4,06	7,86	8,50	5,87	9,88	0,47	7,07	49,68		
Ředitel OVZS												
Ø 10 dnů min.	19,97	37,82	87,71	77,78	71,22	87,80	38,20	7,65	52,69 41,09	521,93	426,10	491,97
Ø 9 dnů min.	22,19	42,02	97,42	86,42	79,13	97,55	42,44	8,50	58,54 45,65	579,92		
Ø 10 dnů hod.	0,33	0,63	1,46	1,29	1,18	1,46	0,63	0,12	0,88 0,68	8,70	7,10	8,20
Ø 9 dnů hod.	0,36	0,70	1,62	1,44	1,32	1,62	0,71	0,14	0,97 0,76	9,66		
% 10 dnů	1,38	2,62	6,09	5,40	4,94	6,09	2,65	0,53	3,66 2,85	36,25	29,59	34,16
% 9 dnů	1,54	2,92	6,76	6,00	5,49	6,77	2,94	0,59	4,06 3,17	40,27		

Předseda JZD												
Ø 10 dnů min.	30,06	93,42	51,78	101,18	89,16	34,10	197,40	2,24	117,12	717,12	307,82	415,06
Ø 9 dnů min.	33,40	103,91	57,53	112,42	99,07	37,89	219,35	2,49	130,87	796,81		
Ø 10 dnů hod.	0,50	1,56	0,86	1,68	1,48	0,57	32,90	0,03	1,96	11,95	5,13	6,92
Ø 9 dnů hod.	0,55	1,73	0,96	1,87	1,65	0,63	36,55	0,04	2,18	13,28		
% 10 dnů	2,09	6,49	3,59	7,02	6,19	2,36	13,70	0,15	8,17	49,80	21,37	28,82
% 9 dnů	2,32	7,21	3,99	7,81	6,88	2,63	15,23	0,17	9,09	11,06		

Legenda: index

- 1 písemný styk
- 2 zprávy, hlášení, výkazy
- 3 studium
- 4 porady, schůze
- 5 návštěvy a jednání
- 6 pracovní cesty
- 7 pochůzky po pracovišti
- 8 telefony
- 9 příprava a organizace práce
- 10 osobní potřeby a ostatní volný čas
- 11 spánek a nečinný odpočinek

II. Rekapitulace denní spotřeby času v minutách (absolutně, denní průměr na jednoho funkcionáře)
(období vegetačního klidu)

Funkce	1	2	3	4	5	6	7	8	9 9a	1-9	10	11
Ředitel st. st. Ø 10 dnů												
min.	45,28	67,90	96,10	159,06	60,85	86,84	57,98	9,74	79,50	663,25	335,03	441,72
Ø 9 dnů												
min.	50,31	75,44	106,77	176,73	67,61	69,49	64,42	10,82	88,33	737,94		
Ø 10 dnů												
hod.	0,73	1,13	1,60	2,65	1,01	1,44	0,96	0,16	1,32	11,15	5,50	7,35
Ø 9 dnů												
hod.	0,81	1,25	1,77	2,94	1,12	1,60	1,07	0,18	1,47	12,29		
% 10 dnů	3,14	4,71	6,67	11,04	4,22	6,03	4,02	0,67	5,52	46,05	23,28	30,67
% 9 dnů	3,49	5,23	7,41	12,27	4,69	6,70	4,47	0,75	6,13	51,24		
Předseda JZD												
Ø 10 dnů												
min.	51,19	30,88	145,50	136,58	106,97	107,00	174,50	11,35	180,39	944,36	462,26	753,38
Ø 9 dnů												
min.	37,91	22,87	107,77	101,17	79,24	79,25	129,36	84,07	13,36	1049,28		
Ø 10 dnů												
hod.	0,56	0,34	1,61	1,51	1,18	1,18	1,93	0,12	2,05	15,74	7,70	12,56
Ø 9 dnů												
hod.	0,63	0,38	1,79	1,68	1,32	1,33	2,15	0,14	2,22	17,48		
% 10 dnů	2,36	1,43	6,75	6,32	4,95	4,96	8,11	0,52	8,55	43,60	21,40	35,00
% 9 dnů	2,63	1,58	7,45	7,05	5,50	5,51	9,00	0,58	9,25	48,50		
Ředitel OVZS												
Ø 10 dnů												
min.	23,05	43,77	81,80	153,59	102,79	91,91	27,40	7,72	67,34	599,37	361,38	479,25
Ø 9 dnů												
min.	25,61	48,63	90,88	170,65	114,21	102,12	30,44	8,57	74,82	665,93		
Ø 10 dnů												
hod.	0,38	0,79	1,33	2,56	1,71	1,53	0,45	0,12	1,10	9,97	6,04	8,00
Ø 9 dnů												
hod.	0,43	0,82	1,50	2,84	1,90	1,71	0,50	0,14	1,24	11,08		
% 10 dnů	1,60	3,04	5,65	10,80	7,10	6,35	1,89	0,53	4,60	41,56	25,20	33,24
% 9 dnů	1,77	3,38	6,28	11,83	7,95	7,05	2,11	0,59	5,10	46,06		

Technici ochr. rostlin Ø 10 dnů min.	12,38	26,99	136,80	48,49	15,82	48,96	42,74	10,48	64,65 a) 111,68	518,99	390,73	530,28
Ø 9 dnů min.	13,75	29,98	152,00	53,87	17,57	54,50	47,48	11,64	71,83 a) 124,08	576,65		
Ø 10 dnů hod.	0,20	0,44	2,29	0,80	0,26	0,82	0,71	0,18	1,08 a) 1,86	8,64	6,52	8,84
Ø 9 dnů hod.	0,22	0,49	2,53	0,89	0,29	0,90	0,79	0,19	1,19 a) 2,11	9,61		
% 10 dnů	0,85	1,87	9,50	3,36	1,09	3,40	2,96	0,72	4,48 a) 7,75	36,04	27,13	36,83
% 9 dnů	0,95	2,08	10,55	3,74	1,22	3,77	3,29	0,80		40,04		
Agronomové Ø 10 dnů min.	9,30	42,50	113,60	47,68	35,50	74,97	94,45	4,80	80,84 a) 53,05	556,69	390,96	492,35
Ø 9 dnů min.	10,33	47,22	126,22	52,97	39,44	83,30	104,94	5,33	89,82 a) 58,94	618,54		
Ø 10 dnů hod.	0,15	0,71	2,10	0,79	0,59	1,25	1,57	0,80	1,34 a) 0,88	9,27	6,53	8,20
Ø 9 dnů hod.	0,17	0,79	2,10	0,88	0,65	1,38	1,75	0,89	1,49 a) 0,98	10,30		
% 10 dnů	0,64	2,95	7,89	3,31	2,46	5,20	6,56	0,33	5,61 a) 3,68	38,65	27,15	34,20
% 9 dnů	0,72	3,28	8,76	3,68	2,74	5,78	7,28	0,37	6,23 a) 4,10	42,95		
Zootechnici Ø 10 dnů min.	21,45	65,18	103,45	40,25	42,60	76,30	56,80	11,82	52,37 a) 176,70	646,92	330,38	462,70
Ø 9 dnů min.	23,83	72,42	114,94	44,72	47,33	84,77	63,11	13,13	58,18 a) 196,33			
Ø 10 dnů hod.	0,35	1,08	1,72	0,67	0,71	1,27	0,94	0,11	0,87 a) 2,94	10,78	5,50	7,72
Ø 9 dnů hod.	0,39	1,20	1,92	0,74	0,78	1,41	1,05	0,21	0,96 a) 3,27			
% činnosti v Ø 10 dní	1,48	4,52	7,18	2,79	2,95	5,29	3,94	0,82	3,63 a) 12,27	44,92	22,94	32,14
% činnosti v Ø 9 dní	1,65	5,02	7,98	3,10	3,28	5,88	4,38	0,91	4,04 a) 13,63	49,91		

Legendu k tabulce II zařazujeme na následující straně.

VLASTNÍ PRÁCE

Pro uvedený výzkumný úkol shromáždila katedra organizace podniků a pracovních procesů VŠZ v Brně velké množství autosnímek pracovních dní vedoucích zemědělských pracovníků. Materiál přesahuje 100 stran tabulek strojem psaných. V předkládané studii byla část tohoto bohatého číselného materiálu shrnuta do dvou pomocných tabulek I a II.

Rekapitulace spotřeby času v období vegetace (tab. I) uvádí průměrnou pracovní dobu 10 ředitelů státních statků, 10 vedoucích OZS a 10 předsedů JZD. Zpracování zachycuje 10 po sobě jdoucích kalendářních dní, včetně neděle. U ředitelů státních statků činí v průměru pracovní doba 10,73 hod., u ředitelů OZS 8,70 hod. a u předsedů JZD 11,95 hod. Vyloučíme-li neděle, zvyšuje se průměrná pracovní doba ředitelů státních statků na 11,92 hod., ředitelů OZS na 9,66 hod. a předsedů JZD na 13,28 hod.

Rekapitulace spotřeby času v období vegetačního klidu (tab. II) vyjadřuje průměry u 10 ředitelů státních statků, 15 předsedů JZD, 10 ředitelů OZS, 10 techniků pro ochranu rostlin, 10 agronomů JZD a 10 zootechniků JZD. I zde jde o průměry z deseti po sobě jdoucích kalendářních dní. V období vegetačního klidu činí průměrná pracovní doba ředitelů státních statků 11,15 hod., předsedů JZD 10,45 hod., ředitelů OZS 9,97 hod., techniků pro ochranu rostlin 8,64 hod., agronomů JZD 9,27 hod. a zootechniků JZD 10,78 hod.

Vyloučíme-li neděle, zvyšuje se průměrná pracovní doba ředitelů státních statků na 12,29 hod., předsedů JZD na 11,65 hod., ředitelů OZS na 11,08 hod., techniků pro ochranu rostlin na 9,61 hod., agronomů JZD na 10,30 hod. a zootechniků JZD na 11,98 hod.

Protože nepracovní dobu nelze posuzovat jako dobu neúčelnou, nýbrž jako nezbytně nutnou pro reprodukci pracovní síly, hodláme se jí zabývat též ve srovnání s délkou pracovní a mimopracovní doby u vedoucích v průmyslu. Graf č. 1 ukazuje, že u pracovníků v zemědělství nedosahuje ani spánek a nečinný odpočinek požadovaných 8 hodin a též čas na osobní potřeby a ostatní volný čas zdaleka nespĺňuje požadovanou normu.

DISKUSE

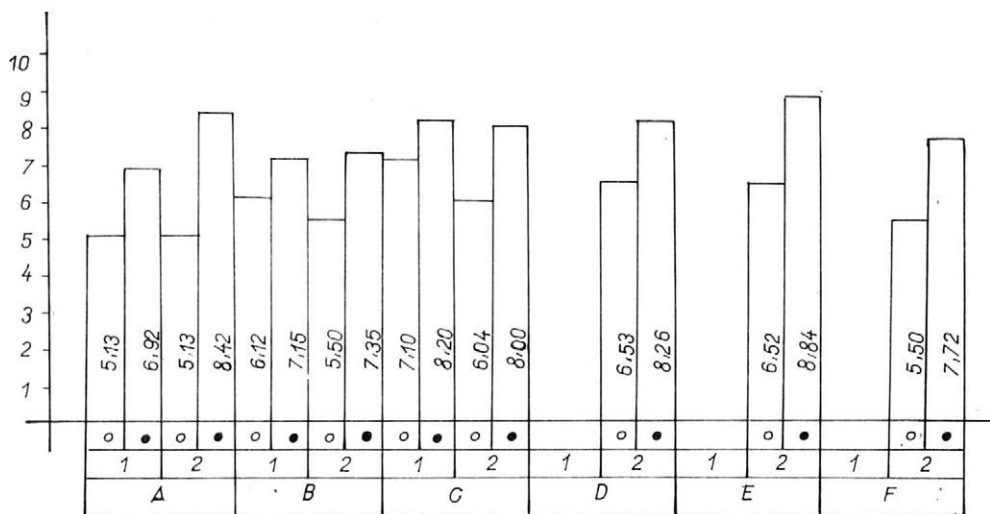
a) Rozbor délký pracovní doby

Autosnímky pracovních dní vedoucích pracovníků vykazují trvalé překračování pracovní doby. Ke stejnému poznatku docházejí naši i zahraniční autoři, zabývající se studiem pracovní doby a jejího využití.

Poměrně značně rozdílné pracovní doby u různých vedoucích pracovníků lze vysvětlit velkou měnlivostí náplně i režimu pracovního dne. Zajímavý poznatek přináší toto porovnání o pracovní době ředitelů OZS, kde v zimní době je delší

Legenda: index

1 písemný styk	7 pochůzky po pracovišti
2 zprávy, hlášení, výkazy	8 telefony
3 studium	9 příprava a organizace práce —
4 porady, schůze	9a vlastní odborná práce
5 návštěvy a jednání	10 osobní potřeby a ostatní volný čas
6 pracovní cesty	11 spánek a nečinný odpočinek

Graf 1 — Exploatace času — osobní potřeby a ostatní volný čas — spánek a nečinný odpočinek (Ø 10 dní v hodinách)

LEGENDA:

- A = předseda JZD
- B = ředitel st. st.
- C = ředitel OVZS (OZS)
- D = agronom
- E = technici ochr. rostlin
- F = zootechnik
- 1 = období vegetace
- 2 = období veget. klidu
- o = osobní potřeby a ost. volný čas
- = spánek a nečinný odpočinek

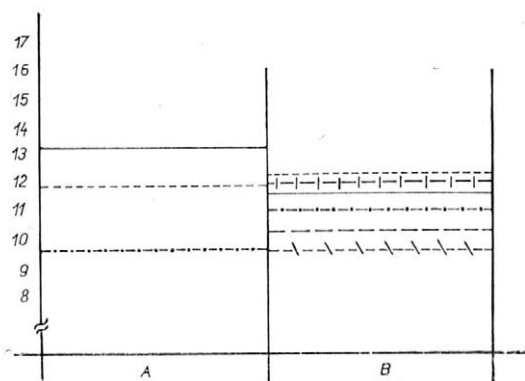
pracovní doba než v létě. V zimě převládají u nich plánovací a organizační práce, návštěvy, schůze atd. Ze srovnání vyplývá, že průměrná délka celkové pracovní doby za týden se podstatně neliší mezi zemědělstvím a průmyslem i mezi námi a zahraničím. Značné rozdíly jsou však v intenzitě práce a jejím společenském hodnocení. Šetření prokazují, že vedoucí pracovníci potřebují ke zvládnutí svých úkolů delší pracovní dobu než řadoví pracovníci a zdaleka jim nestačí zákonná 46hodinová pracovní doba. Rozdíly v létě a v zimě ukazuje graf 2.

b) Rozbor struktury pracovní doby

Pro posouzení využití času jsou důležité údaje o tom, kolik procent zabírají jednotlivé činnosti z celé pracovní doby. Přehled o tom podává graf 3 a tabulky I a II. Dále se v porovnání jen stručně dotkneme skladby činnosti vedoucích pracovníků v zemědělství a v průmyslu (podle údajů v literatuře), i když jde o výrobní odvětví zcela odlišná.

Písemný styk vyžaduje u vedoucích pracovníků v průmyslu 7–9 % času, v zemědělství značně méně. Odpovídá to odlišné organizaci podniků i charakteru řídicí práce.

Zprávy, výkazy a hlášení potřebují v zemědělství ve svém průměru více pracovní doby, přičemž u jednotlivých funkcí jsou rozdíly. V průmyslu vyžadují podle Řezníčka jen 4,5 %.

Graf 2 — Srovnání spotřeby pracovního času ved. pracovníků v hodinách v období vegetace i vegetačního klidu Ø 9 dnů

LEGENDA:

A = období vegetace

B = období vegetačního klidu

ředitel st. st. = - - - - -

předseda JZD = - - - - -

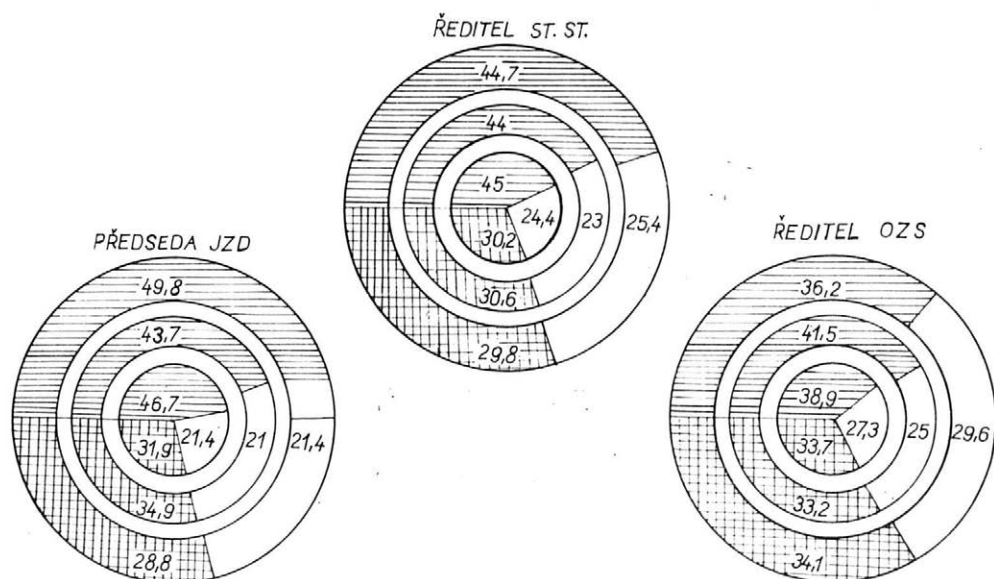
ředitel OVZS (OZS) = - . - . -

technici ochr. = - - - - -

roślin = - - / - - /

agronom = - - - - -

zootechnik = - | - | - | -

Graf 3 — Srovnání spotřeby podle vegetace

LEGENDA:

vnější kruh = období vegetace
střední kruh = období veget. klidu
vnitřní kruh = Ø obou období

Činnost:

1 — 9 = [hatched pattern]

10 = [white box]

11 = [grid pattern]

Studium zabírá poměrně vysoké procento času u těch vedoucích v zemědělství, kteří si doplňují kvalifikaci dálkovým nebo externím studiem. Jde o práci do určité míry neefektivní a nesouvisející s výkonem funkce. Podle Pavelky potřebují vedoucí pracovníci v průmyslu asi 5 % pracovní doby na studium.

Porady a schůze vyžadují, zejména u nižších funkcionářů, poměrně málo času. Ani u ředitelů státních statků, kde spotřebovávají bezmála skoro jednu čtvrtinu pracovní doby, nepřibližují se spotřebě času pracovníků v průmyslu, kde činí 32–37 %. Domníváme se, že zde není plně zachycen všechny čas na porady u vedoucích pracovníků v zemědělství, protože porady se konají i při pravidelných návštěvách pracovišť.

Návštěvy a jednání zabírají rovněž značně menší procento času než v průmyslu (19 %). Zde je přímá korelace se zastávanou funkcí. Čím vyšší funkci pracovník zastává, tím více času věnuje vyřizování návštěv.

Pracovní cesty jsou v zemědělství poměrně časově náročné, a to i u nižších funkcionářů. Také podle jiných autorů je zastoupení těchto časů poměrně vysoké (13 %).

Rovněž tak jsou v zemědělství časově náročné pochůzky po pracovištích, spojené s kontrolou práce. Nahrazují však též čas porad, jichž je v průmyslu více a mají v průběhu roku značné výkyvy podle vegetačního období.

Telefonní rozhovory spotřebovávají podle našich zjištění jen nepatrný zlomek pracovní doby. Podle Pavelky potřebují vedoucí v průmyslu až 3 % pracovní doby na telefonní hovory, v SSSR 4 % a v USA dokonce 6 %. Nižší používání telefonů v našem zemědělství je jistým znakem menší racionalizace práce.

Příprava a organizace práce představují z fondu pracovní doby nejvyšší podíl. Protože jde o činnost úzce související s vytvářením optimálních podmínek pro vlastní výrobu, její intenzitu a efektivní využívání výrobních sil, bylo by žádoucí tento čas konfrontovat s hospodářskými výsledky. I zde bude hrát významnou roli racionalizace řídicí práce, využívání modernějších pomůcek, též však větší zkušenosti a znalosti, které mohou tuto práci značně zefektivnit.

c) Rozbor spotřeby času podle profesí a podle období

V rozboru spotřeby času podle profesí a období jsme se především zabývali posuzováním různých činností z hlediska jejich nezbytnosti a případné nahraditelnosti.

Příslušné údaje byly rozčleněny na činnosti nezbytné, dále na činnosti, kde lze vhodnými opatřeními spotřebu času snížit, a na činnosti nežádoucí. Opět připomínáme, že kritéria pro rozlišování prací nezbytných a nahraditelných byla při šetření plně ponechána na úsudku samotných pracovníků. Zcela zákonitě tedy musí docházet k tomu, že pracovníci při subjektivním posuzování inklinují k tomu, aby své práce převážně pokládali za nezbytně nutné a nenahraditelné. Přesto dává i toto jejich osobní hodnocení rámcový obraz o možnostech redukce pracovní doby při optimální racionalizaci řízení. Z toho vyplývá, kolik času zabírají u jednotlivých funkcionářů činnosti nezbytné, které nelze nahradit ani zkrátit. Čas na činnosti, které by mohli vykonávat jiní pracovníci, nebo které jako nežádoucí je třeba zcela odstranit, poskytuje podklady pro racionalizaci práce vedoucích pracovníků, a to hned v první etapě, kdy by stačilo promyslet a propagovat vhodná organizační opatření k tomu, aby se časové zatížení vedoucích snížilo. Že jde o nemalé rezervy, vyplývá ze zjištěných čísel, neboť tyto časové podíly se pohybují od 6,08 % (u agronomů JZD) až do 14,52 % (u ředitelů státních statků).

Velmi důležitým úkolem bezprostřední budoucnosti bude, aby se tento rezervní čas využil produktivněji a účelněji, ať pro jinou důležitější činnost nebo pro účelovou reprodukci duševních sil pracovníků.

Studie předkládá a hodnotí některé údaje o spotřebě času vedoucích pracovníků v zemědělství. Činnost vedoucích pracovníků je třeba posuzovat z hlediska hodnotového daleko přísněji. Je nutné přikládat daleko větší význam její racionalizaci, než je tomu u práce dělnické.

Zjištěné údaje o průměrné délce pracovní doby, délce spánku a nečinného odpočinku i době na osobní potřeby pracovníků naznačují, že poměr těchto tří základních činností člověka je u vedoucích pracovníků v zemědělství nevyvážený. Pracovní doba vysoko překračuje zákonnou míru. Hospodaření s časem vedoucích pracovníků v zemědělství se stává den ze dne palčivějším problémem, protože čas hraje v systému řízení zcela mimořádnou úlohu. Úspěch řízení výroby závisí tedy ve značné míře též na účelném využívání pracovní doby vedoucích a na zvýšení efektivity jejich řídicí práce.

Došlo dne 11. 4. 1968

Literatura

1. BRITISH MANAGEMENT SCHOOL. Rationalisierung. Frankfurt a. M., 1960: 191-192. — 2. COORDINER R. J.: Činnost generálního ředitele. Z materiálů XIII. mezinár. kongresu CIOS. Podniková organizace, 1966: 140-141. — 3. ČAMRA, J.: Kvalifikace a řízení. Hospodářské noviny, zvláštní příloha, 1966: 26. — 4. FAYOL, H.: Zásady správy všeobecné a podniků. Praha 1931. — 5. HRBEK, M.: Personální politika v moderně řízeném kapitalistickém koncernu. Podniková organizace, 1965: 308-311. — 6. HRBEK, M.: Výchova vedoucích pracovníků italského koncernu ENI. Podniková organizace, 1965: 426-429. — 7. IACCOCA, I. A.: Fordova péče o řídicí kádry. Z materiálů XIII. kongresu CIOS. Podniková organizace, 1965: 477-478. — 8. IZDEBSKI, Z. - TUDREJ, J.: Kierownicy przedsiębiorstw kapitalistycznych. Łódź 1963. — 9. JAK V. I. LENIN řídil socialistický stát. Praha NPL, 1965. — 10. JECHOUT, M.: Ekonomické hry. Podniková organizace, 1966: 263. — 11. JIRÁSEK, J.: Vedoucí pracovník jako vědecky kvalifikovaný odborník. Podniková organizace, 1966: 50. — 12. JIRÁSKO, Z. - MATĚJČEK, J. - SEČKÁŘ, J. - KALIKOVÁ, K. - SVOBODOVÁ, M.: Rozbor spotřeby času vedoucích pracovníků v zemědělství. Diplomové práce 1967. — 13. KOMÁREK, V.: Kongres o řízení výroby. Plánované hospodářství, 1963: 87-90. — 14. LANGE, A.: Zkušenosti s postgraduálním studiem hospodářských pracovníků na vysokých školách NDR. Podniková organizace, 1966: 235. — 15. LANGE, A.: V Sovětském svazu připravují výchovu organizátorů výroby. Podniková organizace, 1966: 479. — 16. LENIN, V. I.: Spisy, svazek 33, s. 480-488. — 17. LENIN, V. I.: Nejblíže úkoly sovětské moci. NPL Praha 1963. — 18. NEUMAN, J. - CHALUPNÝ, V.: Základy organizace JZD. Praha 1958: 601-602. — 19. PROCHÁZKA, V.: Příprava vedoucích hospodářských pracovníků v USA. Podniková organizace, 1966: obálka. — 20. RUDOLF, H.: Ausbildung und Entwicklung von Führungskräften in der Wirtschaft — ein internationales Problem. — 21. ŘEZNÍČEK, J. a kol.: Personální politika v moderně řízeném kapitalistickém koncernu. Podniková organizace, 1965: 310. — 22. ŘEZNÍČEK, J. a kol.: Vědecká organizace řídicí práce. Praha NPL 1965. — 23. SCHIMERLING, H.: Obsahová náplň činnosti vedoucích pracovníků JZD. Metodika VÚ — rukopis. — 24. STANĚK, I.: Agrární modely v soudobém světě. Praha NPL, 1966. — 25. TOMEK, Z.: Jak jsme se vypořádali s nedostatky v organizaci a řízení závodu. Podniková organizace, 1965, 73-77. — 26. ZÁTOPEK, J.: Zemědělství v průmyslové výrobě dnes a zítra. Ekonomická revue, 1966 — citováno podle Bromfielda L.: Out of the Earth. — 27. ZTRÁTY V PRŮMYSLOVÉ VÝROBĚ a jak jim čelit. MAP, Praha.

Adresa autora:

Doc. Ing. Miroslav Skočík, CSc., Vysoká škola zemědělská, Brno, Zemědělská 1

P. Rastokin
F. Bezvoda
S. Dolejší

VZTAH MEZI HRUBOU ROSTLINNOU PRODUKČÍ (HRP) A DÁVKAMI PRŮMYSLOVÝCH HNOJIV V PROVOZNÍCH PODMÍNKÁCH SOCIALISTICKÝCH ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

■ Ve státním komplexním úkolu řeší kolektiv pracovníků Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze jako hlavní úkol otázku „Vyhodnocení základních ukazatelů intenzity zemědělské výroby a vlivu komplexního hnojení v okrese Kolín“. Předkládané sdělení je dílčím výsledkem řešení této otázky.

Hlavním cílem této části je studium vztahu mezi hrubou rostlinnou produkcí (HRP) a dávkami průmyslových hnojiv (N , P_2O_5 a K_2O). Ve spojitosti s tímto problémem byl prostudován, jako jeho nedílná součást, též vztah mezi HRP a řadou dalších činitelů.

Podkladovým materiálem k tomuto účelu sloužily provozní údaje z jednotlivých řepářských podniků. V průběhu řešení úkolu byly podkladové materiály rozšířeny (mimo okres Kolín) o další soubor podniků, a to v okrese Nymburk. Povaha podkladových materiálů při jejich vytváření nebyla předem zaměřena na specifické požadavky řešeného úkolu. Jsou to běžná provozní data, která vůči našemu úkolu mají příležitostní ráz. Není to experiment se záměrně volenými ukazateli a záměrně voleným uspořádáním.

Tato okolnost měla za následek, že jsme byli nuceni volit několik sestav jednotlivých ukazatelů a výsledky rozboru navzájem konfrontovat a ověřovat. Jen tak bylo možno i při příležitostní povaze podkladových materiálů dospět k více-méně jednoznačným závěrům. Podkladové materiály se vztahují na 38 podniků z okresu Kolín a na 72 podniků z okresu Nymburk, a to za období pěti let 1962, 1963, 1964, 1965 a 1966.

Pro řešení vytyčeného úkolu bylo použito metody výpočtu celkové korelace a regrese, mnohonásobné a dílčí korelace a regrese. Tato metoda má tu výhodu, že dovoluje napodobit experiment v provozních podmínkách a zkoumat vliv jednotlivých činitelů na hrubou rostlinnou produkci izolovaně od vlivu řady ostatních činitelů pojatých v úvahu.

V této práci byla zkoumána souběžně jak přímočará, tak i křivočará regrese. S ohledem na malou průkaznost parametrů křivočaré regrese komentujeme ve sdělení jen charakteristiky přímočaré závislosti.

VÝSLEDKY ROZBORU

Párové vztahy

Pro získání informací o vztahu mezi hrubou rostlinnou produkcí a množstvím živin (N , P_2O_5 a K_2O) spotřebovaných v jednotlivých letech ve formě průmyslových hnojiv, bylo použito této sestavy ukazatelů:

- X_1 — HRP v Kčs na 1 ha zemědělské půdy (jakožto závislá proměnná); jako nezávisle proměnné byly použity;
- X_2 — přímé materiálové náklady (bez hnojiv) v Kčs na 1 ha z. p.;
- X_3 — počet pracovních jednotek (PJ) spotřebovaných v rostlinné výrobě na 1 ha z. p.;
- X_4 — hustota skotu (počet kusů na 100 ha z. p.) jakožto nepřímý ukazatel spotřeby animálních hnojiv;
- X_5 — skupinová průměrná HRP podle stanovištních jednotek v Kčs na 1 ha z. p.;
- X_6 — průměrná HRP ze 4 let mimo příslušného roku v Kčs na 1 ha z. p.;
- X_7 — spotřeba čistého N v kg na 1 ha z. p.;
- X_8 — spotřeba čistého P_2O_5 v kg na 1 ha z. p.;
- X_9 — spotřeba čistého K_2O v kg na 1 ha z. p.

K této sestavě je nutno poznamenat, že činitelé uvedení ad X_5 a X_6 se vymykají z rámce obvyklých ukazatelů. Mají sloužit k nepřímému vystižení jednak vlivu půdních a jiných odlišných přírodních podmínek (X_5) a jednak vlivu několika „dalších“ z ostatních činitelů nejmenovaných v této sestavě (X_6). Z konstrukce činitele označeného X_6 vyplývá, že neobsahuje specifické vlastnosti ukazatelů daného roku, neboť je průměrem HRP z jiných 4 let. Např. pro podnik A v r. 1962 je ukazatelem tohoto druhu průměr HRP z ostatních let, které jsou k dispozici, tj. z roku 1963, 1964, 1965 a 1966.

Obdobně jako ukazatel pro podnik A pro rok 1963 slouží průměr HRP z let 1962, 1964, 1965 a 1966 atd. Takto utvořený ukazatel zahrnuje v sobě jen následky trvale působících činitelů, které ve všech letech působí zhruba stejně. Pokud vliv činitelů vyjmenovaných ad 2, 3, 4, 5, 6, 8 a 9 se uplatňuje na HRP trvale ve všech letech, potud tento vliv se odráží ve víceletých průměrech HRP, tj. v ukazateli X_6 . Z činitelů nejmenovaných v uvedené sestavě se projeví v tomto ukazateli (X_6) především odborná a organizační zdatnost vedení podniku, jakož i kvalita v podniku vykonávaných manuálních prací, popř. lokální přírodní podmínky, pokud tyto jsou trvalým zjevem. Stanovením dílčí korelace a regrese, tj. postupným eliminováním vlivu ostatních (pojatých v úvahu) činitelů, lze alespoň přibližně stanovit čistý vliv odděleně pro každý z činitelů v úvahu pojatých a tedy i činitele X_6 . Ukazatele označeného X_6 budeme v dalším pojednání nazývat „další činitel“, ale budeme pod tím myslet především ukazatele odborné a organizační zdatnosti vedení podniku.

Tento rozbor bylo možno učinit pro oba okresy Kolín a Nymburk za 5 let.

Koeficienty celkové korelace mezi HRP a jednotlivými činiteli jsou ve většině případů průkazné se spolehlivostí na 95 % i více.

Největší koeficienty celkové (párové) korelace vykazuje vztah mezi HRP a „dalšími činiteli“, které kolísají od 0,69 do 0,92. Vysoce průkazné koeficienty celkové korelace v obou souborech a ve všech letech vykazuje vztah mezi HRP a počtem PJ. Vztah mezi HRP a spotřebou průmyslových hnojiv také vykazuje převážně vysocí významné koeficienty celkové korelace. U vztahu mezi HRP a množstvím dusíku koeficienty celkové korelace kolísají od 0,20 do 0,63, u vztahu mezi HRP a P_2O_5 koeficienty celkové korelace kolísají od 0,26 do 0,57 (mimo rok 1962 v okrese Kolín s koeficientem korelace — 0,05). U vztahu mezi HRP a množstvím K_2O koeficienty celkové korelace kolísají od 0,13 do 0,58.

Koeficienty celkové regrese HRP v závislosti na množství dusíku kolísají od 17,93 Kčs do 96,88 Kčs na 1 kg čistého dusíku. Z toho dva koeficienty regrese (pro rok 1962 a 1965) mají průkaznost se spolehlivostí větší než 90 %

a ostatní mají průkaznost se spolehlivostí větší než 95 %. Koeficienty celkové regrese HRP v závislosti na množství čistého P_2O_5 jsou vesměs průkazné se spolehlivostí větší než na 95 % mimo dvě leta v okrese Kolín (1962 a 1966) a jeden rok v okrese Nymburk (1966). Kolísají od -2,39 Kčs do 89,09 Kčs na 1 kg P_2O_5 . Koeficienty celkové regrese HRP v závislosti na množství drasla jsou průkazné v okrese Kolín jen ve dvou letech (se spolehlivostí větší než na 98 %), v okrese Nymburk jsou průkazné ve čtyřech letech (na 95 %).

Koeficienty celkové regrese v některých letech jsou nápadně vysoké. Tak např. v okrese Kolín jsou v roce 1964 koeficienty celkové regrese pro dusík 67,42, pro fosfor 89,08, pro draslo 60,83. To znamená, že za daného stavu výrobních podmínek (v roce 1964) při zvýšení množství dusíku o 1 kg se zvýšila hrubá produkce o 67,42 Kčs, při zvýšení množství P_2O_5 o 1 kg se zvýšila HRP o 89,09 Kčs a při zvýšení množství K_2O o 1 kg se zvýšila HRP o 60,83 Kčs.

Vzniká otázka, zvýšíme-li současně o 1 kg dusík, P_2O_5 a K_2O , tj. NPK o 3 kg, zvýší se také HRP o 217,34 Kčs ($67,42 + 89,09 + 60,83$)? Na tuto otázku musíme odpovědět záporně. Na otázku o kolik se zvýší HRP při zvýšení NPK o 3 kg, dostaneme odpověď s použitím dílčích koeficientů regrese a mnohonásobné regresní rovnice. Máme-li k dispozici dílčí koeficienty regrese, pak společný efekt působení všech v úvahu pojatých živin se rovná součtu koeficientů dílčí regrese.

Tak v našem případě pro rok 1964 v okrese Kolín je dílčí koeficient regrese HRP v závislosti na dusíku 37,33 Kčs (místo celkového 67,42), v závislosti na P_2O_5 je 25,0 Kčs (místo 89,09) a v závislosti na K_2O je 34,19 Kčs (místo 60,83). Společný účinek NPK při zvýšení o 3 kg (po 1 kg každé živiny) bude mít za následek zvýšení HRP o 96,53 Kčs, tj. o 32,18 Kčs na 1 kg NPK.

Efekt společného působení zvýšení NPK o 1 kg způsobuje zvýšení HRP od 9,47 Kčs do 32,18 Kčs. Při dosavadní ceně 1 kg NPK (v poměru N : P : K jako 1 : 1 : 1) 3,00 Kčs, na 1 Kčs zvýšení nákladu na hnojiva činí zvýšení HRP od 3,16 Kčs do 10,73 Kčs. Je to dosti slušná efektivnost použití průmyslových hnojiv. Máme však za to, že skutečná efektivnost je větší. Jaké jsou důvody k této domněnce?

Společný současný účinek množství všech tří živin (v naturálních jednotkách) na HRP by měl být podstatně výraznější, než jak se jevil účinek nákladů na průmyslová hnojiva. Je tomu tak proto, že společný ukazatel účinku spotřebovaných živin ve formě nákladů byl získán prostým sčítáním nákladů na jednotlivá hnojiva, kdežto ukazatel společného účinku množství čistých živin je ukazatelem váženým, a to v poměru dílčích koeficientů regrese. Mírou těsnosti vztahu mezi HRP a množstvím živin v naturální formě je koeficient mnohonásobné korelace.

Bylo zjištěno, že některé koeficienty mnohonásobné korelace (mezi HRP a množstvím živin v naturálních jednotkách), jsou menší než příslušné koeficienty celkové korelace (mezi HRP a nákladem), což svědčí o menší spolehlivosti údajů o množství použitých živin v naturálních jednotkách proti nákladům v Kčs. Proto některé výsledky dalšího rozboru je třeba brát s určitými výhradami.

Při studiu vztahu mezi HRP a množstvím jednotlivých živin použitých v rostlinné výrobě vzniká také otázka, jak se projevuje účinek živin použitých v letech předchozích na HRP daného roku. K tomu účelu byly zkoumány vztahy mezi HRP v roce 1966 na okresech Kolín a Nymburk a množstvím jednak

v jednotlivých předchozích letech a jednak průměrným množstvím N , P_2O_5 a K_2O za leta 1962 až 1966. Účinek dávek z minulých let na výnos daného roku nebyl prokázán.

Dílčí a mnohonásobná regrese a korelace

Koeficienty celkové korelace vedle přímých informací o vzájemných závislostech jsou podkladem pro stanovení dílčích koeficientů korelace a regrese. Koeficienty dílčí korelace a regrese poskytují informaci o vztahu mezi HRP a jednotlivými činiteli za předpokladu konstantního stavu ostatních činitelů pojatých v úvahu. Z toho plyne, že dílčí koeficienty korelace a regrese neinformují o tom, jaký byl ve skutečnosti vztah, nýbrž podávají informaci o tom, jaký by býval byl vztah mezi HRP a jednotlivými činiteli za konstantního stavu ostatních, v úvahu pojatých činitelů. Stanovením dílčích koeficientů korelace a regrese do určité míry nahrazujeme v oblasti ekonomiky experimentem, který v této oblasti lze velmi těžko pořídit. Dílčí koeficienty regrese ve formě rovnic mnohonásobné regrese umožňují stanovit teoretickou hodnotu závisle proměnné, v našem případě HRP, pro různé kombinace hodnot tv úvahu pojatých činitelů. Rovnice celkové a mnohonásobné regrese nám vlastně umožňují dělat prognózu.

Koeficienty mnohonásobné korelace (R) a korelační indexy (R_i) dosahují vysokých hodnot v obou okresech — Kolín i Nymburk — a kolísají od 0,86 do 0,93.

Z jednotlivých činitelů vykazují vysokou statistickou průkaznost ve všech letech „další činitel“ (X_6). Ostatní činitelé vykazují statisticky průkazné dílčí koeficienty regrese v různých letech nejednotně. Z celkového počtu 72 koeficientů dílčí regrese lze 21 koeficientů považovat za průkazné se spolehlivostí nad 95 %, dalších 26 koeficientů lze považovat za průkazné se spolehlivostí nad 67 %. Zbývajících 25 koeficientů má průkaznost ještě menší.

Ve spojitosti s interpretací koeficientů dílčí regrese, získaných bez předběžného testování, zasluhují zvláštní pozornost koeficienty dílčí regrese HRP v závislosti na množství jednotlivých čistých živin (N , P_2O_5 a K_2O) v okrese Kolín v roce 1963. Tyto koeficienty dosahují mimořádně vysokých absolutních hodnot, které činí i desetinásobek proti obdobným koeficientům v jiných letech (1962, 1964, 1965 a 1966). Po bedlivém průzkumu problému se ukázalo, že tyto vysoké koeficienty regrese neodpovídají skutečnosti a jsou způsobeny těsným vztahem mezi nezávislými proměnnými X_7 (N), X_8 (P_2O_5) a X_9 (K_2O). Tento zjev je znám v literatuře pod názvem multikolinearita. Protože všechna JZD v okrese Kolín v roce 1963 vykazovala téměř stejný poměr živin, a to $N : P_2O_5 : K_2O$ jako 1 : 1 : 1,4, koeficienty párové korelace mezi těmito proměnnými dosahují vysokých hodnot, a to $r_{78} = 0,955$, $r_{79} = 0,977$ a $r_{89} = 0,974$. Při takto vysokých párových koeficientech korelace mezi nezávisle proměnnými bývá velikost koeficientů dílčí regrese značně ovlivněna i poměrně malými nahodilými chybami v pozorování jednotlivých hodnot ukazatelů. V podobných případech se doporučuje pro získání správného zhodnocení vztahu použít k propočtu jen jednoho činitele. Jelikož v našem případě jde o dávky průmyslových hnojiv, bude účelnější použít součtu množství všech tří živin jako jednoho ukazatele NPK (X_7').

S takto upraveným ukazatelem množství použitých hnojiv vykazuje HRP vztah téměř stejný jako s každým z těchto činitelů zvlášť $r_{17'} = 0,56$, $r_{17} = 0,57$, $r_{18} = 0,55$, $r_{19} = 0,55$.

Tento koeficient se málo liší i od koeficientu párové korelace mezi HRP

a nákladem na průmyslová hnojiva: $r_{17} = 0,60$. Koeficienty mnohonásobné regrese a koeficienty mnohonásobné korelace jsou přiměřené obdobným koeficientem v jiných letech.

Při rozboru výsledků propočtu nás zvláště zajímá otázka, proč se zapojením činitele X_6 („další činitel“) do propočtu ztrácí účinek naturálních dávek průmyslových hnojiv na HRP.

V okrese Kolín jen jeden koeficient dílčí regrese překračuje kritickou hodnotu se spolehlivostí větší než 95 %, a to u vztahu mezi HRP a množstvím P_2O_5 .

V okrese Nymburk tři koeficienty dílčí regrese přesahují kritickou hodnotu, a to v letech 1964 a 1965, z toho jeden má zápornou hodnotu. V odpověď na výše uvedenou otázku nutno říci, že ne každé zvýšení dávek průmyslových hnojiv je efektivní. Efektivním se stává zvýšení hnojiv zpravidla tehdy, když je v souladu s agrotechnickými zásadami zemědělské výroby. Nepřímým ukazatelem správné nebo nesprávné řídicí činnosti vedoucích složek podniku a tudíž i správné nebo nesprávné agrotechniky, je činitel X_6 , tj. „další činitel“. Pokud zvyšování dávek průmyslových hnojiv probíhá v souladu se zkvalitňováním agrotechniky a řízení podniku, potud stupňované dávky průmyslových hnojiv vykazují kladný vztah s HRP. Proto jakmile zavedeme do propočtu podmínku konstantního stavu činitele X_6 , pak samotné (pouhé) zvyšování dávek průmyslových hnojiv nedává kladný efekt, ba dokonce někdy má i negativní účinek.

Jen ve výjimečných případech za uvedených podmínek zvyšování dávek některých živin přináší kladný efekt. Tyto případy svědčí o mimořádných podmínkách růstu rostlin a o jejich mimořádných nárocích na danou živinu.

Dávky průmyslových hnojiv nepůsobí efektivně, když řídicí složka podniku nepřizpůsobuje agrotechniku daným podmínkám zemědělské výroby (přírodním a ekonomickým).

Protože koeficienty mnohonásobné korelace v postupu bez současného testování koeficientu regrese jsou prakticky stejné jako v postupu se současným testováním koeficientů dílčí regrese, lze soudit, že redukováný počet činitelů právě tak dobře vystihuje jejich společný účinek jako společný účinek všech v úvahu pojatých činitelů. Pro srovnání teoretických hodnot HRP, vypočítaných jednak podle koeficientů dílčí regrese všech činitelů a jednak z koeficientů dílčí regrese vybraných činitelů, byly učiněny podle příslušných rovnic mnohonásobné regrese.

$$X_1' = 2066 + 0,38 X_2 + 18,83 X_3 + 14,28 X_4 + 0,36 X_5 + 0,71 X_6 - 20,63 X_7 + 20,75 X_8 - 6,48 X_9;$$

$$X_1'' = -1048 + 17,82 X_3 + 0,34 X_5 + 0,79 X_6 - 26,94 X_7 + 18,60 X_8$$

Dosadíme-li do těchto rovnic hodnoty nezávislých proměnných X_i v různých kombinacích, získáme teoretické hodnoty HRP (X_1' a X_1'').

X_i	X_1' (HRP)	X_1'' (HRP)
$X_i - S_{xi}$	3449	3577
X_i	4755	4755
$X_i + S_{xi}$	6089	5928
$X_i + 2S_{xi}$	7476	7103

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že obě teoretické hodnoty HRP X_1' a X_1'' vykazují (se zvyšováním ukazatelů nezávislých proměnných v poměru směrodatných odchylek) stoupající tendenci a řádově se příliš neliší. Dosavadní rozdíly jsou způsobeny neúplným zastoupením vyřazených činitelů z řešení zbýva-

jičími činiteli. Podobně lze vypočítat teoretické hodnoty X_1' a X_1'' ve všech letech a tak možno získat případné informace o možnostech dosažení teoretických hodnot HRP pro různé kombinace působení jednotlivých činitelů.

Vztah mezi hrubou rostlinnou produkcí a množstvím dodaných čistých živin v čase a prostoru

V tomto odstavci se zabýváme rozбором vztahu mezi HRP a stejnými činiteli jako v předchozích částech článku, ovšem s tím rozdílem, že v této části byly údaje za všechna leta z jednotlivých JZD dány do jednoho souboru časově-prostorového, a to zvláště pro okres Kolín a Nymburk.

Pro vyloučení vlivu povětrnostních činitelů v jednotlivých letech byly do této sestavy (modelu) zařazeny průměrné roční hodnoty HRP za celý okres.

Tímto způsobem bylo získáno pro okres Kolín 190 (38 JZD za 5 let) a pro okres Nymburk 360 (72 JZD za 5 let) základních pozorovacích jednotek.

Absolutní hodnoty koeficientů celkové korelace mezi HRP a množstvím čistých živin se v tomto modelu blíží k průměru z jednotlivých let, přitom však vykazují podstatně větší průkaznost.

Koeficienty celkové korelace jsou v obou okresech (Kolín a Nymburk) statisticky průkazné se spolehlivostí větší než na 95 % (mimo materiálové náklady v okrese Kolín, kde spolehlivost odhadu dosahuje 92 %).

Koeficienty celkové regrese HRP v závislosti na množství čistých živin jsou všechny vysoce průkazné.

Koeficienty dílčí regrese HRP v závislosti na množství jedné určité živiny za konstantního stavu dvou ostatních živin jsou poněkud nižší proti celkovým koeficientům regrese a jejich průkaznost je také nižší.

Koeficienty dílčí korelace a regrese mezi HRP a množstvím čistých živin (za konstantního stavu všech ostatních v úvahu pojatých činitelů) se ukázaly neprůkazné (na hladině $\alpha = 0,05$). Rovněž neprůkazným se ukázal vztah mezi HRP a přímými materiálovými náklady, jakož i mezi HRP a hustotou skotu. Za to ostatní čtyři činitelé, tj. počet PJ, kvalita půdy, povětrnostní podmínky a „další činitelé“, vykazují s HRP vysoce průkazný vztah, a to se spolehlivostí větší než na 99,5 % (tab. I).

V okrese Nymburk statisticky průkazné vztahy mezi HRP a jednotlivými činiteli (za konstantního stavu) ostatních v úvahu pojatých činitelů vykazují činitelé uvedení v tabulce II.

I. Dílčí koeficienty korelace a regrese v okrese Kolín

Vztahy mezi HRP (X_1) a	Dílčí koeficienty	
	korelace $r \pm S_r \cdot t_{0,05}$	regrese $b \pm S_b \cdot t_{0,05}$
počtem PJ (X_3)	0,39 $\pm$ 0,13	15,75 $\pm$ 6,61
kvalitou půdy (X_5)	0,31 $\pm$ 0,14	0,41 $\pm$ 0,22
povětrnostními podmínkami (X_6)	0,41 $\pm$ 0,13	0,78 $\pm$ 0,29
„dalšími činiteli“ (X_7)	0,77 $\pm$ 0,06	0,74 $\pm$ 0,12
Koeficient mnohonásobné korelace R	0,89 $\pm$ 0,03	

II. Koeficienty dílčí korelace a regrese v okrese Nymburk

Vztah mezi HRP (X_1) a	Dílčí koeficienty	
	korelace $0,05 \pm t_{0,05} \cdot Sr$	regrese $0,05 \pm t_{0,05} \cdot Sr$
X_2 přímými mater. náklady	$0,16 \pm 0,08$	$0,42 \pm 0,29$
X_3 počtem PJ	$0,25 \pm 0,08$	$13,47 \pm 5,60$
X_5 kvalitou půdy	$0,25 \pm 0,08$	$0,52 \pm 0,24$
X_6 povětrnostními podmínkami	$0,24 \pm 0,08$	$0,65 \pm 0,31$
X_7 „dalšími činiteli“	$0,71 \pm 0,04$	$0,72 \pm 0,08$
X_9 množstvím čistého K_2O	$0,20 \pm 0,08$	$6,27 \pm 3,41$
Koef. mnohonásobné korelace R	$0,88 \pm 0,03$	

Z přehledu je zřejmé, že nápadně vyniká koeficient dílčí korelace mezi HRP a „dalšími činiteli“, který v okrese Kolín téměř dvakrát a v okrese Nymburk více než dvakrát převyšuje ostatní koeficienty dílčí korelace, což svědčí o vysoké účinnosti tohoto činitele na HRP.

Koeficienty dílčí korelace a regrese v obou okresech se sice poněkud liší, avšak řádově (zejména se zřetelem k jejich směrodatným odchylkám) je lze považovat za stejné.

Koeficienty mnohonásobné korelace v obou okresech se liší jen o 0,01 a jsou na vyšší koeficientu mnohonásobné korelace v jednotlivých letech.

S ohledem na dost vysoký koeficient mnohonásobné korelace mezi HRP a souborem v úvahu pojatých činitelů v okresech Kolín a Nymburk, lze se v těchto okresech pokusit (za určitých předpokladů) o prognózu HRP, a to s použitím rovnice mnohonásobné regrese.

ZÁVĚR

Rozborem byl stanoven za současných výrobních podmínek dostatečně průkazný kladný vztah mezi HRP a množstvím dusíku, P_2O_5 a K_2O , a to v obou okresech a ve většině let.

Koeficienty celkové regrese HRP v závislosti na množství čistých živin ukazují, že při zvýšení dusíku o 1 kg kolísá zvýšení HRP v různých letech v průměru od 17,93 Kčs do 96,88 Kčs, při zvýšení množství P_2O_5 o 1 kg kolísalo zvýšení HRP (v různých letech) v průměru od 16,81 Kčs do 89,09 Kčs. Koeficienty celkové regrese HRP v závislosti na K_2O byly v okrese Kolín dostatečně průkazné ve dvou letech a v okrese Nymburk ve čtyřech letech. Při zvýšení K_2O o 1 kg kolísalo zvýšení HRP v průměru od 6,59 Kčs do 65,66 Kčs.

Vztahy mezi HRP a množstvím jedné určité živiny, za předpokladu konstantního stavu dvou ostatních živin, se ukázaly být méně výrazné a s menší průkazností. Při zvýšení dusíku o 1 kg (za konstantního stavu P_2O_5 a K_2O) kolísalo zvýšení HRP od 16,11 Kčs do 55,58 Kčs (bez roku 1963). Při zvýšení P_2O_5 o 1 kg (za konstantního stavu N a K_2O) kolísalo zvýšení HRP od 0,89 Kčs do 62,66 Kčs. Rok 1962 vykázal pokles HRP, a to o 26,12 Kčs na 1 kg zvýšení P_2O_5 . Při zvýšení K_2O o 1 kg (za konstantního stavu N a P_2O_5) je zvýšení HRP ve většině případů nedostatečně průkazné a kolísá od -42,4 do

34,2 Kčs. Efekt společného působení zvýšení *NPK* o 1 kg způsobuje zvýšení *HRP* od 9,47 do 32,18 Kčs. Přičemž 1 kg *NPK* (v hodnotě 3 Kčs) činí zvýšení *HRP* od 3,16 do 10,73 Kčs na 1 Kčs nákladu na hnojiva.

Stanovení mnohonásobné korelace a regrese umožnilo získat informace o možnostech dosažení *HRP* za různých kombinací v úvahu pojatých činitelů.

Zařazením nepřímého ukazatele úrovně odborné a organizační zdatnosti vedoucích pracovníků („další činitel“) do souboru činitelů ovlivňujících *HRP*, byla získána cenná informace, která dává předpoklad pro úspěšnou prognózu, alespoň na krátkou dobu.

Rozbor ukázal, že nejefektivnějším činitelem je odborná a organizační zdatnost vedoucích kádrů podniků, který ovlivňuje od 50 % do 60 % celkové kolísání hrubé rostlinné produkce.

Došlo dne 3. 4. 1968

Adresa autorů:

Ing. Dr. tech. věd Petr Rastokin, Ing. František Bezvoda, Ing. Stanislav Dolejší, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Mánesova 75, Praha

■ Pro průmyslovou společnost je typické vzájemné prolínání průmyslu se zemědělstvím a města s venkovem. Jedním z projevů tohoto procesu je spojování zemědělské činnosti s nezemědělskou a vznik kvozemědělců a kvozemědělských domácností.

Pod pojmem kvozemědělec rozumíme v naší stati člověka pracujícího mimo odvětví zemědělství, spjatého však se zemědělstvím soukromým vlastnictvím zemědělské půdy. Jeho důchody plynou tedy jak ze zemědělského hospodářství (individuálního nebo družstevního), tak i z činnosti nezemědělské. Převaha jedné nebo druhé příjmy je historicky a ekonomicky podmíněna.

Podobně kvozemědělská domácnost je domácnost, do níž plynou příjmy z různých pracovních sfér, z nichž jedna je spjata se soukromým vlastnictvím zemědělské půdy (ať již individuálním nebo převedeným do družstva).

Ve většině socialistických zemí je třeba tuto sociální skupinu členit na dvě části: na kovodružstevníky nebo kovodružstevní domácnosti (v ČSSR k nim patří většina kvozemědělců) a na kovorolníky nebo kovorolnické domácnosti, které jednotlivě hospodaří.¹⁾ V kapitalistických zemích nepřichází takovéto členění v úvahu. Podívejme se na příčiny vzniku této sociální skupiny.

PŘÍČINY VZNIKU A VÝVOJE SOCIÁLNÍ SKUPINY KOVOZEMĚDĚLCŮ A KOVOZEMĚDĚLSKÝCH DOMÁCNOSTÍ

Příčiny vzniku je nutno hledat v rozkladu malovýroby na vesnici. Tento rozklad probíhal dosud ve většině zemí na konci feudalismu a za kapitalismu. Není však vyloučeno, jak ukazují zkušenosti, aby se posunul v některých zemích až do období přechodu k socialismu.

Malovýroba nemívá za kapitalismu vždy příliš pevné postavení. Je ve stále větším měřítku ohrožována konkurencí velkých zemědělských podniků.

Rozklad přírodního hospodářství a přechod k peněžnímu hospodaření nutí rolníka nejen prodávat své výrobky s malým efektem a často pod výrobní náklady, ale hledat jakoukoliv další činnost právě pro malý dosažený finanční

¹⁾ Podrobnější vymezení pojmů kvozemědělec a kvozemědělská domácnost, právě tak jako bohatý číselný materiál získaný na základě hlubšího výzkumu lze nalézt v právě dokončené práci Čihákové: *Sociologické a ekonomické problémy kvozemědělců* (190 stran).

efekt. Jeho postavení je o to horší, že zaniká i domácí průmysl v souvislosti s rozvojem a konkurencí průmyslové velkovýroby, který byl jeho dřívější vedlejší činností. Bez domácího průmyslu není rolník schopen zvyšovat svou životní úroveň v souladu s jejím obecným vzestupem. Nemůže-li obstát na trhu se svými výrobky, jde tedy na trh s vlastní pracovní silou.

Vesnická malovýroba je ovšem reprezentována nejen rolníky, ale i řemeslníky a živnostníky, kteří se kdysi s postupující dělbou práce ze zemědělství vyčlenili. Také tito malovýrobci ztrácejí (rozumí se v době rozkladu malovýroby) schopnost zajistit výživu své rodiny nejen na základě řemeslné nebo živnostenské činnosti. Spolu s některými jinými sociálními skupinami obyvatelstva (dělníky, důchodci, zaměstnanci, rentiéry apod.) jsou nuceni k nákupu půdy nebo k jejímu nájmu.

Při této příležitosti je třeba podotknout, že určitá část vesnického obyvatelstva spojovala a spojuje domáckou výrobu s hospodařením na půdě, a že tedy část kovozezemědělců vzniká i z této části obyvatelstva.

Proces rozkladu malovýroby a slučování vedlejšího zaměstnání s hlavním ovlivnila a urychlila řada faktorů. K nejvýznamnějším lze počítat: 1. industrializaci a s ní rostoucí počet pracovních příležitostí jak v kapitalistických, tak v socialistických zemích, 2. stupeň stoupání a klesání konjunktury a krize v kapitalistických zemích, 3. kolísání cen a mezd nejen v zemědělství, ale i ve všech odvětvích kapitalistického i socialistického národního hospodářství, 4. sociologické, sociální a jiné aspekty.

Ad 1. Již v první polovině 19. století se ve vyspělých zemích velmi mohutně rozvinul značně decentralizovaný průmysl, který poskytl i vesnickému obyvatelstvu pracovní příležitost a možnost hlavního zaměstnání, aniž by se přitom muselo vzdávat svého soukromého vlastnictví půdy.

Vztahy mezi úrovní industrializace v různých zemích a uvnitř zemí v různých oblastech a mezi sklonem obyvatelstva k zemědělství jako vedlejšímu povolání, jsou zcela markantní. V první fázi industrializace má nezemědělská činnost velmi často jen povahu vedlejšího zaměstnání. Později se však její význam zvyšuje a příjmy z průmyslu apod. se podílejí na konečném důchodu kovozezemědělské domácnosti stále větším procentem. Nezemědělské zaměstnání se stává hlavním povoláním, hospodářství podnikem vedlejším.

Do určité doby vede industrializace nejen ke změnám proporcí v konečných důchodech kovozezemědělských domácností, ale i k růstu počtu těchto kovozezemědělských domácností. Vyspělá industriální společnost však znamená zvrát ve vývoji kovozezemědělských domácností. Spojování dvou druhů činností pro zajištění životní úrovně přestává být nutné. Činnost spjatá s půdou začíná plnit jiné funkce.

V dnešní době proto mají kovozezemědělci v různých zemích v souvislosti s jejich průmyslovou vyspělostí různý význam. Např. v Polsku nebo Jugoslávii jsou důležitým činitelem a jejich význam stále ještě stoupá. Naproti tomu v západním Německu i v NDR nebo v ČSSR vykazují sestupnou tendenci. Dobrým ukazatelem je např. Československo se svými dvěma částmi země v průmyslovém vývoji odlišnými. Zatímco v českých zemích se podílelo kovozezemědělské obyvatelstvo významným procentem na celkovém počtu obyvatelstva již před první světovou válkou, mezi dvěma válkami a ještě asi do poloviny 50. let na Slovensku začíná jeho největší rozmach až v souvislosti se zprůmyslňováním země před druhou světovou válkou, za války a hlavně po ní. V současné době představují kovo-

družstevníci a kovorolníci v českých krajích 3,1 % všech domácností, zatímco na Slovensku 7,2 %.

Vznik kovozezemědělců a jejich větší nebo menší podíl v třídní struktuře obyvatelstva té které země, v závislosti na industrializaci je tedy evidentní.

Ad. 2. Hospodářský cyklus, charakteristický pro vývoj kapitalistické společnosti 19. a začátkem 20. století, patří také k faktorům ovlivňujícím vývoj třídní struktury na vesnici. Přitom působí ve dvou protichůdných směrech. Vlekla a agrární krize, které přetrvávají až do období oživení nebo dokonce konjunktury v oblasti průmyslu, vedly k posílení zájmu zemědělců o vedlejší zaměstnání. Na druhé straně však hospodářská krize průmyslová působila na tu část kovozezemědělců, jejichž hlavním povoláním byla nezemědělská činnost, opačně. Jinými slovy řečeno, příznivá průmyslová konjunktura vedla k částečnému rušení vedlejších zemědělských podniků, po níž pak při klesající konjunktře zpravidla následoval nový zájem o vedlejší průmyslové podnikání.

Právě tak i obě světové války i poválečná období ovlivnily vývoj sociální skupiny kovozezemědělců. Zvláště v posledních letech druhé světové války a po válce se zabývali lidé všech povolání a sociálních tříd, pokud měli možnost, prací na půdě, aby získali dostatečný zdroj potravin. Zájem o obdělávání půdy, jako vedlejšího zaměstnání, pak velmi poklesl po zrušení přidělového systému potravin. Projevilo se to jednak v podobě zmenšení mnoha vedlejších podniků (a tento proces pokračuje dodnes), jednak v klesající intenzitě hospodaření.

Ad 3. Jedním z velmi vážných aspektů, který ovlivňuje vývoj kovozezemědělských domácností, je působení cen a mezd na životní úroveň těchto domácností.

Drobní a střední rolníci musí za kapitalismu vynaložit na vytvoření téže společenské hodnoty větší množství práce než vlastníci velkých podniků. Část hodnoty, kterou vytvoří, se pak pomocí různých nástrojů kapitalistického státu ještě dále mění v zisk buržoazie. Rolníci dostávají za své výrobky méně než činí jejich hodnota a platí za průmyslové výrobky více než odpovídá jejich hodnotě. Z kapitalistické ČSR je známo, jak se vyvíjel rozdíl mezi cenou a hodnotou zemědělských a průmyslových výrobků. Průmyslová buržoazie, jejíž pozice ve státě byly nejsilnější, měla eminentní zájem na vysokých cenách průmyslových výrobků. Neměla však zájem na vysokých cenách potravinářských výrobků, jejichž vzestup by vyvolával tlak na výši mezd. Monopolizací trhu průmyslových výrobků a slabou celní ochranou zemědělských výrobků a pomocí jiných dalších nástrojů dosahovala toho, že se odlišným způsobem vyvíjel index cen zemědělských a průmyslových výrobků. Disparita mezi výkupními a velkoobchodními cenami zemědělských výrobků, právě tak jako disparita mezi cenami rostlinných a živočišných výrobků působila rovněž proti zájmu drobných a středních rolníků. Jednou z cest, jak se bránili rolníci proti zadlužení a likvidaci, bylo hledání vedlejšího zaměstnání.

Klesání mezd dělníků a jiných nezemědělských pracovníků v období krize a deprese vyvolávalo tendenci hledat vedlejší zdroj obživy zase naopak v zemědělství, kde každoročně docházelo k likvidaci desetitisíců zemědělských podniků. Určitá část půdy takovýchto podniků se pak mohla dostat do nekapitalistických rukou.

Dochází-li ovšem za konjunktury ke stoupání mezd a ke zlepšování životní úrovně všech vrstev obyvatelstva, nebo konzolidují-li se poměry ve vespělých a bohatých kapitalistických zemích natolik, že se obyvatelstvo nemusí příliš bát

o svoji existenci, projevují se opačné tendence: zájem o půdu klesá, kovoze-
dělských hospodářství ubývá, nebo se zmenšuje jejich rozloha.

Změna výrobních vztahů, charakterizovaná nastolením socialistického společenského vlastnictví, by teoreticky měla znamenat zánik sociální skupiny kovoze-
mědělců. K tomuto procesu však nedochází náraz, nýbrž postupně. Drobná
soukromá výroba, především v zemědělství, se do určité doby zachovává a s ní
i většina rysů pro ni charakteristických. Právě tak i družstevní výroba neodstra-
ňuje právně, ale ani ekonomicky zcela soukromé vlastnictví. Záhumenky jsou
toho důkazem. V přechodném období se vytvářejí dokonce daleko lepší podmín-
ky pro rozvoj kovoze-
mědělských hospodářství než tomu bylo v minulosti. Proto
také ve většině socialistických zemí dochází k silnému rozmachu kovoze-
mědělských domácností. Tuto tendenci v některých socialistických zemích velmi posiluje
cenová politika. Vysoké ceny potravin nutí stále širší skupinu obyvatelstva
provozovat zemědělství jako vedlejší zaměstnání. S konzolidací socialistických
výrobních vztahů se však tyto tendence zmírňují a v dohledné budoucnosti bez-
pochyby nebude pro ně místa. V ČSSR např., jak bude později zmínka, dosáhl
rozvoj kovoze-
mědělských hospodářství svého vrcholu asi v polovině padesátých
let. Od té doby lze zaznamenávat stále zesilující pokles. Domníváme se, že sa-
motné snížení cen potravin, především masa a tuků, při trvalém zvyšování mezd,
by přispělo k velmi rychlé likvidaci této sociální skupiny obyvatelstva.

Ad 4. Spojování zemědělské činnosti s nezemědělským zaměstnáním je dále
ovlivňováno sociálními aspekty. Pokud mají převahu zemědělské dů-
chody nad nezemědělskými, je jedním z úkolů mimozemědělské činnosti zvýšit
rodinný příjem. Takovéto poslání plnilo nebo někde ještě plní např. různé se-
zónní zaměstnání, domácí práce, popříp. řemeslo či živnost. V opačném případě,
který je pro kovoze-
mědělce typičtější, kdy hlavní příjmy plynou z nezemě-
dělské činnosti, plní funkci „zvyšování rodinného příjmu“ zemědělské hospodářství,
které se stává „vedlejším podnikem“. Zpočátku industrializace, kdy byly mzdy
většinou na velmi nízké úrovni, by rodina bez hospodářství a bez peněžního a na-
turalního příjmu z něj nemohla existovat. Později, a zvláště v současné době, by
často takováto existence možná byla. Přesto však zde má důležitý význam socio-
logicky podložený motiv zvyšování životní úrovně, již často značně vysoké. S ta-
kovýmito snahami, ekonomickou nutností nepodloženými, se setkáváme ve vyspě-
lých industriálních, ať již kapitalistických či socialistických zemích. Cílem země-
dělského podnikání v těchto případech přestává většinou být prodej zemědělské
produkce a zvyšování příjmů v hotovosti a stává se jím samozásobení země-
dělskými produkty, především potravinami, což znamená značnou úlevu pro rodin-
ný rozpočet a možnost využít peněžních příjmů z hlavního zaměstnání k lu-
xusnější spotřebě.

Spojování zemědělské činnosti s nezemědělskou představuje i větší sociální
jistotu. Zaměstnání v průmyslu nebo podobně, je v posledních desetiletích spo-
jeno se zárukou sociálního zabezpečení jak v době pracovní schopnosti, tak
i mimo ní, včetně odchodu ze zaměstnání. A naopak zase zemědělské hospodář-
ství představuje určitou jistotu pro případ propuštění ze zaměstnání, pro období
případné krize nebo deprese, nebo pro případ války a nepříznivých pováleč-
ných let.

Často zde mají svůj význam i zdravotní důvody. Škody na zdraví, vzniklé
v hlavním zaměstnání, jsou kompenzovány zaměstnáním na zdravém vzduchu.
Nemalý význam má i proces zkracování pracovní doby. Právě tak se uplatňuje
i vliv vztahu k půdě a lpění na soukromém majetku a řada dalších činitelů.

NĚKTERÉ OBECNÉ RYSY HISTORICKÉHO VÝVOJE

Převážná část kovozezemědělských hospodářství má svůj původ v drobném vlastnictví půdy. Tyto podniky však nalezneme i ve velikostních skupinách s vyšší výměrou zemědělské půdy, dokonce i v těch nejvyšších. Podívejme se na kapitalistickou ČSR.

I. Závody, jejichž hospodáři nejsou zaměstnání výlučně v zemědělství (Čechy 1930)

Velikostní skupina v ha celkové výměry	Počet závodů	Podíl v %
0— 2	220 285	66,7
2— 5	79 471	24,1
5— 10	20 051	6,1
10— 20	6 926	2,1
20—100	2 940	0,9
nad 100	414	0,1
Celkem	330 087	100,00

Čsl. statistika, svazek 115, str. 21

V roce 1930 hospodařilo v Čechách (podle Čsl. statistiky sv. 92, str. 16) celkem 617 297 zemědělských podniků. Z toho, jak ukazuje tabulka I, patřilo 330 087 podniků kovozezemědělcům. Největší počet kovozezemědělských hospodářství je soustředěno ve dvou nejmenších velikostních skupinách, tj. od 0—2 ha a od 2—5 ha. S přibývajícím rozlohou výměry půdy podíl kovozezemědělských podniků klesá. Je tomu, jak známo, především proto, že malá hospodářství nestačí sama o sobě zajistit existenci rolnické rodiny, zatímco střední a velká ano. A na druhé straně proto, že větší zemědělské podniky od 5—10 ha a především od 10—20 ha, které nezaměstnávají námezdní síly, většinou zcela absorbují všechny členy domácnosti pro práci v zemědělství a málokdy někdo z rodiny má možnost hledat práci mimo odvětví zemědělství.

Stejně tendence lze pozorovat v řadě jiných zemí. Například všechna polská hospodářství¹⁾ od 0 do 0,5 ha jsou hospodářstvími kovozezemědělců. Ve skupině od 0,5 do 2—3 ha je 64 % kovozezemědělských podniků a ve skupině od 2—3 ha do 100 ha a výše je 27 % kovozezemědělských hospodářství. V Rakousku²⁾ pochází více než polovina kovozezemědělských podniků ze skupiny od 0—2 ha a v Belgii ze skupiny od 1—3 ha. Podobných příkladů by bylo možno uvést řadu. Skutečnost, že část důchodu, která se tvoří prací mimo hospodářství, je nejvyšší v nejmenších velikostních skupinách a klesá se zvětšováním vlastnictví půdy, vede k ekonomicky významnému důsledku pro zemědělské obyvatelstvo: roz-

1) Turski R.: *Między miastem a wsią*, Warszawa, 1965

2) *Low incomes in agriculture*. OECD, Paris 1964

díly mezi důchody zemědělských domácností s různou velikostí půdy se zmenšují.

Spojování zemědělské činnosti s nezemědělskou se tedy stává v určité etapě vývoje společnosti obecným jevem v životě vesnického obyvatelstva. Jde o ekonomicko-sociologický jev, prozrazující se v okamžiku, kdy jednotlivé země přecházejí ke kapitalistickému nebo k socialistickému způsobu výroby a kdy se velmi rychle a typickým směrem rozvíjejí výrobní síly.

Tento proces je však procesem přechodným a ztrácí na svém opodstatnění, jak již bylo vzpomenuáno, v souvislosti s rozvíjející se industriální společností.

Víme, že např. v Čechách patřilo více než polovina všech zemědělských podniků před druhou světovou válkou hospodářům s druhým nezemědělským zaměstnáním, tj. kovozeďměďelcům (údaje za celou ČSR z této doby nejsou k dispozici). Situace se nezměnila ani těsně po válce. Srovnatelná data z této doby o situaci na Slovensku neznáme. Po druhé světové válce je pak sledována celá ČSR.

Po roce 1950 žilo v ČSR na venkově 40—50 % zemědělského obyvatelstva trvale zaměstnaného v jiném odvětví. V roce 1956 překročily kovozeďměďelské domácnosti počtem 1 840 000 příslušníků kulminační bod svého kvantitativního vývoje. V průběhu několika posledních let došlo však k prudkému úbytku kovozeďměďelského obyvatelstva (tab. II)

II Vývoj počtu kovozeďměďelských domácností od r. 1950 do r. 1966

Rok	Počet příslušníků kovozeďměď. domácností	Rok	Počet příslušníků kovozeďměď. domácností
1950	1 400 000	1955	1 740 000
1951	1 470 000	1956	1 840 000
1952	1 540 000	1957	1 710 000
1953	1 560 000	1958	1 700 000
1954	1 650 000	1960	1 665 000
		1966	756 500

Podle interních údajů ÚKLKS

K poklesu počtu kovozeďměďelských hospodářství při tom dochází za současného vzestupu malých parcel do 0,5 ha. Jako příklad možno uvést Západní Německo (tab. III).

Počet drobných kovozeďměďelských hospodářství, resp. parcel či zahrad do 0,5 ha se v obou zemích přibližně zčtyřnásobil. Počet závodů nad 0,5 ha poklesl v Norderheimu na méně než polovinu a ve Westfálsku asi o čtvrtinu.

Podobný vývoj probíhá ve všech kapitalistických i socialistických zemích s přibližně stejným stupněm rozvoje výrobních sil.

PERSPEKTIVY VÝVOJE SOCIÁLNÍ SKUPINY KOVOZEĐMĚĐELCŮ

Jak jsme již naznačili, došlo ve všech vyspělých kapitalistických i socialistických zemích v průběhu několika posledních desetiletí k základním změnám v sociální struktuře společnosti. Hlavní příčinou těchto změn je bezpochyby vě-

III. Vývoj počtu kovozezemědělských podniků v Norderheinu a Westfálsku v letech 1895–1950

Velikostní skupina	Rok	Počet kovozezemědělských podniků	
		Norderhein	Westfalen
Pod 0,5 ha	1895	165 057	172 371
	1907	191 000	221 681
	1925	297 895	320 719
	1950	666 437	677 883
Nad 0,5 ha	1895	48 032	82 900
	1907	41 255	82 014
	1925	39 464	85 045
	1949	23 763	65 541

Dr. Eisenkrämer: *Entwicklung und Aussichten Landwirtschaftlicher Nebenerwerbsbetriebe*, BÜL sv. XXXV, 1957

deckotechnická revoluce a s ní vznikající a rozvíjející se industriální společnost. Velmi bouřlivé změny v oblasti výrobních sil i ve sféře výrobních vztahů neponechaly netknutou ani sociální skupinu kovozezemědělců. Ekonomické, sociální a politické faktory, které vyvolaly tuto skupinu v život, přestávají, jak jsme viděli, působit. Spojování nezemědělské činnosti se zemědělskou ztrácí stále více na svém opodstatnění.

Jaké jsou tedy perspektivy vývoje sociální skupiny kovozezemědělců a kovozezemědělských domácností?

Obecně lze říci, že vývojová tendence je charakterizována třemi na první pohled patrnými základními znaky:

1. Dochází k poklesu počtu kovozezemědělských podniků (tj. hospodářství fungujících jako podnik);
2. dochází ke změnám ve struktuře existujících kovozezemědělských podniků;
3. vývoj spěje od kovozezemědělského podniku směrem k zahradní parcele. Počet takových parcel závratně stoupá.

Ad 1. Počet kovozezemědělských hospodářství klesá. Jde o pokles počtu podniků (v evropských podmínkách) již od 0,5 ha výše. Z řady materiálů autorů z různých zemí, které jsme měli k dispozici, i z materiálů československých a konečně i z našeho vlastního průzkumu v terénu je patrné, že pouze ve slabě zindustrializovaných zemích se udržuje vysoké procento kovozezemědělských podniků větších než 0,5 ha, zatímco v zemích vysoce průmyslově vyspělých toto procento prudce klesá a je dnes již značně nízké. S malými parcelami nebo se zahradami do 0,5 ha je tomu právě naopak. V průmyslových oblastech vlastní zahradu někdy až polovina domácností, ve slabě zindustrializovaných oblastech daleko méně.

Ad 2. Časově dříve nebo souběžně s tímto procesem dochází ke změnám ve struktuře kovozezemědělských podniků. Zpočátku mají tyto změny podobu stále extenzivnějšího hospodaření. Kovozezemědělská domácnost není totiž tlačena k plnému využití půdy a k intenzivnímu chovu hospodářského zvířectva jako dříve, protože se její životní úroveň zvyšuje. Zároveň z jejího středu odchází stále větší počet pracovníků do nezemědělských

odvětví národního hospodářství a zbývající členové rodiny (velmi často to bývá jeden člen) nemohou zajistit plné využití půdy.

Prvním projevem těchto tendencí je postupná likvidace chovu dobytka, který si klade nejvyšší pracovní nároky, nehledě na to, že nedovoluje delší nepřítomnost pracovníka mimo hospodářství. Ty socialistické země s vysokým podílem kovozezemědělského obyvatelstva, které nedokázaly intenzivní velkovýrobou rychle nahradit úbytek hospodářského zvířectva v soukromých podnicích, toto pocítují dosti těžce.

Nestačí-li kovozezemědělská domácnost ani takovýmto extenzivním způsobem zajistit chod svého podniku, přistupuje k propachtování nebo k prodeji části půdy, nebo v socialistických zemích k převádění půdy do JZD. Tento posledně zmíněný způsob však naráží na obtíž: družstva jsou často ochotna přijmout půdu jen s pracovní silou. Ta však bývá zapojena mimo sféru zemědělství. Dochází pak k paradoxu: družstvo ani kovorolník půdu nechtějí. A přitom např. v ČSSR je půdy nedostatek.

V socialistických, ale i v kapitalistických kovozezemědělských hospodářstvích se tedy začínají provozovat jen takové zemědělské činnosti, které není třeba konat pravidelně, denodenně od rána do večera, ale které je možno přesouvat na dobu volna po práci a především na sobotu, neděli nebo svátky a pak na dobu dovolených, které si právě k tomuto účelu kovozezemědělci vybírají. Takovýmto způsobem žít jsou však ochotni většinou jen starší lidé. Mládež, především v socialistických, ale i v kapitalistických zemích odmítá práci v zemědělství vůbec, a ve spojení s jinou profesí zvláště. Kovozezemědělský problém se tak stává problémem víceméně generačním. I když při klesající konjunktúře především v kapitalistických zemích a při stoupajících cenách potravin zase především v socialistických zemích, se projevuje nový zájem o spojování nezemědělské činnosti se zemědělskou, je třeba se na tento jev dívat jen jako na přechodný. Takovéto odchylky představují jen stupňovité rozdíly v celkovém vývoji vedoucím stále více směrem od spojování zemědělské profese s nezemědělskou. Přesto je však třeba se krátce zmínit o vlivu určitých činitelů, které do jisté míry konzervují sociální skupinu kovozezemědělců.

V kapitalistických zemích, byť i vysoce vyspělých a bohatých, přece jen zcela nevymizela z myslí lidí hrozba hospodářské krize. V socialistických zemích působí zase faktor vysokých maloobchodních cen potravin. Všude se pak projevuje vliv hrozby války. Ani stát, jak socialistický, tak kapitalistický, se nejeví svým občanům dostatečně silným, aby za všech okolností a ve všech krizových situacích, v nichž se může ocitnout, dokázal zcela zajistit vysokou životní úroveň všech sociálních skupin. Představa životního rizika spolu s mytickým charakterem, který je vedlejšímu zemědělskému podniku přisuzován a spolu se všemi uvedenými hrozbami a s řadou dalších, působí proto do určité míry proti některým z uvedených vývojových tendencí a vede v současné době, a v nejbližší budoucnosti stále ještě povede, k udržování půdy, třebaš někde i jen v podobě úhoru. Proto je nutno počítat s tím, že kovozezemědělská hospodářství v určité podobě a po určitou dobu existovat ještě budou.

Fakta, která jsme právě uvedli, však nemohou zastřít tu skutečnost, že se kovozezemědělský problém ve svém celku začíná v posledním desetiletí vyvíjet poněkud jiným směrem, a nabývá, jak řečeno, jiných forem. Stoupající reálné příjmy, vliv sociálního zabezpečení, pozvolná likvidace hrozby hospodářských krizí, vyrovnávání rozdílů mezi městem a vesnicí a mezi průmyslem a zemědělstvím, pozvolné odstraňování sociálních nerovností, kvalifikovanější povolání mladých

lidí, nezájem těchto lidí o další vedlejší práci v zemědělství atd., to všechno jsou důvody, které odvádějí stále větší počet kovozezemědělců od spojování dvou profesí. Kovozezemědělské podniky mohou mít proto dnes větší význam jen tam, kde industrializace prozatím slabě zasáhla do hospodářství, tzn. v méně rozvinutých zemích, nebo v oblastech vyspělých zemí, které jsou dosud slabě zindustrializovány, kde obyvatelstvo pracuje převážně v zemědělství nebo v lesnictví. Ale i tam je třeba počítat s tím, že se bude rozvoj ubírat stejným směrem, ovšem daleko rychleji, protože podmínky pro to se již vytvořily jinde. Rychle postupující výstavba dopravy, moderní technika, zkracující se vzdálenosti mezi různými částmi světa, mezinárodní spolupráce a postupující integrace, to vše jsou procesy, které urychlí vývoj kovozezemědělských hospodářství nejprve k jejich růstu a rozvoji a brzy na to k jejich zániku.

Ad 3. Tím ovšem není řečeno, že by dnešní člověk měl v úmyslu zcela se odklonit od venkova a od činnosti spjaté s půdou. Naopak. Stále větší počet lidí hledá cestu k půdě a k činnosti na ní, i když ze zcela jiných důvodů, než tomu bylo dosud:

a) V posledních desetiletích stále výrazněji stoupá počet malých zahrádek a chatových parcel a zvyšuje se počet vlastníků nebo nájemců půdy ve velikostní skupině do 0,5 ha. Únik z města, touha po klidu a oprostění se od hluku a nezdravého prostředí a znečištěného ovzduší dnešních velkoměst a průmyslových center vede lidi k zahrádkářské činnosti. Počet takovýchto parcel stoupá ve vyspělých zemích do miliónů. Činnost v přírodě se tedy stává druhem odpočinku, který má pomoci odstranit a vyrovnat pracovní únavu, ať již jde o důsledky fyzické námahy nebo vyčerpanosti psychické. Člověk je ovšem unaven nejen v důsledku práce v zaměstnání, ale i v důsledku plnění různých mimopracovních povinností a v souvislosti s neustále se zrychlujícím životním tempem. Zahrádkářství, rybaření, turistika apod., provozované ve volném čase, vracejí člověku sílu, svěžest a zdraví a odstraňují únavu z práce a z nezdravého životního prostředí.

Protože stále více lidí žije a pracuje a bude žít a pracovat ve městech, bude také stoupat i počet parcel a zahrádek jakožto zákonitě nutná kompenzace za městské prostředí. Růst počtu rekreačních chat s parcelami a úsilí bydlet na okraji města, nebo v blízkosti města ve vlastním nebo v pronajatém domku se zahradou je procesem, který rychleji nebo pomaleji probíhá ve všech vyspělých industriálních zemích (nese s sebou ovšem negativní rysy: ničení přírody a přenášení městského stylu života do přírody).

Zkracování pracovní doby, volné soboty a jiná podobná opatření, s nimiž se do budoucna počítá, budou neustále zvyšovat plošné nároky na odpočinkové plochy v okolí měst a samozřejmě i v okolí obytných domů. V ČSSR např. všechny územní plány větších a středních měst počítají s rostoucími požadavky na půdu k rekreačním účelům, ať již jde o rekreaci krátkodobou nebo dlouhodobou.

b) Právě tak lidé v důchodu nebo z jiných důvodů vyřazení ze zaměstnání, hledají fyzické i duševní vyrovnání v manuální práci na zdravém vzduchu v přírodním prostředí.

c) A nakonec ti, kteří hledají v zemědělství vedlejší zdroj příjmů — kovozezemědělci — se nezbavují veškeré půdy, ale z jejich podniků se v průběhu doby stává a stane pozvolna pracoviště, na němž bude tráven volný čas.

Samozásobením některými potravinami, především ovocem a zeleninou a chov některého drobného hospodářského zvířectva je a bude v budoucnu u všech tří

uvedených skupin jen příjemným doplňkem (koníčkem) rekreačního účelu držby tohoto malého množství půdy.

V současné době je však třeba (v budoucnu to nebude nutné) členit tyto drobné vlastníky půdy, uvedené pod body a) až c), přece jen do dvou skupin podle charakteru práce:

1. na dožívající drobné kovozezemědělce, kteří vládnu stále ještě určitou hospodářskou technikou a vlastní hospodářské zvířectvo;

2. na zahrádkáře a vlastníky parcel s chatou, jejichž jediným náradím bývá rýč a motyka a využívání jejich půdy se omezuje na zeleninu a ovoce, popříp. na chov králíků nebo slepic, pokud nejde vůbec jen o květinové zahrádky.

Pro první má tedy parcela dosud smysl spíše ekonomický, zatímco pro druhé především charakter sociologicko-psychologický.

Počet drobných parcel a zahrádek bude bezesporu stoupat. Jejich hospodářská funkce přitom zcela zmizí, i když není vyloučeno, že přechodně (viz výše uvedené důvody) může někdy dojít k zintenzívnění výroby na těchto parcelách. Vývojová tendence směřuje však jasně od hospodářství k zahradní parcele, od živovací funkce k rekreačním účelům. Z vedlejšího zemědělského podniku se pozvolna stává pracoviště volného času.

Zkracování pracovní doby a snaha člověka realizovat se mimo hranice své pracovní síly a své osoby jsou dva důležité faktory, které celý tento proces velmi urychlují.

ZÁVĚRY

A) Příčiny vzniku sociální skupiny kovozezemědělců je nutno hledat v rozkladu malovýroby na vesnici. Rolníci, řemeslníci a živnostníci ztrácejí schopnost zajistit výživu své rodiny jenom na základě jedné profese. Dochází proto ke spojování zemědělské činnosti s nezemědělskou. Proces industrializace, stupeň stoupání a klesání konjunktury a krize v kapitalistických zemích, kolísání mezd a cen v zemědělství i ve všech ostatních odvětvích kapitalistického i socialistického národního hospodářství a různé sociální a sociologické aspekty proces rozkladu malovýroby urychlují.

B) Spojování zemědělské činnosti s nezemědělskou se stává běžným zjevem v životě vesnického obyvatelstva. Jde o obecný proces, s nímž se setkáváme ve všech zemích světa od okamžiku, kdy přecházejí ke kapitalistickému nebo k socialistickému způsobu výroby. Tento proces zasahuje všechny vrstvy venkovského a především zemědělského obyvatelstva bez výjimky, ovšem s různou intenzitou.

C) Podíl důchodu ze zemědělské činnosti na konečném důchodu kovozezemědělské domácnosti je nejvyšší v nejmenších velikostních skupinách hospodářství a klesá s přibývajícím rozlohou půdy, což vede ke zmenšování rozdílů mezi důchody zemědělských a kovozezemědělských domácností s různou velikostí půdy.

D) Podíl kovozezemědělských domácností v jednotlivých velikostních skupinách všech zemědělských podniků klesá se stoupající výměrou půdy.

E) S postupující industrializací ať již v kapitalistických či v socialistických zemích, tj. v souvislosti s prudce se rozvíjejícími výrobními silami, bez ohledu na charakter výrobních vztahů, se základna

kovozemědělských podniků neustále rozšiřuje až do okamžiku, kdy se tyto země začínají měnit ve vyspělé industriální společnosti s vysokou životní úrovní, doplněnou i sociální jistotou. Po dosažení tohoto kulminačního bodu nastává pokles. Nastolení socialistických výrobních vztahů urychluje tento proces v obou směrech.

F) Spojování zemědělské činnosti s nezemědělskou je jedním z aspektů vytvářejících sociálně ekonomické předpoklady pro urbanizaci vesnice bez migrace vesnického obyvatelstva do měst.

G) Ve vyspělých industriálních společnostech ztrácí pozvolna spojování činnosti na půdě s nezemědělskou činností vyživovací charakter a nabývá charakteru rekreačního. Velmi rychle vzrůstá počet drobných parcel a zahrádek. Vývojová tendence směřuje jasně od hospodářství k zahradní parcele, od vyživovací funkce k rekreačním účelům. Z vedlejšího zemědělského podniku se postupně stane pracoviště volného času.

Zkracování pracovní doby a snaha člověka realizovat se mimo hranice své pracovní síly a své osoby tento proces velmi urychlují.

Došlo dne 3. 4. 1968

Literatura

1. EISENKRÄMER: Entwicklung und Aussichten Landwirtschaftlicher Nebenerwerbsbetriebe, Berichte über Landwirtschaft, sv. XXXV, 1957. — 2. FALTAN M.: Úvahy o triednych vzťahoch na našej dedine. Ekon. časopis. 6/1956. — 3. LOW INCOMES IN AGRICULTURE, OECD, Paris, 1964. — 4. MACKO F.: Robotníci vlastníci půdy na dedine Horehronia. Kand. disertace. — 5. TURSKI R.: Między miastem a wsią, Warszawa, 1965.

Adresa autorky:

Ing. Květa Čiháková, CSc., Katedra politické ekonomie na Universitě Karlově, Praha 1, Curieových 7

Вопрос о развитии и
 1988-89 гг. СССР. Вопрос о развитии экономики и промышленности СССР.
 Вопрос о развитии:

Вопрос о развитии и
 1988-89 гг. СССР. Вопрос о развитии экономики и промышленности СССР.
 Вопрос о развитии:

Вопрос о развитии и
 1988-89 гг. СССР. Вопрос о развитии экономики и промышленности СССР.
 Вопрос о развитии:

■ Proces přetváření materiálně-technické základny našeho zemědělství není jen pouhým technickým procesem. Hluboce ovlivňuje celý způsob života pracovníků v zemědělství. Komplexní mechanizace zemědělské výroby a její specializace vyvolává velké změny ve způsobu práce a života žen v JZD. Industrializační procesy s sebou přinášejí některé nové problémy. V důsledku současných industrializačních procesů se všude ve světě podstatně zmenšují možnosti uplatnění práce žen v zemědělské výrobě. Bez nalezení nových pracovních příležitostí pro ženy však lze stěží získat a udržet rodiny mladých pracovníků v zemědělství a získat mladé muže pro práci v zemědělství. Tím zároveň přestávají být změny ve způsobu práce a života žen jen záležitostí žen a stávají se naléhavou celospolečenskou otázkou. Jinou, dosud plně nezodpověděnou otázkou, je vývoj budoucích forem bydlení rodin pracovníků v zemědělství. Je to rovněž otázka, která velmi podstatně ovlivňuje podmínky práce a života žen.

Združstevnění bylo jen začátkem hlubokých změn ve společenském postavení žen. Vyvolalo tendence ke sbližování způsobu života rodin družstevních rolníků se způsobem života rodin ostatních sociálních skupin. Avšak dřívější malovýrobní způsob práce a jemu odpovídající způsob života se ještě v současné době projevují hlubokými stopami jak na charakteru práce, tak i na způsobu života rodin družstevních rolníků. Stopami této nedávné minulosti jsou poznamenány také pracovní a životní podmínky družstevnic. Jejich podmínky se vedle obecných rysů společných pro současné pracovní a životní podmínky všech žen v socialistické společnosti vyznačují i některými specifickými stránkami.

Pokusme se ukázat specifické stránky pracovních a životních podmínek žen v JZD a vysvětlit jejich příčiny.

SOUČASNÉ PRACOVNÍ A ŽIVOTNÍ PODMÍNKY ŽEN TRVALE ČINNÝCH V JZD

Pracovní zařazení žen v JZD a výše jejich odměn ve srovnání s dělnicemi a zaměstnankyněmi

V současné době tvoří ženy ještě více než $\frac{1}{2}$ pracovníků v JZD. Z celkového počtu žen trvale činných v JZD je však 71,5 % žen starších než 40 roků.¹⁾

Převážně vykonávají ruční práce v rostlinné a živočišné výrobě. Asi $\frac{1}{3}$ všech

¹⁾ Kocura P.: *Sociologicko-ekonomický průzkum JZD k 31. 12. 1964*, materiál ministerstva zemědělství, odboru JZD.

trvale činných žen ve všech JZD v ČSSR pracuje v živočišné výrobě. Téměř $\frac{2}{3}$ jich pracují v rostlinné výrobě.²⁾

Zastoupení žen ve vedoucích funkcích v JZD je velmi malé. Podíl žen mezi vedoucími funkcionáři JZD naprosto neodpovídá velkému podílu žen mezi trvale činnými pracovníky v JZD. Zatímco ve funkcích pracuje 7,7 % z celkového počtu mužů — stálých pracovníků v JZD, ženy ve vedoucích funkcích tvoří jen 0,6 % z celkového počtu žen — stálých pracovník JZD.³⁾

K otázce výše výdělků družstevnic chybějí dosud podrobnější studie a rozborů. Podle propočtů St. Ř á d k a⁴⁾ průměrná výše roční odměny žen v rostlinné výrobě, tedy $\frac{2}{3}$ žen trvale činných v JZD, dosahuje 59 % průměrné výše roční odměny družstevníků (žen i mužů dohromady).

Jestliže bychom propočítali průměrné měsíční výdělky žen — stálých pracovník v rostlinné výrobě našich JZD, pak v roce 1964 se průměrná výše jejich měsíčního výdělku pchybovala v rozmezí od 376 Kčs do 489 Kčs. Dolní hranice dosahovaly ženy v JZD v horské výrobní oblasti, horní hranice ženy v JZD v kukuřičné oblasti.

V porovnání se mzdami žen v jiných povoláních a odvětvích jsou průměrné výdělky žen v JZD v rostlinné výrobě značně nízké.

Vezměme pro srovnání mzdy žen v některých povoláních nevyžadujících vyučení z roku 1963:

Průměrná měsíční mzda za říjen 1963 v Kčs:⁵⁾

Opravářka punčoch	1086 Kčs
Šička v konfekci a prádla	1076 Kčs
Šička kožené galanterie	1037 Kčs
Uklízečka	940 Kčs
Žehlířka prádla	1193 Kčs

Průměrné měsíční výdělky žen v těchto nezemědělských povoláních jsou značně vyšší. Neobstojí plně námitka, že mzdy družstevnic jsou oprávněně nižší, protože pracovníce v rostlinné výrobě neodpracují plný roční fond pracovního času.

Není však správné porovnávat výdělky žen v rostlinné výrobě je n s výdělky žen v těch povoláních, kde není požadováno vyučení, kde stačí jen krátká doba na zaučení. Souhlasím s těmi ekonomy, kteří zastávají názor, že řadový družstevník má stejnou kvalifikaci jako vyučený dělník v průmyslu. V tomto případě ovšem srovnání mezd vyučených žen v dělnických povoláních a mezd žen v rostlinné výrobě bude pro družstevnice ještě nepříznivější.

V současné úrovni výdělků žen v JZD se obráží dosud existující nedocnění společenského významu práce v zemědělství zvláště výrazně. Právě tak vysoký podíl žen mezi pracovníky v JZD je nejen výsledkem tradice z období malovýroby, ale je i důsledkem nedocnění společenského významu práce v zemědělství. Ženy jsou při výběru svého zaměstnání více než muži vázány svými povinnostmi v rodině a v domácnosti. Potřebují práci v blízkosti svého bydliště. Domnívám se, že hlavně z těchto důvodů ženy zůstávaly v zemědělství i za podmínek, za kterých muži již odcházeli.

²⁾, ³⁾ Kocura P.: *Sociologicko-ekonomický průzkum JZD k 31. 12. 1964*, materiál ministerstva zemědělství, odboru JZD.

⁴⁾ Ř á d e k S.: *Některé otázky stanovení společensky nutné odměny za práci ve společném hospodářství JZD*, nepublikovaná kandidátská práce, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha 1963.

⁵⁾ F r e m r J.: *Rozdíly ve mzdách mužů a žen*. Statistika čís. 11, roč. 1965, str. 505.

Pracovní podmínky žen v rostlinné výrobě velmi zhoršuje sezónnost. Z hlediska žen je sezónnost zvláště nepříznivým jevem.

Ženy musí i v době největších pracovních špiček v rostlinné výrobě pečovat o děti a o domácnost, což vede k nadměrnému přepínání jejich sil.

Pracovní špičky v rostlinné výrobě probíhají souběžně se sklizňovými pracemi na záhumencích, kde opět značný díl práce připadá ženám.

Sezónní zemědělské práce zasahují období prázdnin školních dětí. Družstevnice si nemohou v této době vybrat svoji dovolenou a prožít ji společně se svými dětmi. Naopak, v tomto období mají na děti nejméně času.

Ženy pracující v živočišné výrobě JZD mají výhodu před ženami z rostlinné výroby v tom, že mají zajištěnou celoroční práci i vyšší výděly. Avšak ani jejich pracovní podmínky nejsou zcela vyhovující. Mají většinou přerušovanou pracovní dobu v průběhu dne, musí pracovat v neděli i o svátcích. Dvousměnný provoz či systém střídaček se uplatňuje dosud jen v malém počtu případů. Pokud je zaveden, týká se zpravidla jen chovu dojníc, tedy jen části živočišné výroby.

Pracovní podmínky žen v JZD jsou tedy v současné době ještě mnohem obtížnější a těžší než pracovní podmínky většiny žen v nezemědělských povoláních. Přitom však jejich průměrné výděly jsou nižší.

Záhumenkové hospodářství a jeho vliv na život žen v JZD

Záhumenkové hospodářství značně ovlivňuje nejen celkové pracovní, ale i životní podmínky žen.

Především spotřebovává velmi mnoho času všech členů rodiny, zejména však času ženy. Zatímco muž odpracuje v záhumenkovém hospodářství ročně průměrně asi 396 hodin, žena odpracuje ročně průměrně 704 hodin. Žena odpracuje přes 50 % z celkového počtu hodin spotřebovaných v záhumenkovém hospodářství, zatímco muž jen 20 %.⁶⁾

Počet hodin, které věnuje družstevnice práci na společném hospodářství JZD a práci na záhumenku, značně překračuje průměrnou výši ročního pracovního času nejen žen, ale i mužů v jiných povoláních.

Záhumenkové hospodářství tak velmi podstatně přispívá k pracovnímu přetížení žen.

Záhumenkové hospodářství však ovlivňuje nejen pracovní podmínky žen, ale i celý způsob jejich života. Posiluje malovýrobní způsob hospodaření v domácnosti. (Ženy v těchto rodinách musí dělat mnoho prací navíc ve srovnání s ženami, které mají domácnost městského typu. Příkladem může být konzervování vepřového masa, čištění drůbeže, pěstování zeleniny a jiné činnosti.)

Záhumenkové hospodářství zabírá ženám fond času, kterého by mohly jinak využít pro odpočinek, k péči o děti, na vzdělání a na kulturu.

Úroveň bydlení rodin družstevníků a její vliv na životní podmínky žen

Úroveň bydlení rodin družstevníků rovněž velmi výrazně ovlivňuje pracovní a životní podmínky žen.

Převážná část zemědělského obyvatelstva v ČSSR žije v nejmenších obcích, tj. s počtem obyvatel menším než 500. Stále ještě převažuje tradiční způsob bydlení. Rodiny dělníků a zaměstnanců bydlí nejčastěji v rodinných domcích, rodiny družstevníků a soukromě hospodařících rolníků hlavně v zemědělských usedlostech.

⁶⁾ Černín R.: O pracovní účasti družstevnickovy rodiny ve společném a v osobním doplňkovém hospodářství, Zemědělská ekonomika, čís. 3, roč. 1964.

Srovnání úrovně vybavení bytů podle základních sociálních skupin obyvatelstva v ČSSR není, přesněji řečeno nebylo pro rodiny družstevních rolníků příznivé.

Rodiny družstevních i soukromých rolníků měly při průzkumu bydlení⁷⁾ v letech 1958–1959 nejméně bytů vybavených elektrickým proudem, vodovodem a plynem. Toto vybavení mělo jen 0,8 % bytů obývaných rodinami zemědělců. Rodiny zemědělců byly rovněž na posledním místě v pořadí všech společenských skupin obyvatel podle úrovně příslušenství svých bytů.

Současná úroveň bydlení rodin družstevních rolníků neulehčuje, ale naopak ztěžuje ženám domácí práce ve srovnání s ostatními ženami. Vaření, úklid i praní prádla jsou přirozeně časově náročnější i namáhavější, nemá-li žena k dispozici vodovod, plyn a koupelnu.

Stav společného stravování na vesnici a jeho vliv na pracovní a životní podmínky žen v JZD

Společné stravování družstevníků je v současné době slabě rozvinuto.

Počátkem roku 1965 se počet JZD se společným stravováním pohyboval v rozmezí 11–21 % celkového počtu všech JZD v jednotlivých výrobních oblastech.⁸⁾

Nízký stupeň rozvoje společného stravování členů JZD má řadu příčin. Za nejdůležitější je možno považovat zejména:

1. nízkou úroveň výdělků pracovníků v JZD,
2. nízkou koncentraci pracujících v obci,
3. nevyřešenou otázku stravování dětí školního i předškolního věku v menších obcích,
4. existenci záhumerkového hospodářství.

Společné stravování družstevníků se rozvíjí jen velmi pomalu. Tato situace přispívá k přepínání sil žen, zejména po dobu sezóny. Působí negativně na celou rodinu. Vede k tomu, že v době špičkových prací se stravování pro nedostatek času často odbývá. Vede i k porušování zásad správné výživy. (Ve výživě členů rodin družstevních rolníků je malý podíl spotřeby čerstvého masa, málo je zastoupeno hovězí maso, místo másla a rostlinných tuků převažuje sádlo.)

Využívání služeb v domácnostech družstevních rolníků

Domácnosti družstevních rolníků také nejméně ze všech sociálních skupin využívají hlavních služeb pro domácnost (tab. I).

Srovnání rozsahu využití služeb pro domácnost ve třech slovenských okresech rovněž potvrzuje malý podíl zemědělského obyvatelstva na využívání hlavních služeb pro domácnost.

(Tak například v okrese Dunajská Streda jako v převážně zemědělském okrese bylo využití základních druhů služeb na jednoho obyvatele podstatně nižší než v průmyslovém okrese Trenčín a než ve velkoměstském okrese Bratislava-město. Množství prádla vypraného v podnicích komunálních služeb připadající na 1 obyvatele v zemědělském okrese Dunajská Streda, představovalo jen 1,3 % z celkové

⁷⁾ *Jak bydlíme.* Výsledky průzkumu o stavu bydlení, část 1 a 2, vyšlo v Knižnici Státní populační komise v Praze v roce 1960 a 1961. Rodiny družstevních i soukromě hospodářských rolníků byly brány jako 1 skupina, tj. jako rodiny zemědělců.

⁸⁾ Kocura P.: *Sociologicko-ekonomický průzkum JZD k 31. 12. 1964*, materiál ministerstva zemědělství, odbor JZD.

I. Podíl služeb na celkových výdajích domácností podle sociálního složení v letech 1957–1961*)

Domácnosti	1957	1958	1959	1960	1961
Zaměstnanecké	10,09	11,59	11,55	11,59	12,27
Dělnické	9,22	8,81	9,32	9,46	9,92
Družstevních rolníků	7,71	7,57	7,70	6,85	7,77

*) Kontra M.: *Rozvoj služeb obyvatelstvu*, VPL, Bratislava 1963, str. 142.
Viz též článek Bezouška J., Rýdl D.: *Příjmy, výdaje a spotřeba domácností*, Plánované hospodářství č. 1/1964

roční potřeby na 1 obyvatele. Množství vyčištěného šatstva připadající na 1 obyvatele činilo jen 4 % z celkové roční potřeby na 1 obyvatele.

Menší využívání služeb pro domácnost znamená pro ženy v JZD větší rozsah domácích prací ve srovnání s ženami z dělnických a zaměstnaneckých rodin.

Stav společenských zařízení pro péči o děti družstevních rolníků

Rodiny družstevních rolníků se svým charakterem již přibližují charakteru ostatních rodin. Nejdůležitější změna je v tom, že rodina přestala být výrobní jednotkou. Tím se změnila podmínky pro péči o děti a vznikly nové nároky těchto rodin na pomoc společenských zařízení.

Pracoviště a bydliště se odděluje, pracovníci JZD odcházejí do práce mimo domov právě tak jako ostatní pracující.

Z hlediska ženiny péče o děti, z hlediska jejich výchovy tu vznikají zcela nové podmínky. Ve společné výrobě v družstvech se vytváří poněkud jiný denní rozvrh a pracovní rytmus pro ženy. Pracovnice v živočišné výrobě v JZD nemůže mezi prací odběhnout k dětem a dohlédnout na ně, jak to zpravidla dělala, pokud ošetřovala hospodářská zvířata doma, kdy byt byl v těsné blízkosti stájí. Rovněž pracovnice v rostlinné výrobě má při práci ztížené podmínky k doзору nad dětmi, protože organizace její pracovní doby je také odlišná. V podmínkách družstevní velkovýroby nemohou již ženy spojit činnosti v zaměstnání s dohledem a péčí o děti tak, jako je mohly spojit v podmínkách, kdy rodina byla ještě výrobní jednotkou. Tehdy se oba druhy činnosti ženy časově a prostorově prolínaly a navzájem na sebe navazovaly.

Proto také v procesu združstevňování rostla potřeba vytvářet na vesnici společenská zařízení pro děti družstevníků. Důvodem je i to, že většina vdaných družstevnic — matek dětí školního i předškolního věku pracuje. Jen malá část jich v tomto období zůstává v domácnosti.

V dosavadním vývoji zejména rychle rostly mateřské školky. V roce 1964 tvořily děti družstevních rolníků 35 % všech žáků⁹⁾ navštěvujících mateřské školky. Podíl dětí družstevních rolníků na celkovém počtu dětí v mateřských školkách je více než třikrát větší než je podíl skupiny družstevních rolníků na celkovém počtu obyvatelstva ČSSR.

⁹⁾ Údaje o počtu dětí družstevníků v mateřských školách uvádí Kocur P.: *Sociologicko-ekonomický průzkum JZD*, díl I., sv. 3.

Počet míst v mateřských školkách, který je k dispozici dětem družstevních rolníků, se jeví jako příznivý. V mateřských školkách bylo v roce 1964 umístěno 121 838 dětí družstevnic, celkový počet žáků mateřských školek činil v roce 1964 317 728 dětí. Z uvedeného materiálu však není zřejmé, zda nejsou směřována místa v plně vybavených mateřských školkách a místa v zemědělských útulcích. Zemědělské útulky, typické zejména pro menší obce, nedosahují úrovně a kvality mateřských školek ve městech. Často bývají umístěny v nevyhovujících budovách i v nevhodném prostředí. S ohledem na malý počet dětí v obci nelze děti rozdělit na oddělení podle věku. Zpravidla děti od 2 do 6 let bývají umístěny v jednom oddělení. Zemědělský útulek bývá obvykle v provozu jen po dobu sezónních prací v zemědělství. Většinou nezabezpečuje dětem stravování. Rovněž pěstounky nemají často odbornou pedagogickou kvalifikaci.

Využívání pomoci mateřských školek či zemědělských útulků se i přes uvedené nedostatky, které se někdy v provozu těchto zařízení objevují, vžilo a znamená pro družstevnice značné ulehčení péče o děti po dobu činnosti v zaměstnání. Zdokonalování těchto zařízení brání zejména nízká koncentrace obyvatel a částečně i sezónnost práce v zemědělství. V malých obcích není zpravidla únosné budovat plně vybavené mateřské školky. S ohledem na malý počet dětí v těchto obcích jsou výstavba i provoz mateřské školky velmi nákladné.

Ve srovnání s ženami ve městech mají družstevnice horší podmínky také pokud jde o zařízení pečující o děti školního věku. Družiny na vesnici prakticky neexistují, nedostatečně je rovněž zorganizovaná prázdninová péče o děti. V době školních prázdnin je potřeba péče o děti družstevníků zvláště naléhavá. Doba prázdnin dětí je zároveň obdobím největšího pracovního vypětí pro jejich rodiče. Některá družstva se pokoušejí vlastními silami přispět k účelnějšímu využití volného času dětí a organizují prázdninovou rekreaci dětí. Většině dětí družstevníků však zatím tato pomoc a péče ještě chybí.

Celkově je tedy zřejmé, že rozvoj společenských zařízení pro péči o děti družstevníků nedosahuje úrovně těchto zařízení ve městech. Tato situace nepříznivě ovlivňuje celkové pracovní a životní podmínky žen — družstevnic.

* * *

Rozbor pracovních a životních podmínek žen v JZD ve srovnání s podmínkami žen pracujících v jiných odvětvích dokazuje, že pracovní a životní podmínky žen trvale činných v JZD se dosud vyznačují některými specifickými stránkami:

- a) výdělky žen v JZD jsou nižší než výdělky vyučených žen v průmyslu i nižší než výdělky nevyučených žen v jiných povoláních;
- b) záhustenkové hospodářství posiluje a konzervuje malovýrobní způsob hospodaření v domácnostech družstevních rolníků;
- c) nižší úroveň vybavenosti bytů družstevních rolníků znamená pro ženy větší námahu i větší spotřebu času na domácí práce;
- d) stejné důsledky má i menší podíl družstevních rolníků na využívání služeb pro domácnost a na veřejném stravování.

Tyto specifické stránky v současných pracovních a životních podmínkách žen v JZD vyplývají především z dosud nepřekonaných rozdílů ve stupni rozvoje výrobních sil v průmyslu a zemědělství, zejména z rozdílné úrovně materiálně-technické základny průmyslu a zemědělství. Rozdíly v úrovni rozvoje výrobních sil se pak promítají do charakteru práce a do dalších stránek způsobu života pracovníků v JZD.

Specifické stránky v současných pracovních a životních podmínkách žen v JZD tedy odrážejí pozůstatky dřívějších malovýrobních forem hospodaření v zemědělství i pozůstatky dřívějšího způsobu života rolnických rodin.

Zároveň však rozbor pracovních a životních podmínek žen v JZD ukazuje i některé obecné stránky, jimiž se vyznačují současné pracovní a životní podmínky v širších našich zaměstnaných žen (malý podíl žen v řídicích funkcích, přetížení žen domácími pracemi).

Tyto obecné stránky, projevující se v pracovních a životních podmínkách žen v JZD, jsou obrazem rozporu mezi zaměstnáním a mateřstvím, vyjadřují existující stupeň nerovnosti ve společenském postavení žen a mužů v socialistické společnosti.

TENDENCE ZMĚN V PRACOVNÍCH A ŽIVOTNÍCH PODMÍNKÁCH ŽEN V JZD V PROCESU PŘETVÁŘENÍ MATERIÁLNĚ-TECHNICKÉ ZÁKLADNY V ZEMĚDĚLSTVÍ V ČSSR

Nynější struktura pracovníků v zemědělství podle věku a pohlaví nevyhovuje ani pro současnou dobu, tím méně pro budoucnost.

Budoucí vývoj uplatnění práce žen v našem zemědělství je možno odvozovat na základě zkušeností jiných zemí s vyspělým zemědělstvím.

V důsledku přetváření materiálně-technické základny zemědělství ve směru komplexní mechanizace a chemizace v podmínkách specializované zemědělské velkovýroby se zmenšují možnosti pro uplatnění práce žen. Podíl žen mezi stálými pracovníky klesá, zpravidla nepřesahuje 20–25 %.

Tuto tendenci ve vývoji pracovních příležitostí pro ženy v komplexně mechanizované zemědělské výrobě potvrzují téměř všechny evropské kapitalistické země¹⁰⁾ s vyspělým zemědělstvím i vývoj v USA. Je to i zkušenost státních statků v Polsku.

U nás nebyly ještě v praxi plně prosazeny optimální formy specializace zemědělských podniků, jež je nutnou podmínkou efektivního uplatňování komplexní mechanizace. Proto také ještě chybějí přesnější údaje o perspektivní optimální kvalifikační struktuře pracovníků v zemědělství. Dokud není ukončen proces vytváření jednotlivých povolání v zemědělství, nelze přesně zjistit ani optimální podíl pracovních příležitostí pro ženy.

Při klasifikaci prací v zemědělské výrobě a při formování náplně jednotlivých povolání pro specializované zemědělské podniky by bylo zároveň potřebné posuzovat vhodnost či nevhodnost jednotlivých povolání pro ženy, a to jak z hlediska ekonomů, tak i lékařů a sociologů.

Je však velmi pravděpodobné, že budoucí vývoj pracovního uplatnění práce žen v našem zemědělství bude stejný jako v zemích s vyspělým zemědělstvím, tzn. že poklesne podíl jejich práce až na minimum.

Tím vzniká otázka, kde nalézt pro ženy z rodin družstevních rolníků jiné pracovní příležitosti. Mladé rodiny však dosud s pracovním zařazením ženy počítají. Bude proto zřejmě velmi těžké získat mladé muže natrvalo pro práci v zemědělství, jestliže nebudou v blízkém okolí bydliště pracovní příležitosti pro jejich manželky. Neboť ne všude mají ženy vhodné podmínky k dojíždě do zaměstnání.

¹⁰⁾ Hach V.: *Pracovní síly v zemědělství některých západoevropských států*, Stúdijní informace ÚVTI, řada Všeobecné otázky v zemědělství, čís. 1–2/1966.

V důsledku přetváření materiálně-technické základny našeho zemědělství a rostoucí ekonomické úrovně JZD a jejich členů se existence záhumenkového hospodářství stane postupně zbytečnou. Dnes však ještě většina družstevníků považuje záhumenkové hospodářství za nutnou součást svého způsobu života. Tento postoj jim nelze vytýkat jako projev konzervatismu, neboť vyplývá z realističtějšího pochopení ekonomických důvodů pro existenci záhumenkového hospodářství s ohledem na současný stav rozvoje výrobních sil v zemědělství.

Také vývojové tendence ve způsobu života rodin zemědělských dělníků a částečně i rolníků ve vyspělých kapitalistických zemích ukazují na možné etapy postupného zanikání záhumenkového hospodářství.

Zemědělství dělníci v NSR dnes již jen zřídka obhospodařují kousek vlastní či pronajaté půdy, ačkoliv dříve to bylo po ně zcela běžné.

Angličtí zemědělství dělníci mají zpravidla jen zahradu (o výměře asi 0,20 ha) v nejbližším okolí bytu a jen někteří chovají hospodářská zvířata.

Vysoce specializovaní farmáři v Dánsku si většinou pro vlastní potřebu nechovají ani krávu, ani vepře či drůbež a potraviny kupují.

Je známo, že v USA dokonce většina farmářů nakupuje všechny potraviny v prodejnách právě tak jako ostatní vrstvy obyvatel.

Tyto příklady je možno považovat za potvrzení závislosti způsobu života pracovníků v zemědělství na intenzitě zemědělské výroby a produktivitě práce v zemědělství. S ohledem na vyspělou úroveň zemědělství v těchto a jiných zemích je pro rolníky i zemědělské dělníky výhodnější potraviny kupovat než si je pro vlastní potřebu nehospodárně vyrábět.

Z hlediska způsobu života rodin družstevníků bude postupný zánik záhumenkového hospodářství velmi podstatnou změnou. Zmizí časově velmi náročné, malovýrobním způsobem vykonávané práce. Členové rodiny, zejména však ženy, získají značný fond volného času. Rozsah domácích prací se zmenší o práce spojené dnes s péčí o záhumenkové zvířectvo i o práce spojené s využíváním vlastních zdrojů potravin. Práce žen v domácnosti se tím ulehčí a prostředí domácnosti bude kulturnější.

* * *

Dosud ještě není plně zodpověděna otázka, jaké změny ve způsobu bydlení bude vyvolávat u nás proces přetváření materiálně-technické základny zemědělství. Dojde k překonání dnešní rozptýlenosti venkovského osídlení, budou zanikat nejmenší obce? Dojde v budoucnosti opravdu i ke koncentraci zemědělského obyvatelstva do větších sídlišť?

Mezi odborníky existují zastánci i odpůrci budoucí postupné koncentrace zemědělského obyvatelstva do větších sídlišť. Odpůrci argumentují zejména tím, že budoucí koncentrace zemědělského obyvatelstva do větších sídlišť je nemožná s ohledem na biologicky podmíněné zvláštnosti zemědělské výroby. Zemědělci prý musí bydlet v těsné blízkosti svých polí a stájí, nemohou do práce dojíždět.¹¹⁾

Domnívám se, že dnešní rozptýlenost zemědělského obyvatelstva do husté sítě malých obcí, která vznikla hlavně v důsledku tradičního malovýrobního způsobu práce v zemědělství v minulosti, není pro budoucnost nezbytná. S ohledem na nutnost posilování progresivních tendencí ve způsobu života všeho venkovského obyvatelstva považují postupnou koncentraci zemědělského a venkovského obyvatelstva vůbec do větších sídlišť pro budoucnost za možnou a účelnou.

¹¹⁾ Lakomý Z.: *Perspektivy vývoje životního prostředí*. Nová mysl, čís. 18, roč. 1967

Měla by nesporně mimořádně příznivý vliv i na změny v dosavadním způsobu života žen pracujících v zemědělství. Jeho dosah lze jen ztěžít odhadnout.

Domnívám se, že ke konečnému a úspěšnému vyřešení této otázky včetně nalezení optimálních forem bydlení rodin pracovníků v zemědělství by měl přispět komplexní výzkum sdružující hlediska ekonomů, architektů a sociologů.

ZÁVĚR

Proces přetváření materiálně-technické základny v našem zemědělství hluboce ovlivňuje život žen pracujících v JZD.

Ruší dosavadní staletou tradici vysokého podílu práce žen v zemědělství. Podstatně zmenšuje možnosti uplatnění práce žen v zemědělské výrobě. Vzniká tak problém, kde nalézt nové pracovní uplatnění pro ženy z rodin družstevních rolníků.

Sbližuje životní podmínky žen z rodin družstevních rolníků a žen z rodin jiných sociálních skupin.

Vliv procesu přetváření materiálně-technické základny zemědělství na koncentraci zemědělského obyvatelstva do větších sídlišť není však ještě plně prozkoumán.

Došlo dne 7. 2. 1968.

Adresa autorky:

Anna Lázníčková, CSc., odborná asistentka katedry obecné sociologie a vědeckého komunismu, Vysoká škola ekonomická, Praha 3, nám. G. Klimenta 4.

TEZE KE KONCEPCI EKONOMICKÉ REFORMY ŘÍZENÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

Většina základních principů, přijatých pro řízení národního hospodářství, nebyla v zemědělství uplatněna pro společenské nepochopení úlohy zemědělství v národním hospodářství. Omezení, která byla dána centrálními orgány při vypracování tzv. zdokonalené soustavy řízení zemědělství, jakož i deformace při jejím zavedení způsobily, že se nepodařilo vytvořit optimální podmínky rozvoje tohoto odvětví.

I.

1. V zemědělství přežívají direktivní formy řízení nejsilněji a trvají dále dogmata, která jsou překážkou při vytvoření racionální soustavy řízení:

a) Nadále pokračuje skrytá podoba politiky neutralizace rolnictva. Proto se dosud nepovolilo vybudovat skutečně družstevní nadpodnikové orgány. I okresní zemědělská sdružení měla být v podstatě státními nadpodnikovými orgány s funkcí direktivního plánování a redistribuce důchodů vytvořených v zemědělství. Jejich zřizováním se mělo předejít sdružování zemědělců podle vlastních zájmů a potřeb.

b) Způsob tvorby nákupních cen je dosud poplatný principům naturalní daně v období NEPu. Nákupní cena je podstatně nižší než společenské náklady (rozdělovací cena) s naivní představou, že se nepřímá daň takto odváděná nedá identifikovat.

c) Na základě dogmat o vedoucí úloze státního vlastnictví pokračuje politika neodůvodněných preferencí státnímu sektoru v zemědělství, ve kterém se nejvíce plýtvá společenskými prostředky.

d) Jedním z dogmat, na jehož základě byla konstruována tzv. zdokonalená soustava řízení zemědělství, je dogma o specifických rysech v zemědělství, které si vyžadují specifickou konstrukci ekonomických nástrojů pro zemědělství, odlišnou od konstrukce ekonomických nástrojů řízení v ostatních odvětvích národního hospodářství.

Drívější direktivní soustava řízení zemědělství, jež byla hlavní příčinou nízké efektivity a pomalého růstu zemědělství, měla v zemědělství specifický nástroj jeho dirigování v rozdělovací nákupní ceně. Tato cena, pomocí níž

byla redistribuována značná část národního důchodu vytvořeného v zemědělských podnicích (v těchto podnicích nebyla část vytvořeného národního důchodu realizována), jejímž atributem bylo administrativní vynucování dodávek a tržní produkce na jedné straně a naturalizace hospodářství zemědělských podniků jako obrana proti redistribuci důchodů na straně druhé, byla přijata i v tzv. zdokonalené soustavě řízení zemědělství. Rozšiřování výroby, akumulace z vlastních zdrojů podniků, je při existenci rozdělovací ceny velmi ztížena. Odčerpávání a centrální znovurozdělování prostředků podniků pro rozšíření výroby se stává základním nástrojem alokace zdrojů podle „centrálních záměrů“ bez zájmu podniku na jejich efektivním využití. Pod jinými názvy (místo plnění direktivních ukazatelů plánu — plnění společenské objednávky, místo subvencí — dodatečné cenové nástroje apod.) byla spolu s rozdělovací cenou zachována ve své podstatě direktivní soustava řízení zemědělství se svými nástroji a institucemi.

Tzv. zdokonalená soustava řízení zemědělství proti předchozí soustavě lépe a systematictější propracovala individualizaci působení nástrojů direktivního řízení (zejména redistribučních) až na zemědělský podnik podle centrálních záměrů a nahradila tak zčásti centrálním subjektivismem subjektivismem místní na základě předem určených pravidel (místo „státní pomoci“ ex post subvence a dotace ex ante podle pevnějších pravidel a určitých podmínek).

V této soustavě byl učiněn pokus o zavedení některých progresivnějších prvků (pozemková daň, úvěr), jež v celém kontextu soustavy nemění sice její charakter,

nícméně však jejich „odzkoušení“ v přijaté soustavě může být určitým vkladem pro příští reformu.

2. Mezi okolnostmi, které vedly k deformaci uplatnění přijatých zásad řízení národního hospodářství v tzv. zdokonalené soustavě řízení zemědělství, patří zejména:

a) Projekt soustavy řízení národního hospodářství nedocenil význam konzolidace zemědělství pro růst národního hospodářství a růst zemědělství zřejmě mimoděk chápal jako pasivní odraz růstu nezemědělských odvětví národního hospodářství (průmysl jako dodavatel intenzifikčních faktorů růstu zemědělství).

Typickým projevem nepochopení významu zemědělství bylo to, že přestavba velkoobchodních cen, jež měla být jednou z podmínek restaurace trhu v národním hospodářství, se netýkala zemědělství. Bylo pokládáno za možné, aby se na jedné straně zvýšila úroveň cen výrobních prostředků pro zemědělství a na druhé straně aby se vycházelo z nezměněné úrovně nákupních cen zemědělských surovin pro potravinářský průmysl. Bylo připuštěno promítnutí přestavby velkoobchodních průmyslových cen do maloobchodních cen průmyslových výrobků (kde existoval v převažující části jejich objemu dostatečný polštář v obrátové dani, umožňující zvýšení velkoobchodní ceny bez vlivu na maloobchodní cenu), avšak nikoliv promítnutí této přestavby do maloobchodních cen potravin a nákupních cen zemědělských výrobků. Výsledkem této přestavby je, že byla oddálena možnost zapojení zemědělství do tržního hospodářství.

b) Rozdělovací nákupní cena zemědělských výrobků z hlediska redistribuce důchodu mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství je anachronismem, protože k nutnému přelévání národního důchodu mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími může racionálně docházet za použití tržních forem. Anachronismem je i současná existence rozdělovací ceny jako nástroje kolektivizace. Rozdělovací cena destimuluje jakoukoliv zemědělskou výrobu, zejména tržní¹⁾, v podmínkách, které jsou pro velkovýrobu nevyužitelné (zemědělská malovýroba zaměstnanců, individuálně hospodařících rolníků, drobných chovatelů zvířat apod.).

Argumentace pro restauraci rozdělovací ceny ve zdokonalené soustavě řízení zemědělství je dvojí:

ba) Zdůrazňuje se nutnost velké redistribuce důchodů uvnitř zemědělství pod heslem vyrovnání důchodů zemědělských podniků v různých objektivních výrobních podmínkách (tzv. řešení nežádoucího působení diferenciální renty). Tato redistribuce má svůj důsledek ve společensky neefektivní alokaci zdrojů (kapitálu i pracovních sil), v udržování nevhodných struktur výroby, zejména v oblastech s nepříznivými výrobními podmínkami.

Redistribuce podle tzv. objektivních podmínek je rozšiřována na redistribuci podle subjektivních podmínek (státní statky mají speciální dotace, existují dotace zaostávajícím JZD apod.). I když tyto nástroje redistribuce důchodů byly zčásti vyhlášeny za dočasné a přechodné, jejich odstranění se perspektivně v praktické řídicí činnosti nepředpokládá.

bb) Druhým argumentem pro restauraci rozdělovací ceny v přijaté soustavě řízení zemědělství je obava nikoliv z ekonomických, ale sociálních a politických důsledků nutné změny maloobchodních cen potravin. Maloobchodní ceny potravin mají jak mezi sebou, tak v poměru k maloobchodním cenám průmyslových nepotravinářských výrobků jen sociálně zdůvodnitelné relace a mají výrazně nivelační charakter.

Řešení problému nákupní ceny v zemědělství uvažovalo již v roce 1959 při projektování tzv. nového výkupního systému, avšak narazilo již tehdy na odpor centrálních orgánů. Politika „laciných“ potravin²⁾ přinesla (nebudeli urychleně změněna) nevyhnutelně další konflikty později, event. za zhoršené hospodářské situace (zhoršení efektivnosti výroby v zemědělství, na němž se podílí rozdělovací cena a její atributy), protože jejím důsledkem bude vždy (což se jeví jako paradox) vysoký podíl výdajů na potraviny v rodinných účtech.

Iluze o tom, že zemědělství postupně v dohledné době sníží náklady na úroveň dosavadní nákupní rozdělovací ceny, (takže tato cena začne působit jako normální tržní cena), jsou nereálné. Vyvrácí ji analýza pohybu nákladů, jež nutí tyto ceny neustále zvyšovat ex post (viz zkušenosti všech socialistických států s tím-

¹⁾ Destimulace výroby i pro naturální spotřebu existuje ve spojení s relativně nízkými maloobchodními cenami potravin s umělou hladinou.

²⁾ Ze jsou potraviny laciné je jen optický klam, na něj všichni doplácíme neefektivností zemědělské výroby a zdražením průmyslových výrobků, protože to je konec konců pramenem redistribuce pro doplnění nedostatečných důchodů zemědělství realizovaných rozdělovací cenou. Stejně tak je optickým klamem posuzovat „drahost“ potravin podle podílů výdajů za potravinářské zboží v rodinných účtech.

to modelem nákupní ceny zemědělských výrobků) a jednak i logika mechanismu působení rozdělovací ceny a s ním spojených nástrojů redistribuce, jež jsou faktorem snižování efektivnosti výroby.

3. Výsledkem úsilí o reformu soustavy řízení zemědělství byla tzv. zdokonalená soustava řízení zemědělství, jež se vyznačuje:

a) Nejednotností z hlediska vztahu zemědělství k ostatním odvětvím národního hospodářství. Od nejednotnosti modelu ceny je odvozena nejednotnost daňové a subvenční soustavy brzdící působení tržního mechanismu v národním hospodářství, nejednotnost, která nedává kritéria pro racionální výrobní integraci, pro volbu optimálního tržního spojení mezi zemědělstvím a průmyslem, resp. spotřebiteli zemědělských výrobků vůbec; pro racionální substituci živé práce v zemědělství zpředmětněnou a racionální integraci a desintegraci (specializaci) výroby mezi zemědělstvím a průmyslem.

b) Vnitřní nejednotností, a to z hlediska -teritoriálního (Slovensko, české země), sektorového (státní podniky, družstva, individuální výrobci) i co do typů podniků podle způsobu výroby zemědělských produktů (podniky vyrábějící s použitím zemědělské půdy, podniky bez zemědělské půdy). Tato nejednotnost na základě předem určených kritérií je doplněna nejednotností na základě subjektivních podmínek a kritérií ex post.

c) Výrazně subvenčním charakterem. Z tohoto hlediska se dá zdokonalená soustava řízení zemědělství s více než 10 miliardami Kčs subvencí (přibližně 30 % „sumy úhrady“ společenských nákladů výroby se zemědělským podnikům poskytuje formou subvencí) charakterizovat buď jako:

ca) soustava subvencování, cenového systému (subvencování přestavby průmyslových velkoobchodních cen, subvencování nízkých maloobchodních cen potravin a konec konců subvencování nízké nominální mzdy pracujících a tím relativně nízkých nákladů za živou práci v národním hospodářství),

cb) soustava sociálně důchodová (vyrovnávací, ochranná) se značným prostorem pro uplatnění subjektivismu v řízení a negativním působením na efektivnost (i kritériální subvence se stávají zcela subjektivními, např. ve spojení s pozůstatky přidělového systému).

d) Maximální nepružností, která neumožňuje reagovat na výkyvy ve výrobě a v důchodech zemědělských podniků.

da) Modelu rozdělovací ceny odpovídá pevnost nákupních cen, která podmíněně vyhovuje při nedostatku zemědělských

výrobků (ovšem nikoliv zemědělcům, které postihuje snížením důchodů), avšak která zcela nevyhovuje, je-li přebytek nabídky zemědělských produktů. Nízká nákupní cena s ohledem na náklady se ani při zvýšení rentability vlivem mimořádných podmínek pro výrobu nemůže působením tržního mechanismu snížit. Snížením cen direktivním způsobem se při rozdělovací ceně nedá regulovat výroba určitého zboží, protože výroba se řídí zcela jinými kritérii než je rentabilita výroby jednotlivého zboží, takže dochází i k umělému přebytku produktů s velmi nízkou nebo i zápornou rentabilitou, což vede k národohospodářským ztrátám. Nemožnost regulovat tento umělý přebytek vede ke ztrátám při skladování, k intervenování maloobchodních cen, k subvencování dumpingového vývozu, ke ztrátám při skladování masa v živé váze apod.

db) Pevná nákupní cena, převaha pozemkové kritériální daně ve zdanění, necenové úhrady vázané na objem tržní produkce při pevné ceně (diferenciální příplatky, přírůstkové premie) prohlubující nestabilitu důchodů zemědělských podniků pro výkyvy v ročním počasí. S nestabilitou důchodu je nutno v zemědělství počítat a její následky se dají pružně řešit z velké části cenovým a daňovým mechanismem. Tato povaha rozdělovací ceny a jejich atributů vyniká tím více, čím je vyšší tržnost zemědělské výroby.

e) Retardační momenty proti efektivnímu růstu:

ea) Necenové nástroje diferencují kritéria rentability tak, že hranici rentability uměle snižují pro méně výhodné podmínky a zvyšují pro podmínky výhodnější tak, že je brzděna alokace zdrojů (kapitálu i pracovní síly) do společensky nejvhodnějších podmínek (do dobře hospodářících a organizovaných podniků, do nejlepších přírodních podmínek).

eb) Princip ekonomické kalkulace a rentability výroby jednotlivých výrobků je přímo v protikladu s podnikovým zájmem, protože existující podmínky a kritéria rentability podniku jsou v rozporu s rentabilitou výroby jednotlivých výrobků.

ec) Osobní spotřeba obyvatelstva se deformuje, protože relace cen potravin a průmyslového zboží neodpovídají společenským nákladům výroby. Dochází ke plynutí potravinami, které je při naší situaci v zásobování potravinami paradoxem.

ed) Poměr mezi cenou práce (mzdou) a cenou kapitálu (poměr mezi cenou živé a zpředmětněné práce) neodpovídá rovněž

hodnotovým poměrům a vede k nesprávným rozhodnutím o investičních variantách a nevyužití fungujícího kapitálu v národním hospodářství z důvodů ekonomické kalkulace na základě existujících umělých cen.

f) Soustava ekonomických nástrojů, založená na rozdělovací ceně, znemožňuje racionální využití takových nástrojů jako je daň, subvence a úvěr.

fa) Nepřímé odvody prostřednictvím rozdělovací ceny zužují prostor pro využití daně. Daň nemůže mít dostatečnou kvantitu, aby vůbec působila i při správné konstrukci. Vzniká paradox: Některé zemědělské podniky podle kritéria přírodního stanoviště odvádějí pozemkovou daň a podle téhož kritéria jsou jim stanoveny sazby pro vyplácení diferenciálních příplatků. Pozemková daň je tak do jisté míry placena ze subvencí. Důchodová daň, která by měla být nástrojem stabilizace důchodů zemědělských družstev, je konstruována jako nástroj pro regulaci rozdělování hrubého důchodu na akumulaci a spotřebu. Kdyby nebyla tak nízká, působila by proti racionální substituci pracovní síly zpředmětněnou prací a proti růstu osobních důchodů na základě zvýšené efektivnosti výroby (působila by nivelizačně).

fb) Vysoká míra subvencí neumožňuje využití vlastního pole subvenční činnosti

v zemědělství, tj. alokovat zdroje tam, kam je nemůže alokovat tržní mechanismus. Subvencování účelů, pro které by mohla při racionálním cenovém systému existovat tržní kritéria, vede k neefektivnosti při alokaci společenských zdrojů v zemědělství. Deformace tržních kritérií v subvenčním systému úhrady společenských nákladů práce zemědělství, nedává kritéria ani pro efektivní alokaci nutných účelových subvencí.

fc) Při rozdělovací ceně dochází nutně k přeměně úvěru v subvenci, a to buď přímo či nepřímo. Nepřímo tím, že úvěr nemohl být poskytován na základě očekávání návratnosti investovaných prostředků v čistém důchodu podniků prostřednictvím tržeb, protože rozdělovací cena nezaručovala dostatečnou míru jeho realizace ani v dobře hospodařících podnicích. To vedlo k tomu, že musela být postupně odpisována značná část úvěrů poskytnutých zemědělským podnikům. Jestliže se dnes zajišťuje dostatečný čistý důchod v podniku subvenčním způsobem, pak je zřejmé, že se úvěr platí ze subvencí, aniž se sám v subvenci formálně změnil. Avšak i za dnešních podmínek, kdy se úvěr stále chápe stejně jako ostatní ekonomické nástroje, jako nástroj plánu, hrozí nebezpečí přímé změny úvěru v subvenci.

II.

1. Tzv. zdokonalená soustava řízení zemědělství nemůže být při své iracionálnosti dále upravována. Iluze, že dojde k takovému snížení nákladů výroby, že dosavadní nákupní cena bude fungovat postupně bez subvencí, je nebezpečná. Očekávání, založená na této iluzi, vedla v minulosti k pravému opaku. Soustavu řízení zemědělství je nutno přebudovat až do bodu, od něhož by se mohla dále rozvíjet bez náhlých reforem a formovat na základě analýz působení trhu.

Při ekonomické reformě v národním hospodářství nutno vycházet z jeho jednoty, v níž je zahrnuto i zemědělství. Není možné udržovat zemědělství jako nárazníkový sektor, zachycující "dopady" reformy na obou stranách (v oblasti průmyslu i osobní spotřeby).

Reforma řízení zemědělství vyžaduje jak změnu soustavy ekonomických nástrojů, tak změnu institucionální. Rychlost těchto změn závisí nejen na ekonomických úvahách, ale i na úvaze o politické únosnosti sociálních dopadů těchto změn. I když předem vyloučíme možnost, že by

tyto změny měly mít negativní dopad na celkovou průměrnou životní úroveň, dotknou se v každém případě ať již v kladném či záporném smyslu důchodu některých zemědělských podniků i reálných osobních důchodů některých skupin obyvatelstva a způsobí změny ve struktuře spotřeby. Tyto změny soustavy ekonomických nástrojů řízení zemědělství jsou však podmínkou budoucího efektivního zvyšování životní úrovně a změn v dosavadní zdeformované struktuře osobní spotřeby. Není možné bez nich zajistit rychlejší efektivní růst zemědělství a reálné snižování cen potravin na základě snížení společenských nákladů na jejich výrobu.

2. Reforma soustavy ekonomických nástrojů řízení zemědělství musí mít tyto hlavní prvky:

a) Osou soustavy ekonomických nástrojů, umožňující zemědělství vstup do oblasti působení mechanismu trhu v národním hospodářství, musí být cena stejného typu jako v národním hospodářství. Specifikou ceny v zemědělství (stejně jako ceny výrobních v jiných odvětvích, uží-

vajících nerozmnožitelné přírodní zdroje) je to, že musí vycházet ze společensky nutných, marginálních nákladů práce.

Základem určení hladiny nákupní ceny zemědělského výrobku musí být společenské náklady na jeho výrobu v těch nejmeně výhodných ekonomických a přírodních podmínkách, kde je nutno zemědělský výrobek vyrábět s ohledem na racionální mezinárodní směnu. Strategické postavení zemědělství si vynucuje jít níže pod tuto mez vymezovanou efektivní mezinárodní směnou. Zaostalost našeho průmyslu s ohledem na vyspělé země zvyšuje význam zásobování našimi tu-zemskými zemědělskými výrobky a tudíž i využití marginálních podmínek. Praktická nutnost alokace společenských zdrojů do nejvhodnějších podmínek a kolísavost hranice marginálních podmínek vymezuje praktickou hranici, jež nutně náklady na výrobu pro uznání v ceně posunuje do poněkud lepších podmínek než jsou v daném okamžiku marginální. I v marginálních podmínkách má půda objektivně vymezenou cenu, kterou nutno uvažovat při tvorbě nákupní ceny. Zmíněný typ nákupní ceny umožní:

aa) Postupně uvolnit tvorbu cen zemědělských výrobků a tím ji více přiblížit k objektivnímu ekonomickému základu a tak uzpůsobit výrobu podle nabídky a poptávky. V rozporu s dřívějšími tvrzeními jsou pro volnou tvorbu nákupních cen zemědělských výrobků z hlediska ochrany jejich spotřebitelů lepší podmínky než u výrobků průmyslových. Tyto podmínky spočívají v konkurenční struktuře zemědělství, v omezené pružnosti poptávky po potravinách a v poměrně dostatečném uspokojení našeho trhu základními potravinami. To by se ještě zvýšilo, kdyby poměr cen potravin a výrobků nepotravinářských odvětví se přiblížil nákladovým relacím. Pevnou nákupní cenu některých základních výrobků v zemědělství je nutno zachovat jako garanci zemědělství (v podobě minimálních garantovaných nákupních cen). Poměr nabídky a poptávky po zemědělských surovinách a zemědělských výrobcích, a tím i stabilitu cen, lze regulovat nákupy a prodeji centrálními fondovými organizacemi a pomocí regulace zahraničního obchodu zemědělskými výrobky.

ab) Potřebné kvantum úhrady nákladů nákupními cenami i postupné uvolnění tvorby cen zemědělských výrobků je podmínkou pro racionální relace nákupních cen zemědělských výrobků i cen potravin. Sociální preference v relaci cen spotřebního zboží, event. i uvnitř jednotlivých druhů potravin, možno zajistit rozdílnými sazbami spotřebních daní.

b) Jeden typ velkoobchodní ceny v národním hospodářství tvoří podmínku pro stejné zásady a formy zdanění zemědělských podniků jako podniků průmyslových. Daňový zákon by měl být jeden pro celé národní hospodářství, příslušné modifikace by měla určit vyhláška. Jako převažující forma daně by měla — stejně jako v průmyslu — působit progresivní důchodová daň, jejímž předmětem je zisk podniků. Zvláštní zdanění zemědělství pozemkovou daní (kritériální daň, simulující cenu půdy a stanovující minimální normu efektivnosti zemědělského podnikání na určitých půdách) by bylo obdobou kritériální daně z monopolu využívání nerozšiřitelných přírodních podmínek v těžebním průmyslu. Budou-li v průmyslu zavedeny jiné kritériální daně (daň z kapitálu apod.), je nutno je zavést i v zemědělství.

3. Zavedením uvedeného systému zdanění, který by fungoval spolu s uvedeným typem ceny se dosáhne:

a) Zvýšení daně odváděné zemědělskými podniky na úkor nepřímých odvodů, umožňujících zakrývání neefektivnosti v navazujících výrobních odvětvích. Zvýšení přímých odvodů daní umožní vytvořit z daně účinný nástroj regulace důchodů i účinný nástroj selektivní politiky (úlevy daňového zatížení), který by umožnil převzít úlohu některých funkcí subvencí na zdravějším základě.

b) Vytvoří se kritéria pro různé formy podnikání v zemědělství i pro různé provozní typy podniků i v oblasti zdanění. Tak se vytvoří podmínky pro racionální spojování průmyslové a zemědělské výroby, pro vyčleňování určitých výrob ze zemědělských podniků a odstranění ochrannářské neefektivnosti plynoucí z ne stejného daňového zatížení.

4. Existence navrženého typu ceny umožní odstranit ohromnou část subvencí, jejichž negativní charakter na efektivnost výroby je dán již jejich úlohou — vyrovnat dodatečně nízké důchody z realizace na vyšší důchodů úměrnou pro zemědělský podnik.

a) Tím vzniknou podmínky, aby subvenční politika mohla hrát aktivní úlohu při rozšíření zemědělské výroby a rychlé změně její výrobní struktury. Subvence mohou být dokonce nižší než subvence v zemědělství kapitalistických států, protože celá řada tamních účelů subvencí je u nás řešena jinými formami (např. nepřicházejí u nás v úvahu subvence sociálního charakteru, brzdící náhlou přeměnu malovýroby ve velkovýrobu působením konkurence — u nás vyřešeno kolektivizací, subvence na změnu velikostní struktury v zemědělství — u nás

vyřešeno socializací a kolektivizací, subvence na ochranu vlastního zemědělství před konkurencí zemědělství jiných států — u nás vyřešeno monopolem zahraničního obchodu apod.).

V zemědělství je nutno subvencovat ty náklady, které jsou ojedinělé tím, že se týkají jen některých teritorií a nikoliv celého odvětví zemědělství, a proto nemá smysl je zahrnovat do ceny výrobku. Dále ty investice, které mají příliš dlouhou dobu návratnosti vynaložených prostředků, než aby byly v zájmu jenom těch generací, které hospodaří v zemědělském podniku, jsou však v zájmu perspektivního rozvoje zemědělství (předpokládané náklady na jejich realizaci v ceně by nezajišťovaly jejich skutečnou realizaci). Konečně ty druhy nákladů, které vyvolávají žádoucí rychlou změnu struktury výroby, která by prostřednictvím mechanismu trhu (prostřednictvím ceny, úročeného úvěru) probíhala daleko pomaleji než je pro společnost žádoucí.

Typickým předmětem subvencování se musí stát z uvedených důvodů rekultivace půdy a meliorace (zhodnocení půdy subvenčním způsobem by mělo být zahrnuto v základu pozemkové daně), popříp. nutné náklady na výstavbu nových zemědělských podniků na rekultivované půdě. Obecně řečeno, jde o subvence rozšiřující tvorbu národního důchodu v zemědělství extenzívně.

b) Přijetím uvedeného systému cen by se podstatně snížila nutnost přechodného subvencování některých zemědělských podniků, jež pro své organizační uspořádání nejsou v daném momentě schopny hospodařit podle tržních kritérií. Dočasnost těchto subvencí by měla být však bezpodmínečná i za cenu likvidace některých zemědělských podniků, pro niž je nutno hledat co nejracionálnější formu (převzetí prosperujícími socialistickými podniky na základě dočasných výhod v pozemkové dani apod.).

Zrušením subvencí, řešících převážně vyrovnání důchodů a vyrovnání objektivních a subjektivních podmínek pro realizaci podnikových důchodů, by se vytvořilo spolu s daňovým a cenovým systémem jednotně působící kritérium alokace zdrojů do efektivních podmínek a jednotné kritérium alokace zdrojů do různých forem a typů zemědělských podniků.

5. Aniž by se příliš měnila přijatá forma úvěru ve zdokonalené soustavě řízení zemědělství, úvěr by působil zcela jinak, než v této subvenční soustavě. Hlavním kritériem pro poskytnutí úvěru i u zemědělských podniků se musí stát efektivnost hospodaření podniku jako

celku (určuje návratnost úvěru) nikoliv jen efektivnost úvěrované investice. Efektivnost úvěrované investice se musí stát předmětem zájmu podniku, popříp. jiných nadpodnikových orgánů na prvním místě, nikoliv banky. V tomto smyslu je otázka efektivnosti úvěru otázkou systému tržních kritérií rozhodování, otázkou postavení banky a jejího dlouhodobého obchodního zájmu a nikoliv otázkou jeho konstrukce a stanovení vzorců efektivnosti investic.

Je zřejmé, že výsledkem přijetí těchto zásad konstrukce soustavy ekonomických nástrojů řízení zemědělství je zcela jiný přístup ke konstrukci této soustavy, než panoval dosud. Je to upuštění od principu „sumy úhrady“ nákladů zemědělskému podniku a zemědělství jako východiska pro konstrukci a kvantifikaci ekonomických nástrojů, upuštění od principu sociálně důchodového a vyrovnávacího, od principu rovnoměrné intenzifikace zemědělství bez ohledu na společenský efekt vynaložených prostředků. Redistribuce důchodů v zemědělství by probíhala především prostřednictvím daňové soustavy a různými formami peněžního a kapitálového trhu a jen v nepatrné míře subvenčním způsobem.

Zvýšení nákupních cen zemědělských výrobků, které by bylo následkem přijetí stejného typu velkoobchodní ceny v zemědělství jako v celém národním hospodářství, by nemohlo být řešeno pouze snížením, resp. zrušením dosavadní obrátové daně, popříp. zvýšením subvencí na maloobchodní ceny potravin a intervencí cen zemědělských surovin. Zvýšení nákupních cen by se muselo promítnout do zvýšení maloobchodních cen potravin a do úprav mezd, platů a sociálních důchodů. Je nutno počítat s následnými účinky na změnu hladiny velkoobchodních cen a na změnu jejich relací (následkem zvýšení mezd by se zvýšily velkoobchodní ceny výrobků s vyšším podílem živé práce v nákladech mnohem více než výrobků s nižším podílem živé práce v nákladech, více by vzrostly velkoobchodní ceny zboží vyráběného ze zemědělských surovin než ze surovin nezemědělských). Při podstatném zvýšení nákupních cen zemědělských výrobků a maloobchodních cen potravin by se změnila i reálná váha úspor a dluhů obyvatelstva. Cenová reforma k určitému datu by znamenala k tomuto datu zvýšení ekonomických čísel skokem, postupná reforma by měla stejné následky jako zrychlený inflační vývoj. Přes všechny negativní účinky nelze však rozhodnutí o řešení reformy soustavy forem ekonomických vztahů mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími

národního hospodářství odkládat, protože dosavadní formy těchto vztahů jsou zá-

kladní příčinou pomalého a neefektivního růstu v zemědělství.

III.

1. Zemědělské podniky, jak se v průběhu svého vývoje u nás konstituovaly, nemají takovou vlastní vnitřní organizující ekonomickou sílu jakou byl u kapitalistického podniku kapitál.

a) JZD vznikla jako sdružení zemědělských malovýrobců a převzala ekonomické principy vlastní malovýroby, které byly doplněny systémem státní regulace a omezeními nejružnějšího druhu. Malovýroba byla donucována k racionalizaci své výroby tou měrou, jak se rozvíjela její tržnost, protože se setkávala s konkurencí vyspělé velkovýroby ať tuzemské či zahraniční. Při formování JZD tento tlak odpadl, čímž odpadl i korelující vliv vnějších podmínek (především kritéria trhu) na ustavování zdravého ekonomického organismu.

V čistém modelu zemědělského družstevního podniku by byla vnitřní organizující silou snaha po maximalizaci osobního důchodu a snaha po akumulaci by ji byla podřízena. Avšak k tomuto čistému modelu chybí řada předpokladů: — konkurence mezi podniky vyrábějícími stejné druhy (i zaměnitelné), což předpokládá rozvinutý trh a minimální zásahy státu;

— možnost pohybu kapitálu uvnitř sféry zemědělství a mimo ni do navazujících činností, aby byl uvolněn prostor výrobním silám cestou integrace;

— cenová a daňová politika, která by se opírala o reálné podmínky výroby a realizace v zemědělství ve vztahu k ostatním odvětvím národního hospodářství.

b) Při deformaci modelu zemědělského družstevního podniku nepůsobí ani snaha po maximalizaci osobního důchodu ani snaha po akumulaci jako vnitřní organizující síla podniku v žádoucím směru k podněcování faktorů růstu, a proto musí existovat (jeden z důvodů) přímé řízení JZD státem se svými atributy omezování a donucování. Se strany JZD se vytváří opačný vztah: pocit určité bezstarostnosti za hospodářské výsledky podniku a požadování všeobecné garance státu za jejich hospodaření. Výsledkem tohoto ekonomického postavení JZD je zánik podnikatelské iniciativy a pasivní přizpůsobování existujícím hospodářským a společenským podmínkám.

c) Zavedením tzv. pevné odměny do JZD se neřeší ekonomická stránka postavení družstevního podniku, třebaže se posiluje tendence stabilizace osobních dů-

chodů. Do jisté míry tzv. garantovaná pevná peněžní odměna, zvláště na úrovni státu, oslabuje ekonomické postavení družstevního podniku a sblíží je s postavením státního podniku. V direktivní soustavě řízení je vlastně náhradou za důsledky přímého řízení a omezování státem.

2. Avšak ani v čistém modelu zemědělského družstevního podniku, založeného na maximalizaci hrubého důchodu, není podnikatelská iniciativa prosta vážných rozporů, které vedou k oslabování ekonomického růstu. Vedle pozitivních účinků má zainteresovanost na hrubém důchodu i negativní účinky. Uvádíme jen některé z nich:

a) Má vyvíjet tlak na podnik, aby vyráběl ty produkty, které jsou potřebné pro společnost. V zemědělství tento pozitivní prvek hrubého důchodu dosud zčásti ztrácel svůj význam, protože existovala trvalá nerovnováha mezi výrobou a potřebou zemědělských produktů. Tím, že hrubý důchod je veličinou, zahrnující v sobě jak odměnu za práci, tak i nadvýrobek (resp. jeho část), tržní cena nevytváří kritérium pro racionalizaci výroby (ale i velikosti kapitálu), protože nadvýrobek (zisk) není korelujícím faktorem a zajištění určité výše odměny je hlavním kritériem rozhodování podniku. Hrubý důchod uchovává tak přežitek malovýroby v JZD (zbytkové rozdělování).

b) Pevná členská základna (počet pracovních sil) si vynucuje zajistit určitou výši osobní odměny členům družstva, což může vést k brzdění technického pokroku. Tento prvek působí rozdílně u různých skupin JZD. U zaostávajících JZD se musí užívat mimořádných forem odměňování pro získání odborníků a mladých pracovních sil.

U bohatých JZD může technický pokrok narážet na určitou bariéru reálných osobních důchodů. V těchto JZD je nebezpečí brzdění dalšího jejich rozvoje. Nedostatečná konkurence ze strany vyspělých podniků nevytváří tlak na racionalizaci výroby u zaostávajících podniků. Působení zainteresovanosti na hrubém důchodu spolu s pevnou členskou základnou ztěžuje přelévání pracovních sil uvnitř zemědělství, takže vzniká paradox: V našem zemědělství máme relativní nadbytek pracovních sil (měřeno ukazateli zemí s vyspělým zemědělstvím) při nedostatku pracovních sil v některých oblastech a zemědělských podnicích.

c) Hrubý důchod přispívá k deformaci struktury zemědělské výroby tím, že stimuluje právě takové výrobní zaměření, které umožňuje zajistit podniku masu hrubého důchodu (i za cenu snížení míry zisku). Toto působení zainteresovanosti na hrubém důchodu je ekonomickým základem známé disproporce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou (spolu s opatřeními v oblasti direktivního plánování a regulace cen). Působilo i na změnu struktury živočišné výroby a na její nevhodné rozmístění (místo hovězího masa vepřové, a to i v nevhodných podmínkách).

3. Státní statky hospodaří podstatně hůře než průměr JZD. Přesto mají ve stejných výrobních podmínkách v rámci tzv. zdokonalené soustavy řízení značné preference proti JZD, což vedlo k defor-

mací jednotného působení ekonomických nástrojů.

Problémy řízení státních statků názorně ukazují, že ekonomické postavení socialistického podniku není dosud vyřešeno. Nepostačuje určit ukazatele zainteresovanosti. Pokud ekonomické postavení státních zemědělských podniků není uspokojivě řešeno, je u nich třeba postupovat velmi opatrně při investicích (omezit investice na podniky, které mají reálné podmínky pro perspektivní hospodářství). Zejména prozatím nerozšiřovat pod jakýmkoliv záminkami státní statky (počítaje arondací a „řešením“ zaostávajících JZD konče). Je nutno posoudit racionální formy likvidace trvale zaostávajících státních statků a převzetí jejich výroby jinými ekonomickými subjekty.

IV.

Adekvátně změnám v soustavě ekonomických nástrojů musí probíhat i změny v náplni institucí a v organizaci státního řízení zemědělství.

1. Ministerstvo zemědělství by mělo — podle našeho názoru — být především orgánem:

a) zabývajícím se dlouhodobou prognózou rozvoje zemědělství a předmětem jeho péče by měla být integrace zemědělství do národního hospodářství z hlediska nikoliv resortního, ale celospolečenského pohledu na zemědělství;

b) bezprostředně spravujícím, rozdělovajícím a kontrolujícím efektivnost využití části subvenčních prostředků, určených pro větší akce;

c) zajišťujícím legislativní činnost na úseku svého resortu;

d) zabývajícím se koncepcemi rozvoje zemědělství, koncepcemi technologických směrů a koordinujícím práce na tomto úseku.

2. Bylo by třeba zrušit všechny administrativně tvořené „nadpodnikové“ řídicí orgány zemědělství, které spojují v sobě správní a hospodářské funkce a které až dosud byly především orgány direktivního rozmístování plánu, direktivního řízení a přerozdělování důchodů se značnou administrativní a nařizovací pravomocí, ale téměř se žádnou konkrétní hospodářskou odpovědností za své direktivní příkazy či „doporučení“ zemědělským podnikům. Týká se to konkrétně výrobních zemědělských správ a okresních zemědělských sdružení. Správní funkce a funkce celospolečenského zájmu, např. odpovědnost za rozdělování a využití subvenčních prostředků, povolování výjimek ze zdanění, veterinární a fytopatologický dozor, statistická evidence, roz-

hodčí pravomoc v některých případech a funkce spojené s pozůstatky přidělového hospodářství je nutno převést na okresní národní výbory, zejména na odbory zemědělství a financí. Zemědělské odbory ONV by svou činnost dělaly na základě analýzy a perspektiv rozvoje zemědělství okresu. Avšak ani tyto orgány by neměly mít rozhodovací pravomoc nad zemědělskými podniky, pokud se týče organizace, zaměření struktury jejich výroby a tržnosti.

3. Na základě ekonomických zájmů, nikoliv administrativních monopolů, by bylo třeba podporovat příslušnou legislativu a propagační činnost sdružování zemědělských podniků, podniků zemědělských a podniků služeb nebo zpracovatelských podniků. Toto sdružování není možno ohraničovat ani horizontálně ani vertikálně ani jinými hranicemi včetně hranic okresních. Neměly by být ani omezovány formy těchto podniků (družstva, akciové společnosti) ani účel jejich činnosti. Naproti tomu je nutno umožnit i desintegraci dříve uměle vytvořených sdružení a sloučených podniků. Přitom je legislativou nutno zabránit tvorbě administrativních monopolů a monopolů, tvořených pro zachování určitých ekonomických výsad neplynoucích z efektivnosti výroby.

4. Podniky služeb a výkupu zemědělských výrobků by bylo třeba budovat především na družstevním základě a do-
savadní subvence na jejich činnost přesunout do nákladů zemědělských podniků a zohlednit v nákupní ceně.

5. Orgánem prosazování politických, sociálních a důchodových zájmů družstevníků a individuálně hospodařících rolníků by měl být jejich Svaz zeměděl-

ců. Družstevní zemědělec, rolník nemůže bojovat jako spoluvlastník o výši mzdy. Jeho mzda je výsledkem rozdělení hospodářských výsledků jeho práce na akumulaci a osobní důchody. Tyto hospodářské výsledky nezávisí jenom na jeho vlastní práci, ale na podmínkách realizace zemědělských výrobků. Odpovědně se starat o dobré podmínky realizace plodů práce rolníka by mělo být hlavním úkolem této organizace. Zájmy pracujících státních statků by měl hájit příslušný odborový svaz, zatímco o spo-

lečné zájmy státních statků jako podniků by se mělo starat ministerstvo zemědělství.

6. Důležitou institucí pro ovlivňování zemědělství ve směru k racionalizaci výroby by měla být poradenská služba, která by měla fungovat jako společný orgán státní správy a Svazu zemědělců s postupně stupňovanou činností na komerčním základě a s hlavním cílem aplikace vědeckého výzkumu do zemědělských podniků.

Doc. Ing. Ján Bača, CSc., Ing. Jiří Šilar, CSc., Praha

SYSTÉM KALKULACE VLASTNÍCH NÁKLADŮ JAKO OPERÁTOR TRANSFORMACE

Postupná realizace zásad nové soustavy řízení v našem národním hospodářství staví před pracovníky hospodářské teorie i praxe řadu nových problémů, resp. poskytuje nové aspekty vyžadující přehodnocení dosavadních výsledků jejich zkoumání.

V nové soustavě řízení bylo zdůrazněno postavení informace, což našlo svůj výraz v nové koncepci modelu systému ekonomické informace.

Základní prvky nově koncipovaného modelu označovaného jednoduše jako soustava sociálně ekonomických informací, především nový systém účetnictví, se postupně zavádí do praxe za vedení čelných představitelů příslušných vědních oborů a za bezprostředního řízení orgánů

státní správy. Úspěšné dokončení výstavby celkové soustavy však nesporně vyžaduje dořešení celé řady teoretických i praktických problémů. Za jeden z nich považujeme vypracování modelu systému kalkulací vlastních nákladů a k němu bychom si přáli naším článkem přispět.

Kalkulace vlastních nákladů jako prvek systémů ekonomické informace

Přínosem teorie k vypracování prakticky použitelného modelu systému kalkulace může být především upřesnění jeho místa mezi ostatními prvky celkového systému ekonomické informace. To znamená především upřesnění jeho vazeb s ostatními prvky a za druhé stanovení jeho funkce.¹⁾

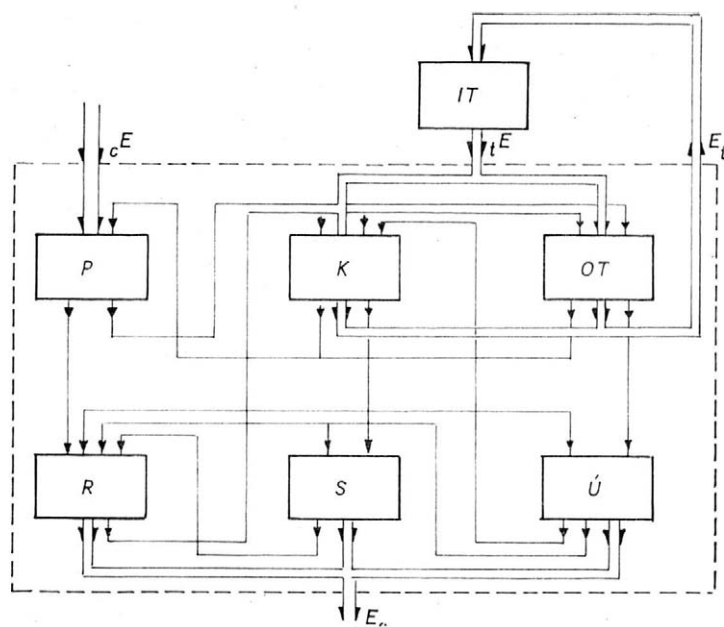
Funkci systému kalkulace je možno stanovit jen tehdy, zkoumáme-li nejen vzájemné vazby mezi prvky systému ekonomické informace, ale i jeho vazby jako celku s podstatným okolím.

Domníváme se, že v této souvislosti je nezbytné uvažovat vedle ekonomické informace také systém informace technic-

ko-technologické, což odpovídá možnosti definovat na objektu podnik vedle systému ekonomického charakteru také systému technicko-technologické. Právě nutnost vzájemných vazeb mezi systémem ekonomické informace a systémem informace technicko-technologické zdůvodňuje specifickou funkci systému kalkulace vlastních nákladů.

Ekonomická soustava řízení národního hospodářství se opírá o organizující funkci finančního systému v poměru k ostatním systémům definovaným na objektu národního hospodářství (odvětví nebo podnik). Využívání finančních nástrojů a forem při řízení národního hos-

¹⁾ O výklad této otázky jsme se pokusili na nižší úrovni rozlišovací úrovně v článku Budík V., Truksa J.: K integraci ekonomické, technické a technologické informace při řízení zemědělských podniků, *Zemědělská ekonomika* 2/1967.

1. Blokové schéma systému ekonomické informace podniku a jeho vazeb s podstatným okolím

Ve schématu:

IT = systém technicko-technologické informace

P = systém finančního plánování a rozpočtnictví

K = systém kalkulace vlastních nákladů

OT = ostatní systémy s funkcí operátorů transformace

R = systém rozborů

S = systém podnikové statistiky

$Ú$ = systém účetnictví

E (E_t) = vstup (výstup) systému ekonomické informace podniku pro vazbu s centrálním řídicím systémem

E_c (E_c) = vstup (výstup) systému ekonomické informace pro vazbu se systémem technicko-technologické informace

podářství přirozeně předpokládá vzájemnou interakci mezi těmito systémy, zejména mezi systémem financí a systémem technicko-technologickým. Interakce mezi nimi je však možná jen za předpokladu transformace informace jednoho druhu v informaci jiného druhu, adekvátní tomu kterému systému. Informace adekvátní systému financí je informace ekonomická.²⁾ Systém ekonomické informace musí tedy zahrnovat prvky (podsystemy), které plní funkci operátorů transformace.

Funkci operátora transformace pro okruh informace spjaté s reprodukcí výrobních prostředků plní, podle našeho názoru, systém oceňování, pro okruh informace spjaté s reprodukcí živé práce systém odměňování a pro okruh informace spjaté s výkony podniku a jeho vnitropodnikových jednotek systém kalkulace vlastních nákladů.

V tomto článku se chceme analýzou vazeb a mechanismu transformace podrobněji zabývat jen u systému kalkulace vlastních nákladů. Uvědomujeme si

²⁾ Za ekonomickou považujeme jen tu informaci, která je formou interakce mezi ekonomickými systémy, ekonomickými systémy a jejich okolím a navzájem mezi prvky ekonomických systémů. Podrobněji se výkladem naznačeného pojetí ekonomické informace zabývá článek: Budík V.: Ekonomická informace a řízení zemědělských podniků, Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1966.

ovšem, že ostatní systémy, které mají v celkovém systému ekonomické informace, jako jeho prvky, funkci operátorů transformace (systém oceňování a systém odměňování), mohou mít při aplikaci jiného rozlišovacího směru, resp. úroveň, tedy v rámci jiného systému, ještě jiné vazby a jiné funkce.

Postavení operátorů transformace při znázornění systému ekonomické informace blokovým schématem je uvedeno na obr. 1.

Znázornění se přidrzuje představě postavení jednotlivých prvků celkového systému ekonomické informace definovaného na objektu podnik. Volné vstupy a výstupy směřují především k vazbám na informační soustavy řídicích systémů. Počet prvků je ve schématu pro názornost omezen agregací některých, jinak relativně samostatných systémů.

Pro jednoduchost předpokládáme, že vstupní prvek představuje jednak systém finančního plánování a za druhé systém rozpočtovnictví. Přitom zahrnuje, popřípadě uchovává ve své paměti, vedle direktivních úkolů finančního charakteru a jejich rozpočtu příslušnými metodami na

jednotlivé vnitropodnikové útvary, také ostatní informace o závazných direktivách centrálního řídicího systému, včetně té jejich části, která je nejčastěji označována jako „pravidla hry“.

Poněvadž se dále nezabýváme analýzou vazeb ostatních operátorů transformace s jejich strukturou a chováním jako relativně samostatných systémů, znázorňujeme je ve schématu jedním prvkem.

Systém technicko-technologické informace je se systémem ekonomické informace na stejné rozlišovací úrovni. Je znázorněn nejjednodušším způsobem proto, že ani k jeho dalšímu zkoumání nesměřujeme. Z našeho pojetí ekonomické informace však vyplývá, že u něho předpokládáme existenci subsystému technicko-technologického plánování a subsystému zahrnujícího technicko-technologické normy.

Ve schématu naznačené vazby mezi prvky systému ekonomické informace si nečiní nárok na úplnost ve všech rozlišovacích směrech. Mají j n vytvořit východisko podrobnější analýzy vazeb systému kalkulace vlastních nákladů zkoumaného jako relativně izolovaný systém.

Systém kalkulace vlastních nákladů a jeho prvky

V zájmu bližšího poznání kalkulační problematiky v zemědělských podnicích budeme kalkulace zkoumat nejprve obecně (tj. bez ohledu na jejich uplatnění v určité fázi výroby) jako samostatný, relativně izolovaný systém.

Systém kalkulace je v tomto pojetí tvořen souborem prvků (metod), který zprostředkovává získávání potřebných informací pro řízení a kontrolu hospodářské činnosti podniku. Zprostředkování se uskutečňuje transformací informací výchozích, počátečních, ve výsledné, konečné. Jako operátor transformace slouží nejen v období přípravy výrobního procesu (při sestavování nákladových normativů a vnitropodnikových cen) a jeho průběhu (při kontrole a operativním rozhodování), ale i po jeho skončení (při hodnocení dosažených výsledků).

K prvkům kalkulačního systému řadíme:

1. Metody pro rozvrhování režie;
2. Metody pro seskupování (agregaci) jednotlivých nákladových druhů, vyjadřované tzv. kalkulačními vzorci;
3. Metody pro přeměnu informací (vlastní operátory transformace);
4. Pamětní prvek kalkulačního systému.

Schématicky znázorňuje vnitřní vazby systému kalkulace i vazby s jeho podstatným okolím obr. 2.

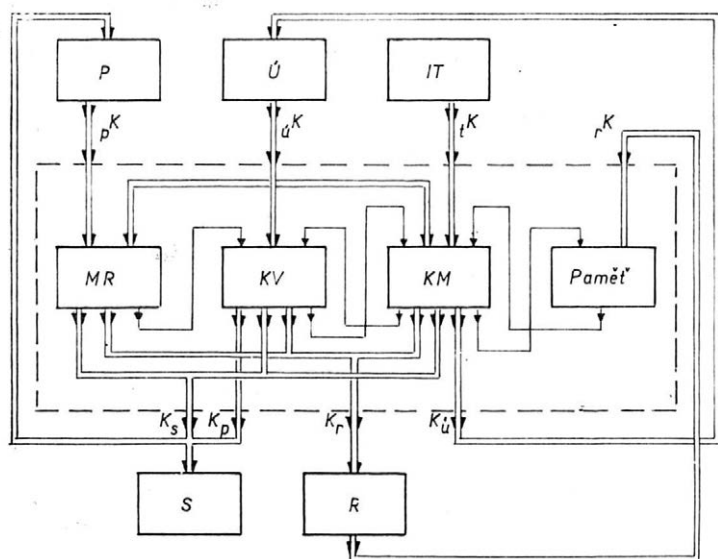
V tomto článku nemáme v úmyslu charakterizovat pamětní prvek systému kalkulace, který jako pamětní prvky jiných systémů slouží k uchování informace (např. nákladových normativů, vnitropodnikových cen apod.).

O metodách pro rozvrhování režie a o tzv. kalkulačních vzorcích se zmiňujeme v další kapitole.

Skupinami metod pro přeměnu informací (ve schématu 2 jsou označeny KM) jako systémem jsme se zabývali v již citovaném článku.³⁾ Podrobněji charakterizujeme tento systém rozbořením jednoho z jeho prvků, tj. jedné z kalkulačních metod.

Relativní stálost mezi systémem a jeho prvky nám umožňuje zkoumat jednu z kalkulačních metod jako samostatný, relativně izolovaný systém. K takovému postupu nás vede i zájem bližšího teoretického objasnění problematiky transformace a dále nutnost vyvození potřebných závěrů pro tvorbu modelů jednotlivých kalkulačních metod a jejich praktické použití.

³⁾ Budík V., Truska J., op. cit. (Také v tomto článku je k ilustraci použito příkladů ze zemědělské výroby, jejíž problematika je autorům nejbližší).

2. Obecné blokové schéma systému kalkulace vlastních nákladů a jeho vazeb s podstatným okolím

Ve schématu:

IT = systém technicko-technologické informace

P = systém finančního plánování a rozpočtnictví

U = systém účetnictví

S = systém podnikové statistiky

R = systém rozborů

MR = metody pro rozdělování režie

KV = kalkulační vzorce

KM = kalkulační metody (vlastní operátory transformace)

$pK, uK, tK, rK (K_s, K_p, K_r, K_u)$ = vstupy (výstupy) systému kalkulace vlastních nákladů pro vazby s okolními systémy

Uvedenou metodu, jako reprezentanta celé skupiny, můžeme považovat za dílčí operátor transformace a za jeho prvky označit:

1. Informace určené k transformaci, které mohou být:

a) ze systému informace technicko-technologické, vyjádřené v naturálních jednotkách a týkajících se např. druhu a množství produkce v kilogramech, kusech, litrech, celkové spotřeby pohonných hmot, váhového množství přepravených hmot, spotřeby energie, počtu pracovních hodin apod.

b) Vyjádřeny v peněžních jednotkách a pocházejí z jednotlivých prvků celkového systému ekonomické informace spjatých se systémem financí, to znamená ze systémů:

— účetního (informace týkající se produktivní spotřeby hospodářských pro-

středků, a to časově, druhově a do jisté míry i účelově utříděné, tedy informace o vlastních nákladech),

— finančního plánování a rozpočtování (informace týkající se zamýšleného, plánovaného procesu),

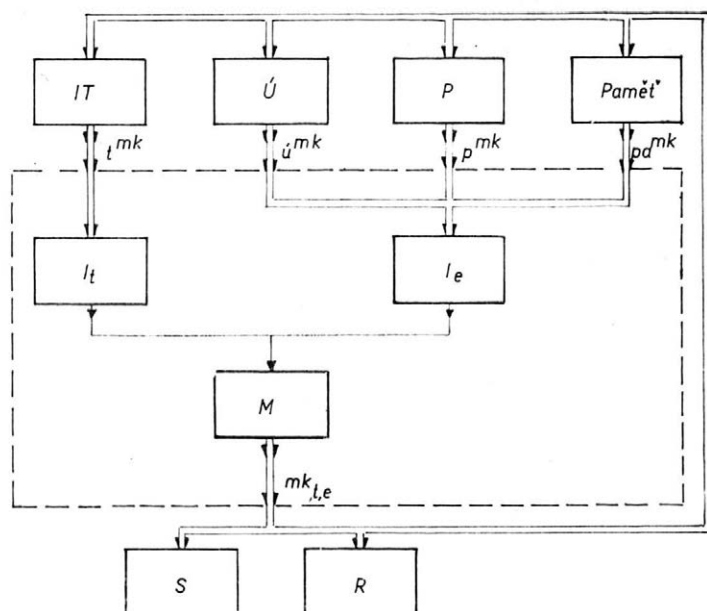
— a z pamětního prvku systému kalkulace vlastních nákladů.

2. Matematické operace

Postup transformace, tj. zpracování k transformaci určených nebo použitých informací je vyjádřen algoritmem. Algoritmus zobrazuje vazby mezi prvky jednotlivých kalkulačních metod a stanoví sled jednotlivých operací, tzv. kroků (k).

Sled operací — kroků může být naznačen nejen slovně, ale i matematicky.

Systém kalkulačních metod je tedy jako každý jiný systém charakterizován svými prvky, jejich vzájemnými vazbami a al-

3. Blokové schéma systému kalkulační metody a jeho vazeb s okolím

Ve schématu:

IT = systém technicko-technologické informace

Ú = systém účetnictví

P = systém finančního plánování a rozpočtnictví

S = systém podnikové statistiky

R = systém rozborů

Paměť = paměť systému kalkulace vlastních nákladů

I_t, I_e = informace (technicko-technologické, ekonomické) zúčastňující se transformace

M = použité matematické operace

$mk, mk, pmk, pamk (mk, I_e)$ = vstupy (výstupy) pro vazby systému kalkulační metody s okolními systémy

goritmem chování. Těmito znaky se také jednotlivé kalkulační metody vzájemně odlišují.

Kalkulační metodu (reprezentanta) jako systém lze schématicky znázornit jak je uvedeno na obr. 3.

Toto schéma je obecné. Naznačené vazby mezi jednotlivými prvky se u konkrétních kalkulačních metod, které mohou být i velmi jednoduché, uplatňují jen z části. Tak má být např. získán ukazatel o objemu vlastních nákladů na 1 q brambor. K tomu je třeba transformovat informace o objemu vlastních nákladů a naturálního množství produkce. Algoritmus (způsob a postup zpracování uvedených informací) bude v tomto případě velmi prostý, vyznačený jedinou operací (jedním krokem). Žádaného uka-

zatele získáme podílem celkového objemu vlastních nákladů v peněžních jednotkách (I_e) a množství produkce v naturálních jednotkách (I_t). Matematický výraz algoritmu této konkrétní kalkulační metody tedy bude $A = K$, přičemž

$$K = I_e : I_t$$

Složitější bude však algoritmus metody, kterou mají být transformovány informace k získání stejného ukazatele některého druhu obilovin, např. pšenice. Obiloviny patří k těm druhům plodin, u kterých dosahujeme více druhů výrobků — zrno, slámu. Obdobně tomu je u cukrovky — kořen, chrást, řízky, ale i v živočišné výrobě při chovu krav — mléko, telata, mrva, nebo při chovu včel

— med, roj, vosk aj. Při kalkulaci, jak známo, buď některé, určitým způsobem oceněné výrobky, označené jako vedlejší, odečítáme nebo je všechny podle koeficientů, převádíme na jeden výrobek hlavní.

Metodika používaná při zjišťování objemu skutečných vlastních nákladů na 1 litr mléka předpokládá:

a) ocenění mrvy stanovenou cenou za 1 q,

b) snížení celkového objemu vlastních nákladů na chov krav o cenu vyprodukované mrvy,

c) přepočet narozených telat na mléko stanoveným koeficientem.

Celý postup (algoritmus) transformace naznačenou metodou se pokusíme modelovat jednoduchými matematickými prostředky. Rozložen do jednotlivých kroků by mohl mít tuto podobu:

K_1 — ocenění chlévské mrvy,

K_2 — snížení celkového objemu vlastních nákladů na chov krav o cenu vyprodukované chlévské mrvy,

K_3 — přepočet narozených telat na mléko,

K_4 — vypočet celkového kalkulovaného množství mléka v litrech,

K_5 — vypočet vlastních nákladů na kalkulační jednici (1 litr mléka).

Transformace se zúčastní tyto informace:

a) ekonomické

$1I_e$ — cena chlévské mrvy (z pamětního prvku systému kalkulace),

$2I_e$ — úhrn vlastních nákladů na chov krav (ze systému účetnictví),

$3I_e$ — vlastní náklady na 1 litr mléka (výstupní informace ze systému kalkulace vlastních nákladů);

b) technicko-technologické

$1I_t$ — vyprodukovaná chlévská mrva v q (ze systému informace technicko-technologické),

$2I_t$ — počet narozených telat (ze systému informace technicko-technologické),

$3I_t$ — koeficient pro přepočítání telat na mléko (z pamětního prvku systému kalkulace),

$4I_t$ — vyprodukované mléko v litrech (ze systému informace technicko-technologické).

Jednotlivé kroky algoritmu transformace lze pomocí uvedených symbolů informace vyjádřit takto:

$$K_1 = 1I_e \cdot 1I_e$$

$$K_2 = 2I_e - K_1$$

$$K_3 = 2I_t \cdot 3I_t$$

$$K_4 = 4I_t + K_3$$

$$K_5 = \frac{K_2}{K_4} = 3I_e$$

Komplexní algebraický model transformace popsanou metodou můžeme vyjádřit vzorcem:

$$3I_e = \frac{2I_e - (1I_t \cdot 1I_e)}{4I_t + (2I_t \cdot 3I_t)}$$

Ještě složitější bude matematický model transformace např. při zjišťování vlastních nákladů na kalkulační jednici obilovin v případech, že náklady jsou v systému účetnictví evidovány souhrnně na celou skupinu plodin. V takovém případě musí být příslušná kalkulační metoda, resp. její algoritmus uzpůsoben ještě navíc k rozdělení celkového objemu nákladů skupiny plodin na jednotlivé plodiny.

Důležitost a nutnost teoretického zpracování této problematiky pro potřeby praxe je dána skutečností, že obdobné případy nejsou v zemědělských podnicích, s ohledem na jejich zvláštní výrobní podmínky, žádnou výjimkou. Máme na mysli případy spojené při kalkulaci s nutností zjišťování objemu nákladů jednotlivých plodin v rámci skupiny, nebo rozlišování hlavních a vedlejších výrobků, popříp. jejich různé kvality apod. S touto problematikou se můžeme setkat především v zemědělských podnicích se zahradnickými provozy (zelinářství, ovocnářství, květinářství apod.), tedy se složitou výrobní strukturou a pestrým sortimentem výrobků. Při kalkulaci v těchto specializovaných provozech je třeba řešit otázky spojené např.

— s pěstováním některých druhů plodin na malých plochách;

— s produkcí i náklady několika druhů plodin z určité plochy v průběhu jednoho hospodářského roku. Zvláštní pozornost musí být v tomto případě věnována rozvržení nákladu na základní agrotechnické práce, hnojení, amortizaci základních prostředků apod.;

— se zvláštní problematikou rychlírny zelinářských a květinářských skleníků;

— s produkcí i náklady okrasných školek;

— s kvalitou produkce, která je v těchto provozech více než v tradičních odvětvích zemědělství velmi citlivě závislá na použité technologii (vzdálenost rostlin při výsadbě, vytápění, závlahy, přihnojování, boj proti škůdcům, způsob sklizně — třídění, netřídění — apod.).

To, co bylo řečeno, naznačuje, že model kalkulačního systému konkrétního zemědělského podniku může obsahovat velký počet kalkulačních metod.

Domníváme se, že rozsáhlá a složitá

problematika, která je spojena s kalkulací a úzce spjata s řízením, není teoreticky dořešena. V praxi zemědělských podniků se tato skutečnost projevuje tím, že vedení zemědělských podniků se spokojí jak při přípravě výrobního procesu, tak i při hodnocení dosažených výsledků s takovými ukazateli, kteří vyjadřují např. objem nákladů na 1 q zeleniny, ovoce apod. a pro vnitropodnikové řízení jsou naprosto bezcenné.

Vazba mezi systémem účetním a systémem kalkulace vlastních nákladů

Zvláštní problematiku kalkulace spoje- nou především s kalkulací výslednou tvoří, podle našeho názoru, rozdělování nákladů režijních. Pokusíme se nyní objasnit tuto problematiku rozborem vazeb účetního systému se systémem kalkulace. Podotýkáme ještě, že náš rozbor se týká modelu nového, víceokruhového účetního systému, který byl již zaveden v některých odvětvích našeho národního hospodářství, a který se zavádí s nepodstatnými úpravami také v zemědělských podnicích především většího rozsahu.

Účetnictví je jedním z prvků systému ekonomické informace. Jeho postavení i vazby byly již naznačeny v uvedeném blokovém schématu 1. K podrobnějšímu zkoumání je však třeba a také možné na dalších stupních poznávací úrovně zkoumat účetnictví, jeho prvky a prvky těchto prvků, jako samostatné, relativně izolované systémy.

Protože ve všech uvažovaných informačních systémech jde o zpracování informace stejného druhu, tj. informace finanční, považujeme za základní hledisko analýzy jejich struktury hledisko metodické.

V tomto rozlišovacím směru definujeme tedy účetnictví jako systém metodických prvků. Patří k nim:

1. dokumentace,
2. chronologie,
3. systematika,
4. analytika,
5. výkaznictví.

Každý z těchto prvků představuje specifickou metodu nebo soubor metod zpracování informace v systému účetnictví, k němuž jsou přirozeně nezbytné příslušné technické prvky účetnictví, které v něm také z tohoto hlediska můžeme vymezit a uspořádat.

V technickém rozlišovacím směru spějí jednotlivé informační systémy k vzájemné integraci, takže vymezení těchto prvků je již v současné době nespecifické. Dokud v technice účetnictví převládá manuální zpracování záznamů, představuje doklad, účet, deník a výkaz

Použitý gnozeologický přístup ke zkoumání jevů, které souvisí s problematikou kalkulace, je novým krokem k jejímu teoretickému propracování. Umožňuje totiž přesnější klasifikaci metod a jejich prvků, tvorbu dokonalejších metod a otevírá širokou perspektivu volby rozlišovací úrovně. Ta je v poslední instanci omezena jen výkonností výpočetní techniky, které není, jak známo, dosud plně využíváno.

specifické technické prvky účetního systému. Jakmile však nastoupí moderní automatizovaná administrativní a výpočtová technika, jsou nahrazovány děrným štítkem, páskou, tabulační sestavou a mění se v jejich metodickou funkci. Děje se to proto, že tyto technické prvky se stávají universálními a berou na sebe metodické funkce rozličných informačních systémů podle potřeb jejich metodických prvků.

Pro výsledné kalkulace musí být jednotlivé modely účetních systémů (jejich prvky) uzpůsobeny tak, aby třídily informace o vlastních nákladech z hlediska času, druhu a účelu. První dvě hlediska (časové a druhové) jsou plně obsažena v technice a metodách každého účetního systému.

Účetní systémy nemohou však plně vyhovovat požadavkům zjišťování objemu nákladů z hlediska účelu, tedy koneckonců až na kalkulační jednici, a to jak z objektivních, tak i ze subjektivních důvodů.

První z těchto důvodů, objektivní, vyplývá ze skutečnosti, že údaj na výstupu z účetního systému je informací o určitém objemu vlastních nákladů v druhovém členění, kterou poskytuje účetní systém k transformaci pro systém kalkulace. Je to z hlediska účetního systému konečná, jeho metodami (prvky a algoritmus) dále nezpracovatelná informace. Současně však na vstupu kalkulace je uvedený údaj takovou informací, která je základem k dalšímu tzv. neúčetnímu zpracování. Převzatá informace (údaj systému účetního) se stává jedním z prvků určité kalkulační metody, která jej svými dalšími specifickými prvky a určitým postupem (algoritmus) transformuje do potřebné podoby.

Rozdílnost algoritmů obou systémů podporuje, jak se domníváme, pojetí účetnictví a kalkulace jako dvou samostatných systémů.

Druhý z důvodů, proč určitý účetní systém nemůže samostatně poskytovat informace o objemu vlastních nákladů na

kalkulační jednice je subjektivní, neboť souvisí se subjektivním vymezením, evidencí a rozvrháváním nákladů nepřímých (režijních).

Rozlišování nákladů na přímé a nepřímé má smysl jen z hlediska kalkulací, z hlediska potřeb zjišťování nákladů na kalkulační jednici. Závisí na druhu nákladů (jejich věcném obsahu) a uspořádání (stanovení metod a techniky) použití tohoto modelu účetního systému. Způsob uspořádání účetního systému musí být volen s ohledem na potřeby a požadavky řízení a určuje pak hranici možností zachycovat náklady přímo, tedy pomocí metod a techniky daného účetního systému až na kalkulační jednici.

Domníváme se, že z uvedených důvodů není vůbec možné vytvořit takový model účetního systému, kterým bychom byli schopni zachytit veškeré vlastní náklady přímo, tedy až na kalkulační jednici.

Hospodářskou jednotkou je přece podnik jako celek. Samostatná a velkou pravomocí vybavená hospodářská střediska, mají-li ve svém souhrnu podnik tvořit, musí zůstat jeho organickou součástí. Vazby mezi jednotlivými středisky vyplývají především z nutnosti organizovat v rámci podniku vlastní služby (zásobování, odbyt, společnou administrativu, styk se státními orgány a jinými institucemi). Také většina vlastních nákladů podniku, které souvisí s uvedenou činností, se týká podniku jako celku a musí být zachycena nejdříve jako náklady nepřímé (režijní) a potom pomocí různých speciálních metod rozvržena do jednotlivých výrobních hospodářských středisek, resp. na jednotlivé kalkulační jednice.

Systém kalkulace je při uplatnění nového účetního systému spjat s jeho vnitropodnikovým okruhem. V zájmu bližšího objasnění vazeb systémů kalkulačního a účetního lze, jak se domníváme, tento vnitropodnikový okruh, popříp. i jeho prvky zkoumat dále jako samostatné relativně izolované systémy. Při naznačeném postupu zkoumání lze tedy definovat účetní systémy na jednotlivých střediscích (výrobních i nevýrobních).

U účetních systémů výrobních středisek je počet prvků závislý nejen na výrobní struktuře, ale i na rozhodnutí hospodářských vedoucích podniku, popříp. jeho nadřízených orgánů. Toto rozhodnutí se týká počtu z hlediska kalkulací sledovaných plodin nebo skupin plodin u středisek výroby rostlinné, chovů u středisek živočišné výroby, popříp. dílen, nebo jinak organizovaných samostatných pracovišť výroby pomocné nebo přidružené.

Tyto „sledované“ plodiny nebo skupiny plodin, chovy, dílny, popříp. jiné jednotky organizované v rámci výrobních hospodářských středisek lze nazvat kalkulačními skupinami. I informace o těchto kalkulačních skupinách můžeme však považovat nebo pro potřebu dalšího a podrobnějšího zkoumání definovat jako samostatné systémy s jejich prvky.

U výrobních středisek tvoří (v tomto pojetí) zvláštní skupinu účty označované za režijní, které slouží k evidenci nákladů nepřímých.

Účetní systémy nevýrobních středisek (hlavně střediska správního, zásobovacího a odbytového) mají jednodušší strukturu. Pokud jde o třídění účtů, jsou dány jejich nezbytným počtem ve třídách vnitropodnikového účetnictví. Účty nákladů slouží k evidenci jednotlivých druhů nákladů, které jsou z hlediska kalkulací považovány všechny za náklady nepřímé (režijní).

V této souvislosti je nutno připomenout, že vazby mezi systémem účetním a systémem kalkulace připadají v úvahu jen pro potřeby kalkulace výsledné.

Výsledná kalkulace ve výrobních střediscích vyžaduje:

A. Předběžné (neúčetní) zpracování informací poskytovaných účetním systémem, které spočívá:

1. v seskupení jednotlivých druhů nákladů přímých do položek tzv. kalkulačního vzorce, a to v rámci jednotlivých kalkulačních skupin,

2. v rozvržení režie správní, zásobovací, popříp. odbytové, a to buď přímo do jednotlivých kalkulačních skupin nebo do režie střediska,

3. v rozvržení režie střediska do jednotlivých kalkulačních skupin a tím i jejich částí do režijních položek příslušných kalkulačních vzorců.

B. Transformovat spolu s informací technicko-technologickou (množství výkonů v naturálních jednotkách) úhrn kalkulačních položek příslušným algoritmem zvolené kalkulační metody, aby byla získána informace o objemu vlastních nákladů zvoleného nebo stanoveného výkonu střediska (kalkulační jednice).

Rozvrhování režie předchází vlastní transformaci při výsledné kalkulaci. Možnost volby vhodných metod pro rozvrhování režie je v konkrétním zemědělském podniku ovlivněna strukturou užitého modelu účetního systému.

Nová podniková organizace a nový, víceokruhový účetní systém může přispět ke zkvalitnění výsledné kalkulace, a to tím, že:

1. umožňuje evidovat vlastní náklady v relativně malých hospodářských jed-

notkách podniku, a to z větší části než dříve, jako náklady přímé;

2. rozděluje dřívější režii rostlinné a živočišné výroby na režii jednotlivých výrobních hospodářských středisek a dřívější režii celopodnikovou na režii středisek správního, zásobovacího a odbytového. Tímto rozdělením režie umožňuje její přesnější rozvržení na kalkulační skupiny (kalkulační jednice);

3. při využití vnitropodnikových cen pro oceňování výkonů v rámci podniku a pevných zúčtovacích sazeb pro rozdělování režie umožňuje zpracovávat výsledné kalkulace již v průběhu hospodářského roku.⁴⁾

Ve střediscích rostlinné výroby tedy bezprostředně po skončení sklizně, v jiných střediscích po dokončení výrobku

nebo ve zvolených časových obdobích.

Metody pro rozvrhování režie pomocí tzv. rozvrhové základny je třeba volit s ohledem:

- a) na strukturu výroby,
- b) na objem nákladových druhů (materiál, mzdy apod.) jednotlivých kalkulačních skupin,
- c) na povahu a rozsah poskytovaných služeb (správa, zásobování, odbyty).

Za vhodné rozvrhové základny, volené však pro jednotlivé druhy režie, popřip. střediska, podle uvedených hledisek považujeme nejen až dosud používané přímé mzdy, celkové přímé náklady, koeficienty, ale také hodnotu hrubé nebo tržní produkce, hodnotu různých služeb zásobovacího střediska apod.

Závěr

Ekonomické řízení národního hospodářství vyžaduje propracování odpovídajícího informačního systému. Jedním z jeho prvků je systém kalkulace vlastních nákladů. V celkovém systému ekonomické informace plní kalkulace vlastních nákladů funkci operátora transformace. Definici jeho funkce vysvětlujeme mechanismus vazby mezi systémem informace technicko-technologické a ekonomické.

Metodou systémové analýzy lze stanovit prvky systému kalkulace a jejich vzájemné vazby, resp. vazby s pod-

statným okolím. Podrobná analýza je prvním předpokladem konstrukce takového modelu systému kalkulace v zemědělském podniku, který odpovídá jeho specifickým podmínkám výroby, potřebám jejího řízení v jednotlivých fázích a má — pokud jde o kalkulaci výslednou — potřebnou vazbu se systémem účetnictví.

Sémantické vymezení okruhu zpracovávané informace a matematická formulace algoritmu transformace je předpokladem využití moderní výpočtové techniky při kalkulaci vlastních nákladů.

Ing. Vlastimil Budík, CSc., Ing. Jan Truksa, CSc., Vysoká škola zemědělská, Brno

⁴⁾ Pevnou zúčtovací sazbou rozumíme stanovenou částku za výkon nevýrobního střediska k rozvrhování jeho režie.

O MIKROEKONOMICKÉ INTEGRACI SOCIALISTICKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ A PRŮMYSLU. POHLED DO HISTORIE

Integrace zemědělské a průmyslové výroby je historická kategorie v tom smyslu, že existují různé hnací síly a hranice jejího rozvoje i různé ekonomické funkce a formy projevu v jednotlivých historických obdobích (v naturálním rolnickém hospodářství, na velkostatkách devatenáctého století i v současném zemědělství nejvyspělejších kapitalistických zemí).

V socialistických zemích docházelo ke spojení zemědělsko-potravinářského průmyslu se zemědělstvím dosud převážně formou kontraktace anebo analogickými formami vzájemných spojení. Zdá se, že vývoj těchto spojení vede k situaci, kdy vertikální integrace zemědělství a průmyslu — v její nejvyspělejší podobě, tj. v podobě zemědělsko-průmyslových sdružení, má možnost stát se jednou z nejdůležitějších forem organizace výrobních sil ve vyspělém socialistickém hospodářství, a zejména pak v komunistickém. V programu KSSS, přijatém v roce 1961, je zdůrazněna účinnost navázání výrobních spojení mezi kolchozy a sovkhozy i místními průmyslovými podniky, jakož i rozšíření praxe na úseku společného organizování různých druhů výroby: „*Postupně podle ekonomické účelnosti budou vznikat zemědělsko-průmyslová sdružení, ve kterých se zemědělství organicky spojí s průmyslovým zpracováním jeho produkce při racionální specializaci a kooperaci zemědělských a průmyslových podniků.*“

Potřebu sjednocení zemědělské a průmyslové výroby v socialistickém zřízení zdůrazňoval již Marx, který jej pokládal za nejvyšší fázi společenské kombinace výroby. Právě tak Engels upozorňoval na nutnost sjednocení zemědělství a průmyslu, aby jedni a titíž lidé — a ne lidé náležející do dvou různých tříd —

se zabývali zemědělskou i průmyslovou prací. Jedním bodem ekonomického programu obsaženého v „Komunistickém manifestu“ bylo „sjednocení zemědělství a průmyslu“. Požadavek postupného vytváření — podle ekonomické účelnosti — zemědělsko-průmyslových sdružení, je rozvinutím známé Marxovy teze o syntéze zemědělství a průmyslu cestou rozvoje tovární velkovýroby.

Myšlenka organizovat zemědělsko-průmyslová sdružení, ve kterých zemědělství a průmysl tvoří trvalou jednotu, se zdá být pokračováním jistých teoretických koncepcí a praktických experimentů, hlášených a realizovaných v SSSR na přelomu dvacátých a třicátých let. Ještě v období předcházejícím všeobecné kolektivizaci se sovětská publicistika a ekonomové náruživě zabývali problematikou zprůmyslnění zemědělství.¹⁾ Industrializaci zemědělství chápala většina sovětských ekonomů²⁾ jako přímé organické spojení zemědělství s technickým zpracováním zemědělské produkce, nebo také spojení průmyslu a zemědělství v jeden „podnik“. Naproti tomu podle mínění jiných tehdejších sovětských ekonomů je sféra zpracování zemědělských surovin jen jedním z prvků industrializace zemědělství. Vedle toho je třeba přihlídnout k tomu, že rovněž vlastní sféra výroby zemědělských surovin, tj. rostlinná a živočišná výroba, podléhá industrializaci

¹⁾ Tento problém již dříve zkoumal K. Kautský: „Přeměna zemědělské produkce v průmyslovou se nachází teprve v počátečním stadiu... jedno však je jisté. V celé řadě oborů došlo již k přeměně zemědělské výroby v průmyslovou, v ostatních tato přeměna patří nedaleké budoucnosti.“ (K. Kautský — Zemědělská otázka, str. 391).

²⁾ Srov.: J. Messner: „Kak ne industrializirovat selskoe chozjajstvo, „Planovoe chozjajstvo“ 1926, č. 5; P. Lansčenko: „Industrializacija selskogo chozjajstva, „Ekonomičeskoe obozrenija“ 1926, č. 3; K. Jegorov: „Industrializacija selskogo chozjajstva, Moskva 1928.

přechodem na strojní (mechanizovaný) systém výroby.³⁾ Nejde tudíž jen o to, že podniky zpracovatelského průmyslu mají průmyslový charakter, ale i o to, že jejich existence přispívá k růstu organického složení kapitálu a technického pokroku v zemědělství. Zprůměrnění zemědělství by tudíž znamenalo jeho plnou mechanizaci, čili přechod na průmyslový výrobní systém realizovaný vně továrních hal (mimořádně řečeno — jako takový se dnes tento přístup objevuje v NDR).

Na základě diskuse o industrializaci zemědělství vzniká koncem dvacátých let v SSSR idea vytvářet takzv. zemědělsko-průmyslové kombináty⁴⁾ jako jednu z forem spojování výroby s jejím průmyslovým zpracováním.⁵⁾ Podle J. Nikulichina je zemědělsko-průmyslový kombinát (AIK) velkým socialistickým podnikem, v němž jsou plně zespolněny všechny výrobní prostředky. V kombinátu je závazný jeden výrobní plán zahrnující výrobu surovin i jejich zpracování a celá činnost je založena na využívání společné energetické základny a používání strojů i průmyslových forem organizace práce. Podle názoru J. Nikulichina lze v takových podnicích dosáhnout vyrovnání odměn i práce, i lepší kalkulace vlastních nákladů.

AIK má v podstatě zahrnovat celý ekonomický rajón (oblast) na rozloze desítek a dokonce set tisíc hektarů. Vedoucí organizátorskou roli by měly sehrát průmyslové podniky zpracovávající zemědělské produkty; měly by určovat rozsah a zaměření zemědělské výroby v jednotlivých odvětvích. Výrobní vztahy v kombinátu byly založeny na postupné specializaci, vedoucí až k rozštěpení výrobního procesu na řadu samostatných cyklů oddělených od sebe v prostoru i čase. Dokonce bylo navrhováno vytvoření specifického typu běžícího pásu s nepřetržitým výrobním tokem a s bezprostředním zavedením hluboké společenské a technické dělby práce; vycházelo se přitom z předpokladu, že ruční práce má být plně nahrazena prací strojovou. Takto zorganizovaný výrobní způsob se musí podle záměru zastánců myšlenky AIK maximálně přiblížit systému průmyslové

výroby a práce zemědělská musí být obměnou práce průmyslové. Základem masového vytváření kombinátů tohoto druhu by měly být strojné-tractorové stanice (MTS), které se úměrně zespolnění a industrializaci zemědělství měly přetvořit v AIK. Obdobně by se měly přetvořit v AIK sovchozy, nemluvě o tom, že AIK byly pokládány za hlavní formu přerůstání kolchozů v podniky důsledně socialistické, a netoliko jako prostředek přestavby zemědělství ve výrobu průmyslovou. V rámci AIK by došlo ke spojování vlastnictví kolchozů a sovchozů a ve složení pracovních sil by byly silné dělnické prvky.

Zatímco AIK měly být vytvářeny v oblastech odlehlejších od průmyslových středisek, probíhalo by spojování průmyslu se zemědělstvím kolem větších průmyslových center (velké závody metalurgické nebo strojírenské) formou průmyslově-zemědělských kombinátů,⁶⁾ které by byly ve vztahu k AIK cílovým bodem vývoje, spočívajícím v upevňování svazků s velkými průmyslovými středisky, v růstu okruhu surovinové a kontraktace základny podniků, zabývajících se zpracováním zemědělských výrobků. V AIK by byl rozhodujícím činitelem spojení průmyslu se zemědělstvím lehký zpracovatelský průmysl a v INAK by tato úloha připadla těžkému průmyslu. V INAK by se nejvíce projevil vyšší formy svazku průmyslu se zemědělstvím. Zemědělství by bylo zaměřeno na dodávku potravin pro pracovníky INAK a jednotlivá odvětví zemědělství by se změnila v „potravinářská oddělení INAK“. Hospodářský organismus INAK by zahrnoval i celé lesní hospodářství. Další rozvoj by spočíval v organizování sítě zemědělských učilišť. V ještě další budoucnosti by měla vznikat „agroměsta“, v nichž by se soustředilo veškeré obyvatelstvo oblasti, a která by spojovala zaměstnání v zemědělství se zaměstnáním v průmyslu.

Koncepce budování sovchozněkolkolchozních a zemědělsko-průmyslových kombinátů byla velmi živě diskutována sovětskými ekonomy na přelomu dvacátých a třicátých let. Tento problém byl středem úvah na první Vsesvazové konfe-

³⁾ V tomto období zkoumá industrializaci tehdejšího zemědělství v kapitalistických zemích německý marxistický ekonom E. Hoernle. Podle Hoernleho je industrializace zemědělství procesem, kdy zemědělství nabývá charakteru průmyslové výroby a ve své nejvyšší formě vede ke sružení průmyslu se zemědělstvím.

⁴⁾ Zemědělsko-průmyslový kombinát (rusky zkráceně AIK).

⁵⁾ Především byla vyložena v pracích J. Nikulichina (Industrializacija sel'skogo chozajstva SSSR, Moskva 1931; K voprosu o sojedinenijach promyslennosti s sel'skim chozajstvom „Bolševik“ 1930, č. 6; Problema agroindustrialnykh kombinatov, „Na agrarnom fronte“, 1930, č. 1 a 3).

⁶⁾ Industrialno-agrarnyj kombinat (rusky zkráceno INAK).

renci zemědělských pracovníků v prosinci 1929. Tehdy bylo schváleno, že „velké kolchozy mohou přímo přerůstat v průmyslové kombináty“⁷⁾.

Na tuto otázku však byly vyjádřeny velmi různorodé pohledy. Někteří usuzovali, že po všeobecné kolektivizaci bude industrializace zemědělství jednoduchou záležitostí, a že vystačí nalézt správnou formu spojení průmyslu se zemědělstvím, aby byl úkol úspěšně vyřešen. Plánovací orgány a vědeckovýzkumné ústavy učinily příslušné kroky při projektování AIK. Vedle utopistických a naivních pohledů bylo vysloveno mnoho správných úvah na tema komplexní mechanizace všech výrobních procesů v zemědělství, elektrifikace venkova atd.

S. G. Strumilin zkoumal otázku kombinátů v průběhu diskuse o zásadách výstavby socialistických měst (urbanizace nebo dezurbanizace). Podle názoru Strumilina nebude antagonismus mezi městem a vesnicí zlikvidován přeměnou měst ve vesnice ani cestou zrušení měst, nýbrž spojením města a vesnice v zemědělsko-průmyslový kombinát. Zurbanizovaný kolchoz mocné energetické základny, obsluhující nejen polní práce, ale celou řadu podniků prvotního zpracování zemědělských produktů je nejjednodušší formou zemědělsko-průmyslového kombinátu. Mohou existovat dva typy kombinátů: se zaměřením na výrobu průmyslovou nebo se zaměřením na výrobu zemědělskou jako hlavním zaměstnáním obyvatelstva. Podle Strumilina (obdobně jako i Nikulichina) měl by již AIK likvidovat protiklad mezi vesnicí a městem, avšak tento typ kombinátu se po určité době přežívá a proto bude v určité rozvojové etapě realizováno spojení průmyslu se zemědělstvím prostřednictvím INAK na základě všestranné elektrifikace a při rozhodujícím významu těžkého průmyslu.⁸⁾

Koncepce budování AIK vyplynula z hledání konkrétních cest a metod socialistické přestavby vesnice. Tento problém byl ve dvacátých letech naprostou novinkou (v souvislosti s tím došlo

nutně k mnoha omylům v teorii i praxi). Pro nedostatek zkušeností na úseku výstavby kolchozů v masovém měřítku bylo považováno za nutné v praxi vyzkoušet různé formy vytváření nových hospodářských organismů. Svědčí o tom řada oficiálních dokumentů, zejména usnesení listopadového pléna ÚV VKS(b) z roku 1929, jakož i usnesení ÚV VKS(b) z 5. ledna 1930. ÚV VKS(b) doporučoval⁹⁾ v praxi ověřit taková kolchozně-sovchozní sdružení, ve kterých by celkové řízení připadalo státním průmyslovým podnikům a sovchozům. O této otázce bylo rovněž jednáno na sjezdu VKS(b) v červnu 1930. „U nás dochází — hovořil v diskusi jeden delegát — a musí docházet k jinému procesu socialistické industrializace — syntéze průmyslu a zemědělství ... Bude třeba usilovat o vytváření nejen zemědělsko-průmyslových, ale i průmyslově-zemědělských kombinátů, přičemž ty druhé budou složitější než první“¹⁰⁾. Rovněž i J. Nikulichin dochází k tomuto závěru: „Stojíme tváří v tvář vzniku co nejširší sítě silných zemědělsko-průmyslových kombinátů, které budou zorganizovány podle průmyslových kombinátů a budou přetvářet celé naše zemědělství při těsném spojení výroby surovin s jejich předběžnou úpravou a zpracováním, při spojení zemědělství na energetické základně s celým těžkým průmyslem“¹¹⁾. V jednotlivých oblastech musí být vyšší formou sdružení průmyslu se zemědělstvím spojení „zemědělsko-průmyslových kombinátů“ s průmyslovými podniky; k tomuto cíli mělo směřovat využívání jednoho energetického systému a společných dopravních tepen, zásobování pracovníků v průmyslu zemědělskými produkty a využívání průmyslových odpadků v zemědělství (řepné odpady, výpalky atd.).

Podle údajů z roku 1930 bylo předpokládáno, že na území SSSR bude založeno více než 300 sovchozně-kolchozních kombinátů za vedení průmyslových podniků a sovchozů. Průmyslové podniky měly stanovit výrobní specializaci v kolchozech a sovchozech. Bylo očekáváno, že

⁷⁾ Práce Vsesvazové konference zemědělců marxistů sv. I, str. 233, sv. 2, str. 247–328.

⁸⁾ S. G. Strumilin: Problema socialističeskich gorodov — Planovoje chozajstvo, 1930 č. 5.

⁹⁾ Srovn. KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plén č. II, str. 651 a 666. „Je třeba vyvolat iniciativu na úseku vytvoření přímého hospodářského spojení mezi státními průmyslovými podniky (cukrovary, lnářské závody, čistíčky bavlny atd.) a sovchozy z jedné strany a okolními kolchozy ze strany druhé. Pod společným vedením těchto průmyslových podniků a sovchozů je třeba vytvářet — pokud možno — smíšená sovchozně-kolchozní sdružení s jednotným hospodářským plánem, společnou technickou základnou (traktorové parky, opravný atd.), se společnými zpracovatelskými podniky zemědělských produktů (výrobní másla, sýrů, lnářské závody, mlýny atd.)“ (Tamtéž, str. 531).

¹⁰⁾ (XVI. Sjezd VKS(b) stenografický záznam, Moskva 1935, str. 1056.

¹¹⁾ J. Nikulichin: K voprosu o sojedinenijach promyšlennosti s selskim chozajstvom.

v kombinátech dojde k zániku samostatnosti kolchozů a po určité době dokonce k přeměně kolchozu ve státní podniky.

Od budování zemědělsko-průmyslových kombinátů bylo velmi brzy upuštěno jako od záměru předčasného, který neobstál v životní zkoušce. Provizorní plány výstavby AIK, které vyšly z místní iniciativy v období závratí z úspěchu, musely být poznamenány přeháněním v tempu i jednotlivých prvcích této výstavby. Autoři, kteří vypracovali nástin projektu výstavby AIK, stanovili výrobní úkoly budoucích podniků většinou bez ohledu na celkové úkoly v přestavbě celého zemědělství a specializaci zemědělských oblastí.¹²⁾ Nelze zapomenat, že výstavba AIK probíhala v atmosféře, k níž došlo po Stalinem formulovaném požadavku zakládání „velkých obilních fabrik“ o velikosti 40 tisíc až 50 tisíc hektarů. Pokus o vytváření „obilních fabrik-gigantů“ v podmínkách primitivní materiálně-technické základny a nedostatku kvalifikovaných kádrů skončil fiaskem. Gigantománie byla postupem času při výstavbě kolchozů a později i při výstavbě sovchozů zavržena.

V období, kdy od koncepce budování AIK bylo upuštěno, naprosto chyběly potřebné ekonomické, technické a organizační předpoklady k její realizaci. Avšak i samotná koncepce byla podrobena ostré teoretické kritice. Na co byla kritika především zaměřena?¹³⁾

1. Proti Nikulichinovu názoru, že hlavním nebo prvním článkem zprůmyslnění a přestavby socialistického zemědělství v SSSR jsou zemědělsko-průmyslové kombináty, byl učiněn závěr, že hlavním faktorem v tomto procesu není spojení zemědělské výroby se zpracovatelským průmyslem, nýbrž mechanizace a postupná elektrifikace zemědělské výroby, a dále zavádění soustavy strojů. Proto jsou také MTS a sovchozy hlavními články k vyřešení problému industrializace zemědělství. Prostřednictvím MTS, sovchozů a kolchozů lze odstranit rozpor mezi zemědělstvím a průmyslem, mezi vesnicí a městem, zatímco podle Nikulichina mohou MTS a sovchozy plnit jen úlohu přechodné formy k AIK, a v nejlepším případě — úlohu „části“ AIK.

2. Chybou je omezovat se na technické a technologické základy spojení zemědělství s průmyslem, což podle Nikulichina — neboť tak byl chápán smysl jeho zá-

věru — má rozhodovat o prvenství AIK před kolchozy, MTS a sovchozy.

Uznáním „energetické základny a výlučné techniky za jediný a univerzální faktor, určující strukturu zemědělských podniků, jsou opomíjeny společenské a třídní problémy. Kolchozy přestávají být kolchozy, a sovchozy přestávají být sovchozy a stávají se odděleními průmyslového podniku.

3. Podstata teorie AIK spočívá podle kritiků Nikulichina z opomíjení vedoucí úlohy sovchozů a MTS v oblasti společenské a technické přestavby zemědělství, v přesakování artělové formy kolchozu, v pašování trockistické teorie všeobecného vytváření sovchozů (Kricmana a Larina). Podle této teorie a proti Leninovu družstevnímu plánu to znamená, že kdyby stát disponoval potřebnými rezervami, pak rozvoj socialismu v zemědělství by spočíval v rozvoji sovchozů a jiných podniků, do kterých by přicházeli rolníci masově, po likvidaci svých hospodářství. Tento závěr tedy vyplývá z předpokladu, že v AIK srůstají sovchozy a kolchozy organicky v jeden celek.

4. Socialistická revoluce přinesla spojení vesnice a města a naproti tomu Nikulichin hlásal dezurbanizaci, která by oslabil vedoucí úlohu města — centra, a tím současně i proletariátu ve vztahu k masám rolníků; oslabil by i vedoucí úlohu průmyslu ve vztahu k zemědělství. Názor, že budování kombinátů, složeného ze zpracovatelských podniků, sovchozů a kolchozů zajistí odstranění rozporu mezi vesnicí a městem, je vulgární.

5. Podle Nikulichina musí být jádrem industrializace zemědělství podniky Lidového komisariátu zásobování tj. podniky zemědělsko-potravinářského průmyslu. Avšak oslabení úlohy těžkého strojírenského průmyslu a velikých průmyslových center ve prospěch podniků potravinářského průmyslu vede koncepci AIK na scestí — k rozdrobení území na zemědělské čtvrtě v čele se zpracovatelským průmyslem. To dále znamená postavít se proti centralizované výstavbě potravinářského a zpracovatelského průmyslu. Program budování tohoto průmyslu v každém AIK je stejný tak programem jeho decentralizace a rozdrobení. Na místo přeměny zemědělské práce v práci průmyslovou hlásá Nikuli-

¹²⁾ S. Pospišskij: Problemy sel'skochoz'ajstvennoj industrializacii v pjatiletnem planě sel'skogo chozajstva. „Socialističeskaja rekonstrukcija sel'skogo chozajstva“ 1930, č. 12.

¹³⁾ Tato kritika byla vedena zejména v souborném recenzním článku: Besčasnov, Ippolitov, Livjan, Mačulskij, Mitrofanov: Ob OIKach i INAKach Nikulichine i o putjach socialističeskoj rekonstrukcii sel'skogo chozajstva, „Na agrarnom frontě“, 1932, č. 2.

ch in přeměnu průmyslu v součást zemědělství, které by takto zahrnovalo výrobu i zpracování zemědělských surovin. Namísto sdružení zemědělství s průmyslem na základě průmyslové techniky navrhuje sdružení, které by zajišťovalo vedoucí postavení pro zemědělství.

6. Organizování AIK je spojeno s chybnými koncepcemi na úseku specializace výroby zemědělských podniků. Podle Nikulichina musí např. specializace obilních sovchozů vést k výrobě obilí, založené na monokultuře. Nikulichin přijal pracnost za hlavní kritérium rozhodující o specializaci kolchozů, a měl za to, že v oblastech s nízkým zalidněním a rozsáhlými obdělávanými plochami mají být výlučně pěstovány plodiny náročné na práci, např. technické plodiny. Avšak — což bylo vytýkáno Nikulichinovi — nedoceňování výroby obilí pro menší pracnost je chybou, protože tato produkce představuje základ další specializace zemědělství, a tím i rozvoje technických plodin. V pozdějším období byly pokusy o organizování průmyslově-zemědělských a sovchozně-kolchozních kombinátů kritizovány i z hlediska politického; byly pokládány za pravicově-trockistickou úchylku.¹⁴⁾ Je nesporné, že v průběhu realizace myšlenky AIK došlo k vážným chybám, mj. v důsledku chybného pojetí specializace socialistického zemědělství, vedené k monokultuře. Tak byl například odebírán kolchozům zespolečenštěný chov skotu jedině proto, že se měly specializovat na výrobu jiných produktů. Samozřejmě nezávisle na těchto úchylnkách nebylo možné v třicátých letech realizovat koncepci budování AIK v té formě, jak byla doporučována. Tehdy ještě neexistovaly vhodné podmínky pro specializaci zemědělské produkce a pro vznik těsného výrobního spojení mezi jednotlivými kolchozy a sovchozy i průmyslem v rozsahu celých ekonomických oblastí. Chyběly potřebné materiálové zásoby, stroje, energie, dopravní prostředky; zemědělské podniky byly slabé po stránce organizační a družstevně-skupinové vlastnictví nebylo dostatečně rozvinuté a zralé. Příčiny neúspěchů při realizování uvedené koncepce jsou dnes již zřejmé. Tehdejší podmínky, především stav výrobních sil v průmyslu, a tím spíše v zemědělství, byly pro splnění tohoto úkolu nepříznivé. Před zemědělstvím stálo v tehdejší době jako hlavní úkol posílení socialistických výrobních vztahů, zavádě-

ní socialistických forem organizace práce, odměňování atd. Z toho však nevyplyvá, závěr, že všechny prvky této koncepce byly neživotné. Nic nezabráňovalo tomu, aby byly budovány průmyslové podniky, zpracovávající zemědělské suroviny, a aby spojení zemědělské produkce s jejím průmyslovým zpracováním bylo pro kolchozy ekonomicky výhodné.

V období kultu osobnosti převládá názor vyjádřený ve zprávě G. Malenkov a na XIX. sjezdu KSSS v roce 1952, že jakýkoliv podíl kolchozů a sovchozů při organizaci průmyslového zpracování zemědělských produktů je činností pro ně cizí, neodpovídající jejich povaze a brzdí rozvoj zemědělství. Proto se kolchozy a sovchozy omezily výlučně na zemědělskou produkci a zpracování bylo uloženo státnímu potravinářskému průmyslu, ve kterém mají vedoucí postavení podniky s vysokou koncentrací produkce. Škodlivost budování přidružené výroby v kolchozech i sovchozech byla vysvětlována tak, že nedochází ke spojení, nýbrž k oddělení kolchozů od státního průmyslu, což vede k zúžení rozvojové základny výrobních sil v kolchoze, jelikož se za takových podmínek neopírá společné hospodářství kolchozu o vzájemnou pomoc a spolupráci s vedoucí silou národního hospodářství — socialistickým průmyslem. To vede nezbytně k chudnutí a ke snížení produktivity práce. Rozvoj společného kolchozního hospodářství naopak vyžaduje, aby spojení s celostátním vlastnictvím rostlo a rozšiřovalo se.

K budování zemědělsko-průmyslových sdružení, které bylo v novém programu KSSS uznáno za jednu z konkrétních cest výstavby kolchozů v SSSR, dochází v jiných podmínkách a je ekonomicky zdůvodněno. Je to nesporně významný krok k hospodářskému upevnění kolchozů, ve kterých vznikají různé drobné zpracovatelské podniky i drobný průmysl. Přestože zvyšování rozsahu výrobní koncentrace v zemědělství bylo již — jak se zdá — ukončeno, a kolchozy nejsou nijak malé, rozvoj podniků zemědělsko-potravinářského průmyslu v rámci kolchozů svědčí o jistých rozporech mezi skupinovým vlastnictvím a ekonomickou efektivností investičních nákladů. Jestliže kolchozy budují poněkud primitivní malý a málo produktivní závod potravinářského průmyslu, pak je tomu tak proto, že nedělitelný fond kolchozu omezuje

¹⁴⁾ „Komunistická strana ještě v prvních letech výstavby MTS odhalila a zavrhlá škodlivé pokusy pravicových trockistických restaurátorů, kteří usilovali nahradit strojně-traktorové stanice projektovanými zemědělsko-průmyslovými a průmyslově-zemědělskými kombináty.“ M. Krajev: Pobeda kolchoznogo stroja v SSSR, Moskva 1954, s. 516.

výši těchto investic. V kolchozech tedy existuje reálný rozpor mezi technikou i způsobem ekonomického zavedení koncentrace výroby a formou skupinového vlastnictví, který mechanicky brzdí v kolchozech rozvoj výroby.

Vertikální integrace, která mj. představuje ve značné míře použití průmyslových metod, má mnohem větší možnosti za socialismu než v kapitalistických podmínkách, jelikož socialistické zemědělství vytváří příznivější objektivní předpoklady pro zavádění vertikálního spojení mezi podniky — od zemědělské výroby až k odbyt.

Socialismus vytváří předpoklady k dalšímu rozvoji tohoto pokrokového procesu, spočívajícího ve výrobní obsluze zemědělství průmyslem a v přejímání jednotlivých operací při obdělávání půdy a v živočišné výrobě ze strany průmyslu. Tempo tohoto procesu závisí na rozvoji výrobních sil a na zaměření industrializace země. V kapitalistických zemích nemůže tomuto procesu zabránit ani taková překážka, jako je soukromé vlastnictví půdy a soustava kapitalistických společenských vztahů.

K syntéze průmyslu se zemědělstvím, vyplývající z potřeby rozvoje samotné produkce, dochází v socialismu na nové základně. Jde tu přinejmenším o tři základní okolnosti:

Za prvé v podmínkách kapitalismu má vertikální integrace dvojaký a antagonistický charakter. Z jedné strany přispívá rozvoji výrobních sil, vede ke snížení počtu prostředníků v obchodu a ke snížení celkových nákladů i nákladů na dopravu (v důsledku centralizace dopravy), přispívá ke specializaci zemědělských podniků a pomáhá zavádět novou techniku a technologii do výrobních procesů. Avšak z druhé strany vede ke zvýšení vykořisťování farmářů od kapitalistických monopolů. Vede k prohlubování kapitalistické nadvlády a ke společenskoekonomické degradaci rolníků. Proto se vertikální integrace setkává se strany mnoha farmářských organizací s odporem. V socialismu neexistují podobné sociální překážky rozvoje integrace, protože nevede k deklasování přímých výrobců, kteří mohou ve značné míře inkasovat ekonomické efekty, jež integrace přináší. Průmysl i zemědělství nejsou reprezentovány sektory s odpovídajícími si třídními zájmy, což umožňuje realizaci ekvivalentní výměny. A právě to je nyní snahou nové zemědělské politiky SSSR. Jedním z nejnovějších projevů této tendence je usnesení sovětské vlády o zaručené měsíční odměně za prá-

ci kolchozníků nejméně na úrovni mezd pracovníků sověhozů.

Za druhé, určité důsledky pro perspektivy rozvoje integrace v socialismu vyplývají z jednoty výrobních vztahů a charakteru výrobních sil v tomto zřízení. Jde tu zejména o zrušení soukromého vlastnictví půdy. Jak známo, je vertikální integrace novou a specifickou formou koncentrace kapitálu v zemědělství, a ve skutečnosti v celé sféře „agrobusinessu“. Tradiční metoda koncentrace spočívá v růstu velikosti dosavadních podniků cestou vykupování nebo pronajímání půdy. Avšak velmi často to není v zájmu integrujících podniků. Vertikální integrace umožňuje kapitalistovi přímo ovládnout zemědělství, a to i tehdy, zůstane-li půda vlastnictvím farmářů (dříve kapitál usiloval obejít tuto překážku prostřednictvím úvěru). Vertikální integrace představuje kapitalistickou koncentraci v zemědělství bez likvidace těch hospodařících farmářů, která zahrnuje. Dochází tedy k porušení soukromého vlastnictví půdy, a to v nejslabším článku — na úseku rolnického vlastnictví. Proto se také za kapitalismu tak slabě rozšiřuje tzv. integrace přímá („by ownership“), spočívající v přímém vyvlastnění celých farem obchodními firmami. Naproti tomu naprostou převahu vykazuje koncentrace nepřímá („by contract“), založená na smluvní dohodě. Vyloučení půdy z masových kontrakčních procesů je příčinou značného rozvoje vertikální integrace v odvětvích zemědělské výroby s nízkou „náročností na půdu“ (brojleři).

V podmínkách socialismu není vlastnictví půdy, zejména ve státním sektoru v zemědělství, překážkou brzdící rozvoj vertikální integrace, zejména integrace přímé, která má za kapitalismu podřadný význam. Odpadá potřeba řešit problém náhrady za půdu a tím i potřeba nést náklady na financování monopolu soukromého vlastnictví půdy.

Za třetí, v souvislosti s větší velikostí zemědělských podniků s několika tisíci hektary lze za socialismu organizovat průmyslové zpracování zemědělských produktů v rámci sověhozů a kolchozů. To má značný význam pro jejich hospodářské upevnění, což je dáno možností zaměstnat sezónní a strukturální přebyteky pracovních sil v zemědělství. Harmonické spojení průmyslu a zemědělství vyžaduje často širší rámec činnosti než jeden kolhoz. S ohledem na to budou větší průmyslové podniky jakož i odbyt a zásobování koncentrovány v mezikolchozních sdruženích. Takový bude pravděpodobně hlavní směr vývoje ver-

vertikální integrace v socialismu. Je to spojeno i s procesem vytváření územních kolchozních svazů, jak lze porovnat v Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku atd.

V socialistických zemích docházelo ke spojení zemědělsko-potravinářského průmyslu dosud převážně cestou kontraktace

nebo formami mimokontraktačními, typickými např. pro mlékárenská družstva. Vývoj těchto spojení se zdá vést k situaci, kdy vertikální integrace bude realizována v podobě zemědělsko-průmyslových kombinátů. Alespoň tak lze usuzovat podle příkladů SSSR a Jugoslávie.

Doc. Dr. Henryk Choj, direktor Spółdzielczego instytutu badawczego, Warszawa

OBHAJOBY KANDIDÁTSKÝCH A HABILITAČNÍCH PRACÍ PEF VYSOKÉ ŠKOLY ZEMĚDĚLSKÉ V PRAZE

V uplynulých dvou letech bylo na provozně ekonomické fakultě Vysoké školy zemědělské v Praze - Suchbátka obhájeno úspěšně 7 kandidátských a 4 habilitačních prací.

První ze skupiny kandidátských prací, obhájená dne 29. 6. 1966, je práce ing. Václava Eremiáše, CSc., ředitele Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze, na téma „*Plánování rozvoje zemědělství ve zdokonalené soustavě řízení*“.

Práce rozebírá postavení a funkci plánu v direktivní soustavě a formuluje pojetí plánu v podmínkách ekonomického řízení zemědělství. Charakterizuje funkci jednotlivých druhů plánů ve zdokonalené soustavě řízení, jejich vzájemný vztah a podmíněnost. Vymezuje výchozí pozice pro formulaci cílů rozvoje zemědělské výroby a posílání jednotlivých řídicích stupňů v procesu tvorby plánu. Na podnikové úrovni požaduje relativní samostatnost zemědělských podniků jako nezbytný předpoklad dobrovolného vstupu do smluvních vztahů, z nichž teprve vyplývá odpovědnost podniku za splnění převzatých závazků. Vedle shrnutí dosažených zkušeností a předpokladů v používání matematických metod a moderní výpočetní techniky zejména v podnikovém plánování tvoří závěr práce problematika dlouhodobého výhledu čs. zemědělství. Výsledky práce byly využity v práci na zdokonalené soustavě plánování řízení zemědělství.

Z dalších kandidátských prací patří mezi pozoruhodné práce především práce ing. Václava Váni, CSc., pracovníka ÚVSH — stanice pro velkovýrobní techniku a technologii chovu skotu v Pelhřimově, na téma „*K některým problémům organizace a ekonomiky odchovu telat v teletních a vysoké koncentraci*“, obhájená 22. 3. 1967.

Práce je komplexním technicko-ekonomickým rozborům činnosti a výsledků velkokapacitních teletních Pelhřimov, Těchlovice a Trutnov, jehož podkladem je rozsáhlý faktický materiál získaný dvouletým sledováním provozu uvede-

ných teletních. Za hlavní prostředek k poznání a kvantifikaci podstatných, obecných vztahů a jevů bylo použito matematicko-statistické metody.

V práci je vymezena úloha teletních s vysokou koncentrací telat při zavádění specializace v chovu skotu, prokázán jejich významný ekonomický přínos a stanoveny dále uvedené základní parametry organizace a ekonomiky odchovu telat v těchto teletních, a to:

- parametry organizace odchovu telat (stáří telat při příjmu, procento předčasného vyřazení, celková délka odchovu),
- spotřeba jednotlivých druhů krmiv,
- vlastní náklady na odchov, zejména maximální přípustné vlastní náklady 1 kg váhového přírůstku telat v jednotlivých odděleních z hlediska minimálního zhodnocení výrobních fondů,
- minimální masa zisku a minimální míra rentability.

Na podobné téma „*Organizace provozních linek ve výrobním procesu mléka při volném ustájení dojení*“ obhájil dne 24. 5. 1967 kandidátskou disertační práci ing. Dalibor Bosák, CSc., pracovník ministerstva techniky v Praze. Zabývá se v ní organizací provozních linek (dojení, krmení, úklid) ve volných stájích a vyhodnocuje je ve srovnání s tradičním vazným ustájením.

Z ostatních prací je třeba dále upozornit na práci ing. Jiřího Rylichy, CSc., odborného asistenta provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích, na téma „*Některé otázky organizace osevních postupů v JZD*“, obhájenou dne 18. 5. 1966.

Autor popisuje a hodnotí metodiku rozboru střídání plodin v osevních postupech, spočívající ve využití kódu struktury osevních ploch a na praktických příkladech zkoumá použití metod lineárního

programování při optimalizaci struktury osevních ploch a rozmístění plodin na jednotlivé hony osevního postupu. Navržený metodický postup rozmístění plodin na hony respektuje současně hlediska vhodnosti předplodiny, vhodnosti honu a minimalizace dopravních nákladů.

Matematické metody jsou hlavní náplní práce dr. Tomáše Gála, CSc., odborného asistenta provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze, na tema „Obecné parametrické programování a jeho uplatnění v zemědělství“, obhájené dne 7. 6. 1967.

Autor vychází z toho, že výsledné řešení úlohy lineárního programování lze považovat jen za výchozí bod pro ekonomicko-matematickou analýzu zobrazované skutečnosti. Zkoumá vlivy nezákladních proměnných na optimální řešení, včetně současného vlivu několika proměnných, dále sleduje vliv změny pravých stran původní soustavy podmínek, opět včetně současné změny několika z nich, a vliv změny koeficientů účelové funkce. Z ekonomicko-matematického rozboru získaných výsledků jsou odvozovány metody pro současnou optimalizaci několika účelových funkcí, pro rozbor nekonzistentnosti soustavy podmínek, pro analýzu degenerovaného řešení atd.

Zbývají dvěma kandidátskými pracemi je práce ing. Zdeňky Šklubala, CSc., pracovníka Ústavu pro vědeckou soustavu hospodaření v Praze, na tema „Některá ekonomická hlediska skladby a využití zemědělské půdy v ČSSR“ (obhajoba dne 30. 11. 1966), podávající důkazy na podporu rozšiřování orné půdy a osevních ploch obilovin při celkové intenzifikaci rostlinné výroby, a práce doc. dr. Zdeňky Filipa, CSc., pracovníka sekretariátu Československé akademie věd v Praze, na tema „Praze pozemkové reformy v ČSR“ (obhajoba dne 26. 4. 1967); práce je historicko-ekonomickým rozбором první pozemkové reformy v ČSR.

Z habilitačních prací byla v uvedeném období obhajována jako první dne 23. 2. 1966 práce doc. ing. Zdeňky Sokolové, CSc., pracovníka katedry politické ekonomie provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze, na tema „Vztah monopolu soukromého vlastnictví půdy k zaostávání zemědělství za průmyslem v kapitalismu“.

Autor vychází ze zjištění, že tradiční zaostávání zemědělství za průmyslem se v mnohém směru zmiňuje nebo i odstraňuje, což je způsobeno mj. i tím, že monopol soukromého vlastnictví půdy je oslabován a překonáván. Ekonomická realizace monopolu velkého pozemkového

vlastnictví je ztěžována změnami poměry na trhu zemědělských výrobků, splýváním velkého vlastnictví s hospodařením na půdě a státními zásahy. Brzdící úloha drobného vlastnictví půdy je oslabována především tím, že v koncentraci zemědělské výroby hrají stále větší úlohu intenzifikační faktory, které zmenšují závislost účelné koncentrace na výměře půdy.

V habilitační práci doc. Jana Procházky, CSc., pracovníka katedry sociologie venkova provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze, na tema „Některé aktuální problémy družstevní demokracie a řízení JZD“, obhájené dne 22. 5. 1966, jsou zkoumány možnosti družstevní demokracie řídit jednotná zemědělská družstva z obecného hlediska a z hlediska konkrétní situace našeho zemědělství. Z rozboru jsou pak odvozeny tyto hlavní závěry:

a) je třeba posílit odborné řízení v JZD a vytvořit funkci vedoucího výroby („ředitele“) vedle funkce předsedy, a to především v takových případech, kdy uvnitř družstva není možno zajistit na místo předsedy kvalifikovaného odborníka;

b) z kritického hodnocení postavení výrobních zemědělských správ (není fakticky omezen rozsah jejich pravomoci a ekonomické odpovědnosti, což limituje možnosti družstevní demokracie) vyplývá nutnost ekonomického řízení JZD a nahrazení výrobních zemědělských správ zemědělskými poradnami,

c) je zdůvodněna nutnost vytvoření vertikální organizace JZD.

Z externích pracovníků habilitoval na fakultě dne 1. 11. 1967 doc. ing. Jaromír Havlíček, CSc., pracovník Výzkumného ústavu národohospodářského plánování v Praze, který obhájil práci na tema „Dlouhodobá prognóza zemědělství“. Práce vychází z hodnocení prognózy jako prostředku poznání budoucího hospodářského rozvoje a z hodnocení jejích metodických nástrojů (extrapolace trendu, regresní analýza objektivních vztahů ekonomických veličin a různé formy modelování budoucího ekonomického rozvoje).

Pro předpověď produkčních možností čs. zemědělství a efektivnosti jeho budoucího vývoje byl použit prognostický model, vycházející z rozboru věcně logických vazeb platných v zemědělství, formulovaných v podobě jednoduché soustavy produkčních a nákladových funkcí.

Čtvrtou habilitační práci, obhájenou dne 21. 12. 1967, je práce doc. ing. Františka Trnky, CSc., pracovníka katedry zemědělské ekonomiky provozně ekono-

mické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze, na tema „*Ekonomické hodnocení zavádění velkoplošných závlah*“.

Autor dochází k závěru, že ne všechny projektované přednosti velkoplošných závlah se realizují. Na sledovaných podnicích zjistil, že nedošlo k výraznému

zvýšení naturálních výsledků výroby a v důsledku vysoké ceny vody ani k růstu hrubého důchodu. Práce je dílčí etapou ve sledování ekonomické efektivity závlah a její výsledky budou dále ověřovány.

Doc. Ing. Vladimír Chalupný, CSc., proděkan pro vědeckou práci provozně ekonomické fakulty VŠZ v Praze - Suchbátka

VÝVOJ ZEMĚDĚLSTVÍ V HOSPODÁŘSKY VYSPĚLÝCH KAPITALISTICKÝCH ZEMÍCH

V uplynulých dvou poválečných desetiletích prochází zemědělství ekonomiky vyspělých zemí bouřlivými změnami kvantitativními i kvalitativními. Stáváme se především svědky překvapujícího faktu, že k největšímu rozmachu výroby dochází v průmyslově vyspělých zemích západní Evropy a Severní Ameriky, zatímco země třetího světa, kdysi označované za „agrární přívěsky metropolí“ stojí tváří v tvář hrozbě hladu, třebaže zemědělství se zde věnuje řádově 60–80 % obyvatelstva.

Je jasné, že prudký rozmach zemědělské výroby v hospodářsky vyspělých zemích je výsledkem širokého komplexu faktorů, možno říci zralosti celého národního hospodářství, které nejen přináší rozvoj vědeckých poznatků, ale vytváří i předpoklady pro jejich masovou aplikaci v zemědělství. Jinými slovy, je to především účast nezemědělských odvětví, zejména průmyslu, na vlastní zemědělské výrobě. Západní ekonomické výzkumy přesvědčivě dokazují, že čím vyšší je podíl nezemědělských odvětví na produkci vlastního zemědělství (měřený podílem nakupovaného inputu), tím vyšší je i intenzita výroby a produktivita práce v zemědělství.

O měnícím se postavení zemědělství v národním hospodářství i pokračující jeho vnitřní struktální přestavbě existuje v zahraniční bohatá literatura a řada nových pohledů na tuto oblast, v minulosti velmi zatíženou nánosem dogmatických názorů, se již objevila i u nás. Publikace RSDr. Jany Javůrkové „*Vývoj zemědělství v hospodářsky vyspělých kapitalistických zemích*“, kterou koncem roku 1967 vydala Svoboda pro potřeby VUML, se pokouší o shrnutí již známých poznatků a jejich populární přiblížení čtenáři.

Je možno přímo říci, že autorce se úspěšně podařilo vystopovat hlavní zákonitosti vývoje zemědělství ve vyspělých kapitalistických zemích, podat systematický výklad tendencí vývoje vědeckotechnického pokroku v zemědělství, hlavní faktory progresivního růstu zemědělství těchto zemí i společensko-ekonomické

důsledky rozvoje výrobních sil v podmínkách soudobého kapitalismu.

Úvodní kapitola je věnována hlavním faktorům rozvoje výrobních sil v zemědělství kapitalistických zemí, které autorka ilustruje především vývojem mechanizace zemědělství a přechodem k novým technologiím. Toto jsou pocho-pitelně základní, nejdůležitější faktory rozvoje výrobních sil moderního zemědělství. Nejsou to ovšem — jak autorka uvádí — faktory jediné. Jejich plné působení a využití je možné teprve v širokém komplexu vzájemně sladěných a doplňujících se faktorů, jako jsou např. kvalitní semena¹⁾ a sádky, použití herbicidů současně při výsevu apod., které umožňují např. plné využití živin obsažených v minerálních hnojivech apod. Nesmíme zapomínat ani na to, že vedle vysokých dávek minerálních hnojiv má intenzivní zemědělství řady západoevropských zemí k dispozici i velké množství kvalitních statkových hnojiv. V publikaci „*Ekonomika dánského zemědělství*“ (SZN 1968) např. autoři uvádějí, že v zemědělství této země obsah čistých živin, přicházejících do půdy z obou těchto zdrojů, byl ještě na začátku šedesátých let zhruba stejný.

Kvantitativní růst zemědělské výroby je doprovázen i výraznými změnami kvalitativními, umožňujícími díky vysokým výnosům vyrábět na stále se zmenšující ploše půdy, zvyšovat produkci mléka i při klesajících stavech krav. Rozmach výroby průmyslově vyráběných krmiv a neustálé zdokonalování jejich

¹⁾ Přednosti jednoklíčkového semene cukrovky nejsou ovšem ještě tak průkazné, aby opravňovaly k tvrzení o plné likvidaci ruční práce při pěstování této plodiny.

složení podle vědeckých poznatků a požadavků biologie i ekonomiky,²⁾ umožňují neustále snižovat spotřebu krmiv na jednotku produkce. Zde má naše zemědělství — i když jsme upustili od byrokratického držení vysokých stavů dobytka bez ohledu na zabezpečení živočišné výroby krmivy a v důsledku toho neracionální využití krmiv — stále co dohánět i nyní, kdy jsme rozvinuli výrobu krmných směsí na úroveň, která snese srovnání s vyspělými zeměmi.

Je známou skutečností, že změny v technologii výroby drůbežního masa a vajec vedly k základním změnám v ekonomice výroby a spotřebě těchto produktů. Zprůměrnění této produkce mělo i významné důsledky mezinárodní. Vedle občasných „kuřecích válek“, při níž se západoevropské země brání dovozu severoamerických brojlerů, je možno uvést i pronikavé změny v exportu vajec. Pociťovalo je na své kůži např. Dánsko, které ještě na začátku padesátých let vyváželo přes 100 tisíc tun, tj. asi 2/3 své produkce. Převážná část exportu šla do Anglie. Ta však v průběhu dvou — tří let vybudovala vlastní produkci, která je nyní s to plně kryt vlastní spotřebou. Dánové sice nalezli pro svá vejce náhradní trh v NSR, avšak i zde se situace po několika letech opakovala a dánský vývoz vajec prakticky zanikl. V poněkud lepší situaci jsou Holanďané, avšak i oni předpokládají, že v průběhu sedmdesátých let vejce přestanou vyvážet vůbec.

S technickým pokrokem je bezprostředně spjata specializace a koncentrace živočišné výroby. I když výrazného stupně dosáhla především v USA, je možno uvést příklady ze západní Evropy, kde i při dosavadní velikostní struktuře klesá počet chovatelů jednotlivých druhů dobytka a roste průměrný počet dobytka chovaného v jednom zemědělském závodě. Tak např. v Holandsku počet kusů dobytka chovaného v jednom závodě činil:

	1936	1953	1964
skot celkem	.	13,8	19,9
— krávy	7,0	7,4	10,4
prasata celkem	5,7	8,5	29,3
ovce	12,2	.	20,4
drůbež	110	112	323
— nosnice	.	71	144
— kuřata na maso	.	.	2940

Pramen: Landbouwcijfers 1966

V roce 1964 byly tři čtvrtiny krav chovány v závodech s více než 10 kravami — téměř třetina stavu prasat byla v chovech s více než 50 kusy. K největší koncentraci však došlo v chovu drůbeže: téměř 40 % z celkového počtu je v chovech o tisíci nebo více kusech.

Dosažený objem zemědělské výroby, tempo růstu, úroveň intenzity a produktivity práce v zemědělství vyspělých kapitalistických zemí jsou udivující. Přesto však jsou rolníci nespokojeni a hledí s obavami do budoucnosti a zemědělství jako celek působí starostí všem vládám. Co je toho příčinou? Jde o to, že v těchto zemích nabyla trvalé převahy nabídka zemědělských produktů před koupěschopnou poptávkou. Na rozdíl od průmyslových výrobků, kde se sortiment neustále rozšiřuje a obchod přináší na trh stále nové produkty, má objem spotřeby potravin své fyziologické hranice v zemích, kde — jak autorka uvádí — bylo již dosaženo zhruba optima spotřeby potravin. Protože spotřeba — a spolu s ní i zemědělská výroba — se může zvyšovat v podstatě pouze s růstem obyvatelstva, což je podstatně méně než dovoluje dnešní kapacita růstu zemědělství kapitalistických zemí. Protože produktivita práce nezděritelně roste, je pochopitelné, že při stagnující (nebo jen relativně pomalu stoupající) potřebě se může v zemědělství užít stále méně lidí.

Jsmo proto svědky systematického poklesu pracovních sil ze zemědělství. Nelze však paušálně tvrdit — jak uvádí autorka na str. 44 — že absolutní pokles pracovníků zemědělství začíná již na začátku 20. století. To platí jen pro země, kde již v té době byl charakteristický rychlý rozvoj průmyslu. Bodu obratu, tj. dosažení nejvyššího absolutního počtu pracovníků v zemědělství, po němž následuje absolutní pokles, bylo dosaženo v tomto období např. v USA, Velké Británii a NSR. Naproti tomu v řadě zemí se počet pracovních sil zvyšoval ještě v třicátých letech i v průběhu druhé světové války. Např. v Holandsku nebo Dánsku byl absolutně nejvyšší počet pracovních sil v zemědělství zaznamenán až v roce 1947.

K rozhodujícímu úbytku pracovních sil dochází ve všech zemích bez rozdílu teprve po druhé světové válce, kdy se začíná projevovat kombinovaný vliv faktorů vytlačujících pracovní síly ze

²⁾ Holandské společnosti, vyrábějící krmiva, jsou např. již dnes technicky připraveny na to, že v případě zdražení dováženého krmného obilí sníží jeho podíl v krmných směsích na pouhých 40 %.

zemědělství a na druhé straně faktorů tyto pracovní síly přitahujících do ostatních odvětví národního hospodářství. S poválečnou konjunkturou se tento odliv zrychloval a měnila se i sociální struktura pracovníků, kteří zemědělství opouštěli. Nejprve to byly zjevně přebytečné pracovní síly (pozůstatky skrytého agrárního přeplnění z let krize, v západním Německu např. občané z vybombardovaných měst, kde průmysl dosud nepracoval apod.).

Druhou etapu odchodů představují námezdní pracovníci, vytlačovaní narůstající mechanizací a které také neuspokojivé sociální a ekonomické podmínky nijak nezadržovaly od odchodu ze zemědělství. Brzy po nich následovali rodinní příslušníci, synové drobných a středních rolníků, kteří v hospodářství svých rodičů

nenacházeli dostatek obživy ani neviděli perspektivu svého budoucího povolání.³⁾

Pokud odcházely námezdní a rodinné pracovní síly, v zemědělství přebytečné, nenarážel tento vývoj na větší sociální problémy. Ty však zákonitě nastávají nyní, kdy ze zemědělství začínají odcházet majitelé zemědělských závodů a je nutno usedlost likvidovat. Tento vývoj je již v plném proudu v USA, v Kanadě, kde již koncem padesátých let byl počet majitelů zemědělských závodů, opouštějících zemědělství, vyšší než počet námezdních pracovníků. Souvisí to s rychlejším vývojem severoamerického zemědělství k větší koncentraci a s ní spojeným větším použitím námezdních pracovníků. Naproti tomu vývoj v západní Evropě byl až dosud pomalejší, jak o tom svědčí tabulka I.

I. Pokles počtu jednotlivých skupin pracovních sil v zemědělství v %

Země	Období	Samostatní rolníci	Rodinní příslušníci	Námezdní prac. síly	Pracovní síly v zem. celkem
USA	1950–61	–32	–33	–19	–27
Kanada	1950–60	–38		–1	–34
Dánsko	1950–61	–6	–44	–44	–25
NSR	1950–60	–31		–56	–35
Norsko	1950–61	–7	–34	–55	–25
Holandsko	1947–60	–8	–45	–39	–27
Holandsko	1947–65	–25	–54	–70	–46

Pramen: Agriculture and economic growth OECD, Paris 1965

Od konce padesátých let jsme však svědky rychlého poklesu počtu majitelů usedlostí a likvidace zemědělských závodů. Tuto tendenci je možno ilustrovat příkladem z dánského zemědělství, kde v posledních deseti letech ubývá ročně kol pět tisíc zemědělských závodů, tj. 17 závodů denně. Je to zákonitý vývoj (autorka uvádí, že se počítá s tím, že do roku 1970 jen v zemích EHS zanechá 8 miliónů rolníků hospodaření na půdě).

Likvidace zemědělských závodů vyvolává pochopitelně řadu sociálních těžkostí, nelze však mluvit — jak se v naší propagandě padesátých let tradovalo — o násilné likvidaci rolníků, o tom, jak jejich hospodářství přichází „na buben“ apod. Drobný rolník své hospodářství prodává nikoliv proto, že hospodářsky zkrachoval, ale proto, že jeho příjmy — i když absolutně rostou⁴⁾ — relativně zůstávají za úrovně ostatních odvětví. Dru-

³⁾ Již dnes je typickým zjevem, že velká část malorolnických závodů je obhospodařována starými rodiči, zatímco syn již pracuje v průmyslu. To je také částečná odpověď na to, proč v ostré konkurenci může existovat stále značný počet nepříliš efektivních malorolnických hospodářství.

⁴⁾ Poněkud odlišná je situace v USA, kde je dosti vysoká nezaměstnanost a velká diferenciace příjmů rolníků. I oficiální americké publikace připouštějí, že několik set tisíc zemědělských rodin (hlavně barevných farmářů na Jihu) žije hůře než lidé ve městech odkázaní na veřejnou podporu.

hým vážným důvodem je to, že k úspěšnému hospodaření je třeba stále většího kapitálu, který je většinou rolníků nedostupný. Např. v USA bylo podle údajů zemědělského sčítání v roce 1959 třeba mít na jednu farmu ve III. třídě (s tržní produkcí 2500—10 000 dolarů) za 27,5 tisíc investic jen do půdy a budov. Podle jiného pramene je k dosažení čistého příjmu 2500 dolarů nutno disponovat kapitálem od 42 tisíc do 116 tisíc dolarů, podle výrobního zaměření farmy. Mimoto je třeba vidět, že současně probíhá proces postupného vedlejšího zaměstnávání rolníků mimo zemědělství, jakési obdoby našich kovo-rolníků, což je přechodem k jejich úplné přeměně na průmyslové dělníky.

Jaká je úloha kapitalistických států v tomto procesu? Vládní zásahy do zemědělství mají velkou pestrost forem. Můžeme je však shrnout v podstatě do dvou: první z nich je podpora zemědělství jako celku (formou příplatků k cenám, garantováním jejich úrovně, subvencováním cen minerálních hnojiv a dalších výrobních prostředků pro zemědělství atd.). Protože jsou poskytovány nediferencovaně, mají z nich pochopitelně největší výhody velcí rolníci, kteří dodávají nejvíce tržní produkce a nakupují nejvíce subvencovaných výrobních prostředků.

Pokud jde o vládní zásahy do velikostní struktury, nelze ani zde jednoznačně tvrdit, že jsou nástrojem likvidace nejslabších rolníků. Je pochopitelné, že vláda každého státu má zájem o takovou strukturu zemědělství, která by umožnila co nejrychlejší racionalizaci zemědělství a posílila jeho konkurenční schopnost. Ponechání zemědělství jeho vlastnímu nekontrolovanému vývoji (doporučovanému některými západními ekonomy jako „lечение шоком realističeských цен“) by vedlo k brzkému zruinování obrovského počtu zemědělských závodů. To si z politických důvodů nemůže dovolit žádná vláda a proto cílevědomými zásahy usiluje jednak o ulehčení tohoto procesu, jednak o jeho zpomalení, i za cenu konzervování nevyhovující malovýrobní struktury. Buržoazie podporuje politiku státních subvencí na přestavbu zemědělství — nikoliv ovšem proto, že si od nich slibuje zvýšení ekonomické prosperity zemědělství a tím i budoucí odbourání subvencí do zemědělství, jak se domnívá autorka, ale hlavně proto, že chce takto řešit nebo alespoň zmírnit či oddálit sociální neklid rolníků a zajistit si tak větší politickou stabilitu v zemi.

To je tedy hlavní dilema zemědělské politiky kapitalistických vlád — rozpor

mezi řešením ekonomicky žádoucím a politicky únosným, které v dané situaci nutně musí končit kompromisem, neuspokojujícím ani jeden z těchto požadavků.

V závěrečné části práce autorka rozebírá sociálně ekonomickou strukturu současného zemědělství kapitalistických zemí. Vychází z Leninových závěrů o mizení středních skupin a sílení skupin krajních, k nimž Lenin dospěl na základě studia údajů z Německa 19. století. Skutečný vývoj 20. století však ukazuje opačné tendence. Autorka na ně ukazuje, je však poněkud na rozpácích při jejich výkladu. Příčinou tohoto vývoje byl především konkrétní vědeckotechnický a ekonomický vývoj 20. století, zejména jeho druhé poloviny: příliv pracovních sil do nezemědělských odvětví umožnil likvidaci nejmenších závodů; rozvoj výrobních sil v průmyslových odvětvích vyrábějících pro zemědělství přinesl dostatek strojů, jejich zlevnění, miniaturizaci, univerzálnost a dostupnost i pro střední závody, které se proto posilují; naproti tomu výkonnost, láce těchto výrobních prostředků v relaci k živé práci způsobuje, že při současně úrovni výrobních sil a organizaci výroby je mnohdy ekonomicky výhodnější nepřekračovat určitou úroveň koncentrace půdy, vyžadující již hospodaření za pomoci poměrně drahé námezdní práce. (Zčásti je to ovšem zkresleno i tím, že velké závody se této situaci přizpůsobují orientací na méně intenzivní odvětví rostlinné či živočišné výroby, kde již byla mechanizace úspěšně vyřešena a kde je možno hospodařit při vysokém vybavení kapitálem s poměrně malým počtem námezdních pracovních sil.)

Velikost zemědělského podniku je ovšem relativní pojem (autorka správně poukazuje na nespolehlivost ukazatele výměry půdy; nejvhodnějším ukazatelem se zdá být měřítko výše tržní produkce, užívané v USA). Jeho historickou podmíněnost je možno ilustrovat odlišným označením např. 100 hektarového závodu v Evropě nebo v USA. Anebo jiný příklad: v dánském zemědělském zákonodárství byla na počátku padesátých let výměra 8 hektarů považována za dostatečnou k tomu, aby poskytla uspokojivou obživu celé zemědělské rodině. Koncem padesátých let uváděl prof. K. Skovgaard, že k dosažení průměrných příjmů na úrovni průmyslového dělníka je třeba závodů o výměře 10 ha, zatímco propočty z poloviny šedesátých let mluví již o 15 ha. A tento vývoj bude samozřejmě pokračovat i nadále se zrychlujícím se tempem a faktická průměrná

výměra závodů bude zaostávat za výměrou optimální pro využití strojů.

Souhlasím plně s autorkou, že „rodinná farma je v současném kapitalismu jak ekonomicky, tak politicky nejvýhodnějším řešením s ohledem na danou úroveň specializace, vlastnictví a držby půdy, s ohledem na tradice, hmotnou zainteresovanost a charakter práce“. Rodinnou farmu však nelze ztotožňovat s malovýrobou. Mluví pro to nejen úroveň výrobních sil a jejich koncentrace v jednom podniku, i specializace, ale i skutečnost, že v západní ekonomické literatuře se s pojmem „rodinná farma“ zachází do té míry. Tak např. v USA je za rodinnou farmu považován ten závod, který vedle rodinné práce používá až do 1,7 přepočteného pracovníka ročně. Není proto divu, že podle této definice je většina zemědělských závodů rodinných i v USA.

Jaký je skutečný podíl námezdní práce na zemědělské výrobě kapitalistických zemí? V USA se v roce 1959 účastnilo

práce v zemědělství kol 10 miliónů osob, z nich bylo 5,5 miliónů rodinných pracovníků a 4,5 miliónů námezdních. S ohledem na vysoký podíl sezónní práce (např. mexických dělníků) je nutno použít údajů přepočtených celoročních pracovníků, tzv. men-years. Potom se celkový počet celoročních pracovníků snížil na 3,5 miliónů, z nichž 1 milión, tj. necelou třetinu, představují námezdní pracovníci.

I ve zcela odlišných podmínkách intenzivního, typicky „rodinného“ holandského zemědělství, představovaly v roce 1962 námezdní síly 16,2 % pracovníků (fyzických), po přepočtu na celoroční pracovníky se však jejich podíl zvýšil na plných 20 %. Pracovní síly zaměstnával každý pátý zemědělský závod, v největších závodech nad 50 ha připadali v průměru 4 námezdní pracovníci, v závodech od 10–20 ha 1 námezdní pracovník na 5–6 závodů. Velmi výmluvná je tabulka II, rozděluje holandské zemědělské závody⁵⁾ roku 1965 podle počtu přepočtených celoročních pracovníků (manjaren).

II. Rozdělení holandských zemědělských závodů podle počtu přepočtených celoročních pracovníků

Skupina závodů	Podíl v % z celku	
	počet podniků	spotřeba práce
Nad 3,75	8	24
2,26 – 3,75	20	31
1,75 – 2,25	14	15
1,25 – 1,75	18	14
0,75 – 1,25	18	10
0,25 – 0,75	22	6
	100	100

Údaje podle Landbouwcijfers 1967

Všechny tyto údaje svědčí nejen o velké diferenciaci podniků, ale i o velkém podílu námezdní práce; zejména o ní půjde v podnicích, v nichž pracuje více než 2,25 přepočtených pracovníků, tedy počet na první pohled přesahující počet rodinných pracovníků. V těchto podnicích je vynakládáno plných 55 % veškeré práce holandského zemědělství!

Jak správně uvádí autorka, podíl námezdní práce v zemědělství by se dále podstatně zvýšil, kdybychom sem započítali i práci námezdních dělníků ve službách a dodavatelských odvětvích. Nelze však souhlasit s názorem autorky, že by bylo třeba sem započítat i práci rolníků vertikálně integrovaných. To by svědčilo o nepochopení skutečné podstaty a cha-

⁵⁾ Mimo nich existovala ještě další čtvrtina trpasličích, resp. kovorolnických závodů, kde bylo vynaloženo méně práce než připadá na 0,25 přepočteného pracovníka.

rakteru vertikální integrace. Samozřejmě oba partneři jsou si rovni jen teoreticky (jeden americký ekonom to přirovnal k „partnerství“ obsluhovatele benzinové pumpy s petrolejářskou společností), přesto však podstatou vertikální integrace, resp. smluvního zemědělství, jak je nazýváno v západní literatuře, je uchovat rolníka samostatného. Vždyť technicky není pro integrátora problém vybudovat si např. vlastní výkrmnu brojlerů, dává však přednost využití existující kapacity budov, zařízení a zejména pracovní síly rolníka, ponechat mu i v rámci pevných smluv dostatečný prostor pro iniciativu a podnikatelský zisk i riziko. Integrátor (a v západní Evropě, zejména v Holandsku a Dánsku, jsou jimi ve stále větším měřítku družstevní organizace) si potřebuje zajistit pravidelný přísun zemědělských výrobků pro plné využití své zpracovatelské kapacity a potřeb trhu. Integrátor nemá zájem rolníka zruinovat a vyvlastnit, potřebuje „jen“ na něj přenést riziko, že v případě poklesu poptávky nebude pro příští období obnovena smlouva a farmář bude stát před problémem, co se specializovaným zařízením, do něhož tolik a zpravidla na úvěr investoval.

Nelze však vidět jen tento negativní aspekt. Vertikální integrace má řadu pozitivních rysů i v podmínkách kapitalistického zemědělství. Především je to zanášení (formou úvěrů) prostředků na rychlý rozvoj a modernizaci výroby, které by jinak zemědělství nebylo schopno uskutečnit z vlastních zdrojů. Vertikální integrace změnila zemědělství celých oblastí; např. v USA zanesla chov brojlerů

tam, kde se nikdy nepěstovali, když v chudých bavlnářských oblastech na jihu USA objevila rezervy pracovních sil. Významným faktorem je zanášení technického pokroku formou poskytování kvalitního osevního a plemenného materiálu, krmných směsí, veterinární péče apod. Výrazně přispívá i k žádoucí standardizaci produkce na trhu. V kapitalistických zemích nelze podceňovat ani ten pozitivní rys vertikální integrace, že systémem kontraktů přináší rolníkovi perspektivu zaručeného odbytu jeho produkce za pevné ceny. Prostřednictvím vertikální integrace stává se potravinářský průmysl a obchod zemědělskými produkty významným organizátorem zemědělské výroby.

Zemědělství předních ekonomicky vyspělých zemí západní Evropy a Severní Ameriky prochází zajímavým technickým i ekonomickým vývojem, který je v mnohém předobrazem našeho zemědělství. Pečlivé studium těchto zkušeností nám pomůže jich využít a vyhnout se řadě negativních sociálně ekonomických důsledků, vlastních kapitalistickému systému. Jena Javůrková vykonala záslužnou práci, že tyto výsledky a problémy systematicky shrnula a ve stručné formě populární formou zpřístupnila čtenáři. Řadu problémů pochopitelně nemohla vyřešit plně, zvláště když věnovala pozornost spíše negativním sociálně ekonomickým důsledkům rozvoje výrobních sil zemědělství v kapitalistických zemích. Bližší rozbor rozvoje výrobních sil a zejména faktorů progresivního růstu moderního zemědělství zůstává proto i nadále aktuálním úkolem.

Doc. Ing. Josef Flek, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Praha

ANOTACE

Wójcik P.

Vliv velikosti státního statku na jeho výrobní a finanční výsledky

Podle výměry vytvořil autor z 59 státních statků Olštyňského kraje tyto skupiny: do 400 ha, 400—600 ha, 600—800 ha a více než 800 ha. Na základě rozboru těchto podniků z hlediska výše výroby, důchodů, nákladů, rentability a vybavenosti základními prostředky došel k závěru, že ve zkoumaných podmínkách dosahují nejlepších výrobně finančních výsledků podniky o průměrné velikosti 500 ha. S ohledem na veliký rozdíl v úrovni řízení podniku a ukazatele rentability vidí autor vážnou otázku v pomoci ztrátovým a zaostalým podnikům. Pro tuto skupinu podniků je třeba vypracovat speciální program pomoci. Na závěr autor konstatuje, že zvýšení výměry podniků nad 500 ha se v současných podmínkách nevyplácí.

— 1967, *Zagadnienia ekonomiki rolnej*, č. 6, str. 67—78

Misiuna V.

Nové ekonomické podmínky a výsledky v zemědělství SSSR v letech 1965—1966

V článku jsou uvedeny výsledky zemědělství SSSR v letech 1965—1966 ve světle celkové ekonomické reformy a jejich konkrétních opatření v oblasti zemědělství. Přestože rok 1965 byl pro zemědělství rokem nepříznivým a přírůstek produkce nebyl veliký, došlo na základě zvýšení nákupních cen k podstatnému růstu peněžních důchodů, odměny za práci a ke zlepšení v oblasti rentability kolchozní výroby. Rok 1966 byl zvláště příznivý pokud jde o klimatické podmínky a přinesl další zlepšení v ekonomické oblasti. Dobré výsledky v zemědělství SSSR jako celek za sledovaná leta potvrzují zřejmý a velmi pozitivní vliv nových ekonomických podmínek na jeho rozvoj.

— 1967, *Zagadnienia ekonomiki rolnej* č. 6, str. 91—97

Kirjakov K.

Aktuální otázky společenských fondů spotřeby v zemědělství

Článek je rozdělen do tří částí. V první části jsou zkoumány místo a úloha společenských fondů spotřeby, určených pro družstevní rolnictvo v systému společenských fondů země. Autor tvrdí, že se přibližuje chvíle, kdy bude dána zemědělskému obyvatelstvu možnost využít těchto fondů ve stejném rozsahu a formě, jak činí ostatní obyvatelstvo. Druhá část článku je věnována výzkumu centrálních zdrojů společenských fondů a především důchodům sociálního zabezpečení družstevních rolníků. Autor navrhuje zlepšení způsobu shromažďování peněžních prostředků do společenských fondů a vypracování modernějších kritérií ke stanovení jejich objemu. Ve třetí části jsou uvedeny vnitrodružstevní zdroje a formy sociálních vymožeností — dovolené, dávky rodinám s dětmi, v nemoci, při úrazech atd. V roce 1966 z celkového počtu stálých pracovníků v družstvech mělo 38,5 % placenou dovolenou. Na závěr jsou navrhovány strukturální změny prostředků s tím, aby jejich větší část byla určena na opatření zabezpečující kvalitnější reprodukci pracovní síly v zemědělství.

— 1968, *Ikonomičeska misl* č. 2, str. 3—15

Elektronické zpracování dat v zemědělském účetnictví, jeho možnosti a působení

Použití samočinného počítače začíná již při získávání dat, protože už v samém začátku informací musí být respektovány požadavky elektroniky. Předpokladem jasného vyznačení výchozích dat pro elektronické zpracování je plán kont odpovídající všem požadavkům. Přitom se doporučuje vzít v úvahu rozdělení podle požadavků kalkulačních výpočtů, tj. podle druhů nákladů a výnosů. Podle možných forem získávání a sestavování dat mělo by úplné programové schéma brát v úvahu různé cesty, aby mohlo být zpracováno podle současně platných organizačních forem. Praktické použití samočinného počítače zaručuje vypracování všech žádaných vyhodnocení, vyžaduje však podstatnou změnu v organizaci podniku. Nastává přesun úkolů a tím i okruhů působnosti mezi vedoucím podniku a účtárnou, stejně jako mezi účtárnou a výpočtovým střediskem, který vede k zásadní přeměně v organizaci práce a v účetnictví. Výsledek použití elektronického zpracování dat je teprve tehdy zajištěn, jestliže nová organizace funguje plynule, tj. jestliže vyhovuje všem podmínkám, jež jsou uvedeny.

— 1968, *Agrarwirtschaft* č. 4, s. 105—111

Döring H. a kol.

Základní rys kooperace v zemědělství

V knize jsou shrnuty poznatky a problémy spojené s vytvářením kooperačních vztahů v zemědělství NDR. Kniha je rozdělena do deseti hlavních kapitol, které jsou zaměřeny na tyto hlavní problémy: kooperační vztahy v novém ekonomickém systému plánování a řízení zemědělství; význam kooperačních vztahů pro další rozvoj zemědělství NDR; postavení a úkoly družstevních zařízení socialistických zemědělských závodů; kooperační vztahy při společném pořizování a využívání techniky; kooperační vztahy na úseku organizace živočišné výroby; kooperační vztahy k vytvoření hlavních výrobních odvětví a k pozvolnému přechodu na zprůměrnění výroby; kooperační vztahy při organizaci výrobních a pracovních procesů a jejich převzetí speciálními podniky; kooperační vztahy mezi LPG a lesním hospodářstvím; družstevní zařízení ke kulturní a sociální péči; základy plánování a financování kooperačních vztahů.

— 1967, Berlín, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 686 str.

VÝBĚR ČLÁNKU Z ČASOPISŮ**Zahraníčí****Voprosy ekonomiki (SSSR)**

3/1968. Lyč G.: Fondová návratnost a rezervy jejího zvýšení při zemědělských melioracích. — Fedorenko N.: O ekonomickém oceňování přírodních zdrojů. — Vilenskij M.: Peněžní ocenění půdy.

Ekonomičeskije nauki (SSSR)

2/1968. Fabričnov A.: Metodologické základy výpočtu vlastních nákladů zemědělských produktů. — Kočergin L.: Výpočet rentability kolchozní výroby.

Zagadnienia ekonomiki rolnej (PLR)

Příloha č. 5/1967. Náklady a rentabilita zemědělské výroby v Polsku. — Grochowski Z.: Metoda výpočtu a rozboru nákladů, rentability a výnosnosti produkce v hospodářstvích individuálně hospodařících rolníků. — Bachańska R.: Náklady, rentabilita a výnosnost produkce v hospodářstvích individuálně hospodařících rolníků podle krajů v letech 1960—1966. — Kolektiv: Vlastní náklady základních zemědělských produktů ve státních statcích v letech 1965—1966. — 6/1967. Rychlik T.: Teoretické problémy programování rozmístění zemědělské výroby. — Karczewski Z.: Systém plánování ve státních statcích. —

Szemberg A.: Hospodářství přestárých rolníků. — Kaźmierzak M.: Vliv luk a pastvin na velikost a výnosnost ploch krmných plodin v rolnických hospodářstvích. — Wójcik P.: Vliv velikosti státního statku na výrobní a finanční výsledky. — Ludwiczak J.: Obrat oběžných prostředků v zemědělském podniku v závislosti na způsobu organizace a řízení.

1/1968. Matszalkowicz T.: Korelace mezi náhodným kolísáním sklizní různých zemědělských plodin v letech 1947—1962. — Malkowski J.: Rozvoj živočišné výroby ve skupinách rolnických hospodářství v průběhu posledních let. — Wójcik P.: Problémy plánování v zemědělství v mikroekonomickém rozsahu. — Ignar M.: Některé ekonomické jevy ve státních statcích v průmyslových rajónech. — Grysiak J.: Problémy mechanizace v rolnických kroužcích. — Saskiewicz E., Sekula W.: Stav a perspektivy rozvoje produkce a spotřeby drůbežího masa a vajec v Polsku. — Małysz J.: Příspěvek k metodologii ocenění nákladů práce žen v zemědělské výrobě.

Journal of Farm Economics (USA)

5/1967. Bishop C. E.: Urbanizace americké vesnice: důsledky pro zemědělskou ekonomiku. — Deutsch J. J.: Kanadské ekonomické cíle a politika. — Ackley G.: Ekonomický vývoj a politika Spojených států a jejich působení na zemědělství. — Wilcox W. W.: Důsledky nových změn v subvenční politice zemědělských cen ve Spojených státech. — Mc Calla A. F.: Důsledky zemědělské politiky Spojených států pro Kanadu. — Hillman J. S.: Vliv politiky na úseku potravin a vláken na změny v zemědělství. — Schultz T. W.: Účinné rozmístění odborníků v novodobém světovém zemědělství. — Bogue D. J.: Návrhy na kontrolu populace. — Tang A. M.: Zemědělství při industrializaci komunistické Číny a Sovětského svazu. — Mc Bride G.: K vytváření koncepcí procesu rozvoje. — Fuller, V., Beale, C. L.: Vliv sociálně ekonomických faktorů na nabídku práce v zemědělství. — Grove E. W.: Zemědělská práce a strukturální analýza zemědělství. — Yeh M. H.: Trh práce se zvláštním zřetelem na kanadské zemědělství. — Bawden D. L.: Návrh na omezení přílivu pracovních sil do zemědělství. — Hedges I. R.: Kennedyho kolo zemědělských jednání a světová obilní dohoda. — Kristjansson R. L.: Problémy a prospekty prode-

je kanadské pšenice do Číny a SSSR. — Regier D. W.: Projektovaná poptávka po krmných obilovinách v EHS. — Johnson S.: Kolektivní smlouvy v mléčném marketingu. — Myers L. H., Havlíček J.: Některé teoretické aspekty krátkodobé nabídky u prasat. — Kepner K. W., Logan G. L., Anderson A. R.: Přesvědčivost experimentálních metod pro rozbor chování spotřebitele. — Purcell J. C., Raunickar R.: Dýchodová pružnost poptávky po potravinách podle úrovně důchodu. — Evenson R.: Příspěvek zemědělského výzkumu k rozvoji produkce. — Kaneda H.: Zdroje a míra produktivních zisků v japonském zemědělství ve srovnání s americkými zkušenostmi. — Parker W. N.: Zdroje produktivity zemědělství v XIX. století. — Butcher W. R.: Rozvoj a účel ekonomiky výroby. — Cromarty W. A.: Ekonomika výroby a politika plánování: zájem agrobiznisu. — Ruttan V. W.: Výsledky vývoje ekonomiky výroby. — Quance C. L.: Pružnost produkce a získávání zdrojů. — Smith W. G., Parks W. L.: Metoda zahrnutí pravděpodobnosti do poradenské činnosti u používání hnojiv. — Brant W. L., Walker O. L.: Zapojení představ výběrových zemědělských podniků do výuky o řízení zemědělských podniků. — Plaunt D. H.: Dosavadní kanadské zkušenosti a úsilí o dosažení obsáhlého systému zemědělských údajů. — Eisgruber L. M.: Mikro- a makroanalytický potenciál zemědělského informačního systému.

Agrarwirtschaft (NSR)

4/1968. Zilahi-Szabó G.: Elektronické zpracování dat v zemědělském účetnictví, jeho možnosti a působení. — Weber A.: Výsledky 13. konference mezinárodního sdružení zemědělských ekonomů a připomínky k této konferenci.

Československo

Plánované hospodářství

4/1968. Špačinský L.: Agrokomplex a zahraniční obchod.

Politická ekonomie

3/1968. Goulli R.: Státní a nadstátní intervencionismus v zemědělství a ekonomická teorie.

Studijní informace ÚVTI

(řada: Zemědělská ekonomika)

2/1968. Horák V.: Hospodárná výstavba polních cest.

Do tiskárny odevzdáno dne 6. června 1968 — Podepsáno k tisku 17. X. 1968.

Lipták J.: Vliv cenových nůžek a relací světových cen zemědělských produktů na strukturu naší zemědělské produkce	423
Horváth E.: Správanie sa vedúcich pracovníkov poľnohospodárskeho podniku v rozhodovacom procese	431
Skočák M.: Příspěvek k exploataci času vedoucích pracovníků v zemědělství	439
Rastokin P., Bezvoda F., Dolejší S.: Vztah mezi hrubou rostlinnou produkcí (HRP) a dávkami průmyslových hnojiv v provozních podmínkách socialistických zemědělských podniků	451
Čiháková K.: Vývoj kovoze zemědělského problému	459
Lázničková A.: Vliv přetváření materiálně-technické základny československého zemědělství na práci a život žen v JZD	471

Diskuse

Bača J., Šilar J.: Teze ke koncepci ekonomické reformy řízení zemědělství	481
Budík V., Truksa J.: Systém kalkulace vlastních nákladů jako operátor transformace	489

Ze zahraničí

Cholaj H.: O mikroekonomické integraci socialistického zemědělství a průmyslu. Pohled do historie	498
---	-----

Z vědeckého života

Chalupný V.: Obhajoby kandidátských a habilitačních prací PEF Vysoké školy zemědělské v Praze	505
---	-----

Recenze

Flek J.: Vývoj zemědělství v hospodářsky vyspělých kapitalistických zemích	508
Bibliografie	514

Přílohy

Statistické přehledy o československém a zahraničním zemědělství (Výsledky soupisu osob činných v zemědělství — Počet hlavních mechanizačních prostředků v socialistickém sektoru zemědělství k 1. lednu 1968)

Základy vědeckého řízení v zemědělství (Personální řízení II. část)

СОДЕРЖАНИЕ

Липтак Я.: Мировые цены на сельскохозяйственные продукты и наше сельское хозяйство (423). — Горват Е.: Поведение руководящих работников сельскохозяйственных предприятий при принятии решений (431). — Скочик М.: К вопросу рационализации управляющей деятельности руководящих работников в сельском хозяйстве (439). — Растокин П., Безводов Ф., Делейши С.: Отношение между валовой продукцией растениеводства (ВРП) и количеством искусственных удобрений в производственных условиях с/х предприятий (451). — Чигакова К.: Развитие проблемы, связанной с землевладельцами, основным занятием которых является работа в промышленности (459). — Лазничкова А.: Влияние преобразования материально-технической базы чехословацкого сельского хозяйства на труд и жизнь женщин в ЕСХК (471). — Дискуссии: Баца Й., Шилар Я.: Тезисы по концепции экономической реформы управления сельским хозяйством (481). Будик В., Трукса Я.: Система калькуляции себестоимости в качестве оператора трансформации (489). — Из за - границы: Холай Г.: О микроэкономической интеграции социалистического сельского хозяйства и промышленности. Историческое обозрение (498). — Из научной жизни: Халупны В.: Защита кандидатской диссертации и доцентской работы производственный экономический факультет Сельскохозяйственного института в Праге (505). — Рецензии: Флек Й.: Развитие сельского хозяйства в экономически развитых капиталистических странах (514). — Библиография: Приложения: Статисти-

ческие обзоры о чехословацком и заграничном сельском хозяйстве (Результаты лиц занятых в сельском хозяйстве. Число главных средств механизации в социалистическом секторе сельского хозяйства к 1 января 1968 г.). Основы научного руководства в сельском хозяйстве (Персональное руководство II часть)

CONTENT

Lipták J.: World Prices of Agricultural Products and Czechoslovak Agriculture (423). — Horváth E.: Behaviour of Managing Workers of Agricultural Enterprise in a Process of Deciding (431). — Skočík M.: A Contribution to the Rationalization of the Managing Activity of Agricultural Executives (439). — Rastokin P., Bezvoda F., Dolejší S.: Relation between Gross Plant Production (GPP) and the Doses of Industrial Fertilizers under Operational Conditions of Socialist Agricultural Enterprises (451). — Čiháková K.: The Development of the Part-Time Farmers' Problem (459). — Lázníčková A.: The Influence of the Transformation of the Material-Technical Basis of Czechoslovak Agriculture on the Work and Life of Women in Unified Agricultural Co-operatives (471). — Discussion: Bača J., Šilar J.: An outline of the conception of the economic reform in the management of agriculture (481). — Budík V., Truksa J.: A system of the calculation of prime costs as an operative means of transformation (489). — From abroad: Cholaj H.: On the microeconomic integration of socialist agriculture and industry. A historical survey (498). — The life of science: Chalupný V.: Defenses of dissertations and Candidate of Science theses at the Faculty of Operational and Economic Management of the College of Agriculture in Prague (505). — Reviews: Flek, J.: The development of agriculture in economically advanced capitalist countries (508). — Bibliography (514). — Appendices: Statistical surveys concerning Czechoslovak and foreign agriculture (Results of persons working in agriculture. The number of the main means of mechanization in the socialist sector: Data of January 1, 1968). — The fundamentals of scientific management in agriculture (Personnel management, Part 2.)

INHALT

Lipták J.: Die Weltpreise landwirtschaftlicher Produkte und unsere Landwirtschaft (423). — Horváth E.: Das Verhalten von leitenden Kadern des landwirtschaftlichen Betriebes im Entscheidungsprozeß (431). — Skočík M.: Beitrag zur Rationalisierung der Leittätigkeit der leitenden Kader in der Landwirtschaft (439). — Rastokin P., Bezvoda F., Dolejší S.: Beziehung zwischen der pflanzlichen Bruttoproduktion (PBP) und der Gaben von Handelsdüngern in den Betriebsbedingungen der sozialistischen Landwirtschaftsbetriebe (451). — Čiháková K.: Entwicklung des Problems der als Nebenerwerb betriebenen Landwirtschaft (459). — Lázníčková A.: Einfluß der Umgestaltung der materiell-technischen Grundlage der tschechoslowakischen Landwirtschaft auf die Arbeit und das Leben der Frauen in den LPG (471). — Diskussion: Bača J., Šilar J.: Thesen zur Konzeption der ökonomischen Reform der Leitung in der Landwirtschaft (481). — Budík V., Truksa J.: System der Kalkulation der eigenen Kosten als Operateur der Transformation (489). — Aus dem Ausland: Cholaj H.: Über die mikroökonomische Integration der sozialistischen Landwirtschaft und Industrie. Ein Blick in die Geschichte (498). — Aus dem wissenschaftlichen Leben: Chalupný V.: Verteidigungen der Kandidaten- und Habilitationsarbeiten der Betriebsökonomischen Fakultät (PEF) der Landwirtschaftlichen Hochschule in Prag (505). — Rezensionen: Flek J.: Entwicklung der Landwirtschaft in den ökonomisch entwickelten kapitalistischen Ländern (508). — Bibliographien (514). — Beilagen: Statistische Übersichten über die tschechoslowakische und ausländische Landwirtschaft (Ergebnisse der in der Landwirtschaft tätigen Personen); Anzahl der Hauptmechanisierungsmittel in dem sozialistischen Sektor der Landwirtschaft zum 1. Januar 1968. Gründe der wissenschaftlichen Leitung in der Landwirtschaft (Personalleitung. II. Teil).

Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá PNS - ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, Jindřišská ulice 14, Praha 1. Lze též objednat u každé pošty i poštovního doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS - ústřední expedice tisku, oddělení vývozu tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Vytiskl MÍR, novinářské závody, n. p., závod 6, Legerova 22, Praha 2.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství

PŘÍLOHA ČÍSLA 7-8 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

4

1968

VÝSLEDKY SOUPISU OSOB ČINNÝCH V ZEMĚDĚLSTVÍ

Počet osob trvale činných v zemědělství

Území, kraj	Rok				
	1961 (1. II.)	1962 (1. II.)	1963 (1. II.)	1965 (1. XII.)	1967 (1. XII.)
ČSSR	1 357 485	1 307 054	1 276 611	1 192 242	1 168 618
České země	848 155	832 032	807 228	755 478	728 983
Slovensko	509 330	475 022	469 383	436 764	439 635
Praha hl. m.	3 654	3 777	1 986	1 662	1 942
Středočeský	137 154	135 938	131 981	124 476	120 396
Jihočeský	107 323	104 597	102 116	93 251	89 741
Západočeský	75 023	73 868	72 983	70 738	66 532
Severočeský	64 287	62 839	61 284	59 686	56 118
Východočeský	139 579	136 582	132 853	124 050	118 345
Jihomoravský	207 598	204 398	198 608	183 015	179 222
Severomoravský	113 537	110 033	105 417	98 600	96 687
Západoslovenský	196 371	183 800	181 827	173 191	178 727
Středoslovenský	159 950	153 378	151 571	139 740	136 528
Východoslovenský	153 009	137 844	135 985	123 833	124 380

Osoby pomáhající v zemědělství k 1. prosinci 1967

Území, kraj	Počty osob pomáhajících úhrnem	V tom		Sektor	
		muži	ženy	JZD	jednotlivě hospodářící rolníci
ČSSR	767 133	390 040	377 093	129 762	637 371
České země	400 327	201 587	198 740	61 675	338 652
Slovensko	366 806	188 453	178 353	68 087	298 719
Praha hl. m.	108	58	50	—	108
Středočeský	45 120	22 434	22 686	8 861	36 259
Jihočeský	16 673	8 949	7 724	6 116	10 557
Západočeský	11 231	5 952	5 279	3 911	7 320
Severočeský	41 322	22 008	19 314	1 904	39 418
Východočeský	39 848	21 443	18 405	9 270	30 578
Jihomoravský	149 857	71 106	78 751	21 689	128 168
Severomoravský	96 168	49 637	46 531	9 924	86 244
Západoslovenský	152 738	72 627	80 111	27 060	125 678
Středoslovenský	145 355	80 791	64 564	19 463	125 892
Východoslovenský	68 713	35 035	33 678	21 564	47 149

Celkový počet trvale činných osob v zemědělství ČSSR k 1. prosinci 1967 podle sektorů a věkových kategorií

Sektor	Počet osob celkem	V tom narozeno v roce										
		1952 až 1948	1947 až 1943	1942 až 1938	1937 až 1933	1932 až 1928	1927 až 1923	1922 až 1918	1917 až 1913	1912 až 1908	1907 až 1903	1902 a dříve
a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ÚPŘZ	74 943	4 966	7 298	7 864	7 962	9 003	9 245	7 740	6 151	7 296	4 239	3 179
Státní statky	195 942	13 149	19 006	19 225	20 147	22 987	23 599	20 540	16 660	19 193	12 160	9 276
OÚŘZ	11 923	571	964	1 111	1 137	1 370	1 476	1 321	1 101	1 305	845	722
Veřejné zemědělské závody	8 418	1 150	1 325	752	591	735	798	705	589	737	533	503
Státní a veřejný sektor celkem	291 226	19 836	28 593	28 952	29 837	34 095	35 118	30 306	24 501	28 531	17 777	13 680
Spol. družstevní podniky	378	32	63	39	42	45	39	29	30	34	22	13
JZD-družstevníci	688 580	20 367	37 964	35 872	42 267	63 590	85 380	81 079	72 089	98 423	81 186	70 363
JZD-stálí zaměstnanci	28 436	1 921	4 418	3 909	3 741	3 684	3 322	2 335	1 929	1 946	966	538
JZD celkem	717 016	22 288	42 382	39 781	46 008	67 274	88 702	83 414	73 745	100 369	82 152	70 901
JHR do 0,50 ha	4 334	12	35	129	247	347	523	462	450	577	600	952
JHR nad 0,50 ha	155 664	3 483	3 559	5 513	7 821	11 758	16 284	16 142	16 062	23 362	22 513	29 267
JHR celkem	159 998	3 495	3 594	5 642	8 068	12 105	16 807	16 604	16 512	23 839	23 113	30 219
Úhrnem	1168 618	45 651	74 632	74 414	83 955	113 509	140 666	130 353	114 788	152 773	123 064	114 813
Pro srovnání stejné věkové kategorie r. 1965	—	15-19 let	20-24 let	25-29 let	30-34 let	35-39 let	40-44 let	45-49 let	50-54 let	55-59 let	60-64 let	65 a více let
— Státní a veřejný sektor celkem	292 069	21 429	26 192	27 964	31 079	33 793	35 457	23 367	31 556	29 572	18 382	13 278
— JZD celkem	725 915	24 915	34 108	35 433	49 555	72 514	94 141	64 071	97 614	104 175	83 981	65 408
— JHR celkem	174 258	4 519	4 270	6 227	9 400	14 395	19 166	14 396	22 050	26 046	23 883	29 906

Poznámka: ÚPŘZ — Ústředně plánované a řízené zemědělské závody

OÚŘZ — Ostatní ústředně řízené (krajsky plánované) zemědělské závody

JHR — Jednotlivě hospodařící rolníci s výměrou zemědělské půdy: do 0,50 ha a nad 0,50 ha

Počet trvale činných žen v zemědělství ČSSR k 1. prosinci 1967 podle sektorů a věkových kategorií

Sektor	Počet žen celkem	V tom narozených v roce										
		1952 až 1948	1947 až 1943	1942 až 1938	1937 až 1933	1932 až 1928	1927 až 1923	1922 až 1918	1917 až 1913	1912 až 1908	1907 až 1903	1902 a dříve
a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ÚPŘZ	32 297	2 567	3 661	3 076	3 218	3 698	4 124	3 539	2 843	2 744	1 770	1 057
Státní statky	84 865	5 291	8 333	7 534	8 322	10 121	11 148	10 173	8 062	8 020	4 998	2 863
OÚŘZ	5 066	289	465	404	448	602	656	628	474	518	326	256
Veřejné zemědělské závody	5 599	983	994	467	389	493	565	417	340	422	299	230
Státní a veřejný sektor celkem	127 827	9 130	13 453	11 481	12 377	14 914	16 493	14 757	11 719	11 704	7 393	4 406
Společné družstevní podniky	217	29	50	21	19	19	25	13	15	16	9	1
JZD — družstevníci	369 009	8 294	16 525	16 236	23 673	38 912	53 328	49 757	43 597	54 024	39 775	24 888
JZD — stálí zaměstnanci	4 364	420	1 387	590	475	409	362	250	165	165	84	57
JZD celkem	373 373	8 714	17 912	16 826	24 148	39 321	53 690	50 007	43 762	54 189	39 859	24 945
JHR do 0,50 ha	3 159	9	29	110	236	301	439	378	336	402	384	535
JHR nad 0,50 ha	101 103	1 999	2 572	4 254	6 052	9 084	12 044	11 618	11 100	14 857	12 582	14 941
JHR celkem	104 262	2 008	2 601	4 364	6 288	9 385	12 483	11 996	11 436	15 259	12 966	15 476
Úhrnem	605 679	19 881	34 016	32 692	42 832	63 639	82 691	76 773	66 932	81 168	60 227	44 828
Pro srovnání stejné věkové kategorie r. 1965	—	15—19 let	20—24 let	25—29 let	30—34 let	35—39 let	40—44 let	45—49 let	50—54 let	55—59 let	60—64 let	65 a více let
Státní a veřejný sektor celkem	127 062	10 066	12 379	10 763	12 403	14 848	16 613	10 956	14 654	12 302	7 807	4 271
JZD celkem	377 540	10 855	15 276	15 190	25 955	42 417	55 938	37 896	55 854	55 311	39 718	23 130
JHR celkem	112 240	2 585	3 109	4 792	7 211	10 842	13 847	10 214	14 805	16 145	13 143	15 547

Celkový počet trvale činných osob v zemědělství ČSSR podle krajů a věkových kategorií k 1. 12. 1967

Území, kraj	Celkem	V tom narozených v roce										
		1952 až 1948	1947 až 1943	1942 až 1938	1937 až 1933	1932 až 1928	1927 až 1923	1922 až 1918	1917 až 1913	1912 až 1908	1907 až 1903	1902 a dříve
a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Praha hl. m.	1 942	132	262	150	138	165	186	176	195	213	152	173
Středočeský	120 396	4 036	8 033	6 520	7 378	10 451	13 794	12 918	12 048	16 926	14 107	14 185
Jihočeský	89 741	3 157	6 474	5 511	6 275	8 363	11 003	10 023	9 633	12 121	9 444	7 737
Západočeský	66 532	3 192	5 555	5 035	5 370	6 959	8 008	7 295	6 787	8 096	5 851	4 384
Severočeský	56 118	3 644	5 072	4 742	4 807	5 809	6 446	5 867	5 280	6 357	4 387	3 707
Východočeský	118 345	4 018	8 368	6 834	7 436	10 550	13 650	12 814	11 990	16 670	13 781	12 234
Jihomoravský	179 222	6 476	11 697	10 673	11 577	16 690	21 632	20 617	18 443	24 987	20 128	16 302
Severomoravský	96 687	4 138	6 992	6 839	6 976	9 716	11 749	10 775	9 361	12 011	9 308	8 822
Západoslovenský	178 727	9 363	11 124	13 187	14 123	18 305	21 765	19 888	16 074	22 098	16 829	15 971
Středoslovenský	136 528	3 972	5 746	7 587	9 765	12 955	15 951	15 063	13 387	17 756	15 974	18 372
Východoslovenský	124 380	3 523	5 309	7 336	10 110	13 546	16 482	14 917	11 590	15 538	13 103	12 926
České země	728 983	28 793	52 453	46 304	49 957	68 703	86 468	80 485	73 737	97 381	77 158	67 544
Slovensko	439 635	16 858	22 179	28 110	33 998	44 806	54 198	49 868	41 051	55 392	45 906	47 269
ČSSR	1 168 618	45 651	74 632	74 414	83 955	113 509	140 666	130 353	114 788	152 773	123 064	114 813
Pro srovnání stejné věkové kategorie r. 1965	—	15—19 let	20—24 let	25—29 let	30—34 let	35—39 let	40—44 let	45—49 let	50—54 let	55—59 let	60—64 let	65 a více let
ČSSR	1 192 242	50 836	64 570	69 624	90 034	120 702	148 764	101 834	151 220	159 793	126 246	108 592
Slovensko	436 764	15 783	21 228	26 550	34 786	45 899	55 758	37 978	51 835	56 502	45 350	45 095

Počet žen trvale činných v zemědělství ČSSR podle krajů a věkových kategorií k 1. 12. 1967

Území, kraj	Celkem	V tom narozených v roce										
		1952 až 1948	1947 až 1943	1942 až 1938	1937 až 1933	1932 až 1928	1927 až 1923	1922 až 1918	1917 až 1913	1912 až 1908	1907 až 1903	1902 a dříve
a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Praha hl. m.	948	83	161	53	50	84	105	89	100	86	67	70
Středočeský	64 839	1 496	3 395	2 777	3 708	5 801	8 123	7 683	7 256	9 764	7 887	6 949
Jihočeský	47 374	1 483	3 044	2 375	3 155	4 666	6 353	5 809	5 681	6 683	4 957	3 168
Západočeský	33 889	1 360	2 445	2 114	2 605	3 650	4 510	4 110	3 900	4 305	3 031	1 859
Severočeský	26 621	1 372	2 203	2 057	2 136	2 831	3 365	3 086	2 900	2 990	2 145	1 536
Východočeský	61 694	1 579	3 653	2 700	3 569	5 677	7 814	7 453	6 983	9 276	7 442	5 548
Jihomoravský	99 640	2 921	5 464	4 680	6 236	9 978	13 551	12 820	11 599	14 668	11 089	6 634
Severomoravský	55 499	1 887	3 308	3 207	3 736	5 759	7 466	6 961	6 108	7 435	5 379	4 253
Západoslovenský	72 902	4 648	4 929	5 120	5 999	8 557	10 761	9 912	7 191	7 966	4 912	2 907
Středoslovenský	79 484	1 676	2 893	3 947	5 876	8 469	10 700	10 062	8 820	10 665	8 282	8 094
Východoslovenský	62 789	1 376	2 521	3 662	5 762	8 167	9 943	8 788	6 394	7 330	5 036	3 810
České země	390 504	12 181	23 673	19 963	25 195	38 446	51 287	48 011	44 527	55 207	41 997	30 017
Slovensko	215 175	7 700	10 343	12 729	17 637	25 193	31 404	28 762	22 405	25 961	18 230	14 811
ČSSR	605 679	19 881	34 016	32 692	42 832	63 639	82 691	76 773	66 932	81 168	60 227	44 828
Pro srovnání stejné věkové kategorie r. 1965	—	15—19 let	20—24 let	25—29 let	30—34 let	35—39 let	40—44 let	45—49 let	50—54 let	55—59 let	60—64 let	65 a více let
ČSSR	616 842	23 506	30 764	30 745	45 569	68 107	86 398	59 066	85 313	83 758	60 668	42 948
Slovensko	208 792	7 319	10 593	12 069	17 664	25 521	31 658	21 249	26 547	24 889	17 089	14 194

Průměrný věk osob trvale činných v zemědělství podle krajů a sociálně-ekonomických sektorů

Území, kraj	Muži a ženy				Muži				Ženy			
	země- dělství celkem	sektor			země- dělství celkem	sektor			země- dělství celkem	sektor		
		státní	druž- stevní	soukro- mý		státní	druž- stevní	soukro- mý		státní	druž- stevní	soukro- mý
a	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ČSSR	45,7	40,5	46,6	51,0	45,7	40,7	46,7	54,0	45,6	40,1	46,4	49,4
České země	45,5	40,6	46,9	53,5	44,8	40,3	46,4	55,0	46,1	40,9	47,3	52,6
Slovensko	46,0	40,1	45,8	50,1	47,1	41,6	47,2	53,7	44,8	37,6	41,8	48,3
Praha hl. město	42,2	41,9	—	59,0	43,1	43,2	—	58,0	40,8	40,5	—	60,0
Středočeský	46,9	43,3	48,2	54,2	45,9	42,3	47,3	55,6	47,8	44,3	49,0	53,2
Jihočeský	45,5	41,0	46,3	53,2	45,3	40,5	46,3	54,3	45,7	41,4	46,2	52,5
Západočeský	43,5	38,8	46,9	54,3	42,8	38,8	46,5	55,1	44,1	38,9	47,2	53,6
Severočeský	42,3	39,6	45,3	56,4	41,7	38,0	44,7	57,8	43,0	40,0	45,9	55,5
Východočeský	46,4	41,1	47,3	54,1	45,6	40,4	46,8	54,8	47,1	41,9	47,9	53,6
Jihomoravský	46,0	41,0	46,7	53,3	45,7	41,4	46,4	54,6	46,2	40,5	46,9	52,3
Severomoravský	44,8	38,7	46,0	52,6	43,9	39,2	45,1	55,2	45,5	38,2	46,7	51,6
Západoslovenský	44,5	39,4	45,0	55,0	46,0	41,6	47,0	57,0	42,2	35,2	43,0	53,0
Středoslovenský	47,6	40,4	47,0	50,1	48,3	40,6	47,3	53,6	47,1	40,1	46,5	48,6
Východoslovenský	46,3	41,3	46,3	48,9	47,8	42,4	48,0	52,3	44,8	39,3	44,5	46,8

POČTY HLAVNÍCH MECHANIZAČNÍCH PROSTŘEDKŮ V SOCIALISTICKÉM SEKTORU ZEMĚDĚLSTVÍ K 1. LEDNU 1968

ČSSR

Druh stroje	Zemědělství celkem	Z toho			Index celkem (stav 1. 1. 1967 = 100)
		státní statky	JZD	STS	
Traktory úhrnem	130 554	27 282	85 409	5461	102,7
v tom: kolové celkem	112 795	23 460	74 115	4515	102,2
z toho: Zetor 25A a 25K	21 999	2 133	18 458	128	89,7
Zetor 3011 a modifikace	23 460	5 476	14 468	1492	104,8
Zetor 4011 a modifikace	20 134	4 857	12 040	1467	104,4
Zetor Super 50	26 336	6 312	16 295	821	105,7
Zetor 5011 a modifikace	1 665	397	934	95	.
pásové celkem	17 759	3 822	11 294	946	106,2
z toho: DT 54 a 55	15 456	3 397	10 123	587	101,4
S 80, S 100, T-100 M	1 114	167	491	314	164,3
Traktory jednotkové (15 k tažné síly)	195 190	42 311	124 723	9487	105,0
z toho pásové	43 916	9 279	27 553	2864	108,7
Dodávková auta	2 345	308	1 187	467	125,9
Nákladní auta	11 988	2 171	6 730	895	106,1
Fekální auta	1 429	640	375	159	101,1
Fekální cisterny závěsné FPT 2,5	7 844	1 282	5 733	233	98,8
Vlečné vozy za auta	2 951	762	1 541	115	126,7
Přívěsy traktorové dvounápravové	142 369	31 499	92 962	3584	100,7
z toho velkoobjemové vozy					
s pevnou nástavbou	4 103	968	2 580	88	.
Komplety snímatelných velkoobjemových nástaveb	10 086	2 794	5 771	259	.
Elektromotory (vč. vmontovaných)	326 380	69 429	210 858	6999	106,3
z toho nad 20 kW	21 812	3 882	15 944	91	101,8
Spalovací motory stacionární vč. závlahových souprav	11 740	2 267	5 512	125	106,9
z toho nad 15 k	8 549	1 833	5 653	51	104,8
Traktorové pluhy	53 843	11 123	35 621	1828	107,4
Podmítače	9 275	2 060	6 356	79	90,0
Podmítací pluhy	8 737	1 537	6 235	124	108,2
Brány traktorové (soupravy)	64 264	15 278	42 027	530	110,4
Kultivátory traktorové vč. kombinátorů K 25/1	28 059	6 180	18 984	199	105,3
Plečky traktorové	18 392	3 344	13 249	106	110,8
Hrobkovače traktorové	5 406	1 019	4 014	6	76,8
Prosekávače řepy traktorové	1 322	265	933	15	93,4
Válce traktorové (soupravy)	19 231	4 484	12 507	52	101,1
Smyky traktorové (soupravy)	27 958	6 937	17 993	265	104,4
Secí stroje obilní	34 927	8 384	22 998	184	104,2
traktorové přesné řeposecí	3 344	618	2 279	209	98,6
na výsev kukuřice	3 263	502	2 551	6	101,1
Sázeče brambor	10 744	1 985	8 057	70	103,8
Nakládače hydraulické	11 201	2 098	7 682	324	87,9
Rozmetadla hnoje vč. adaptérů	30 253	6 520	18 682	1827	112,9
Rozmetadla průmyslových hnojiv	21 731	5 153	13 859	238	103,0
Čpavkovače	2 951	439	1 139	1243	99,7
Postřikovače a poprašovače	8 959	1 356	4 244	2333	105,1

Pokračování

Druh stroje	Zemědě- lství celkem	Z toho			Index celkem (stav 1. 1. 1967 = 100)
		státní statky	JZD	STS	
Žací lišty traktorové	32 720	7 043	21 944	406	102,4
Řádkovací žací stroje	13 015	2 654	8 747	416	106,1
Samovazy	14 834	1 848	12 099	54	96,2
Kombajny obilní celkem	13 930	3 045	7 222	2390	109,0
z toho SK 3 a SK 4	13 130	3 014	6 509	2385	114,2
Sběrací lisys vysokotlaké	12 737	3 014	7 081	1415	112,8
Kombajny na kukuřici na zrno	1 302	218	922	49	97,7
Sklízecí řezačky	11 738	2 588	7 853	126	104,5
Cepové sklízecí	14 878	3 615	9 566	327	106,7
Trhače lnu a kombajny na len	1 795	259	1 245	176	108,4
Odsemeňovače lnu	1 518	177	1 198	29	98,0
Vyorávače brambor traktorové	17 788	3 190	13 358	93	102,6
z toho 2řádkové	10 131	1 646	7 795	56	105,1
Kombajny na brambory	2 782	534	1 858	172	100,0
Ořezávače chrastu pro dělenou sklizeň	2 577	492	1 650	192	110,0
Vyorávače řepy pro dělenou sklizeň	2 980	540	1 972	195	113,6
Ostatní traktorové vyorávače řepy	7 045	1 332	5 103	52	109,5
Obrabeče a shrnovače píce traktorové	16 532	3 866	10 782	67	99,1
Výfuky sena a slámy	22 482	4 857	15 313	10	102,0
Zrnomety	19 490	4 283	13 290	—	101,1
Třidiče brambor	5 440	1 185	3 804	1	105,4
Sušárny: na brambory	34	10	16	—	72,3
na obilí	2 261	647	1 331	—	119,6
Ventilátory na dosoušení píce	52 749	13 732	33 677	—	106,4
Čističky obilí celkem	5 523	1 124	3 893	1	132,7
Třidičky obilí	1 795	489	1 079	—	51,2
Mlátičky celkem	14 138	1 595	11 481	52	94,9
z toho automatické	9 611	1 140	7 887	11	94,7
Řezačky píce motorové	27 052	5 529	19 117	—	97,5
Krouhačky motorové	24 885	3 807	19 350	—	99,7
Šrotovníky kladívkové	11 894	1 876	9 022	—	99,7
Pařící kolony	2 155	368	1 594	58	111,1
Oběžné shrnovače hnoje	10 230	1 879	7 605	—	109,8
Dojící zařízení konvové	15 772	3 767	10 501	—	102,0
Dojící automaty	3 916	714	2 877	—	96,3
Chladicí nádrže mléka	20 363	4 626	13 869	—	108,4
Elektrické ohradníky	8 729	2 611	5 054	—	97,3
Elektrické lhně	3 364	352	1 820	—	102,1
Závlahové soupravy: stabilní	1 494	260	1 044	—	98,8
přenosné	4 232	920	2 685	—	109,6

Počty hlavních mechanizačních prostředků v socialistickém sektoru zemědělství k 1. lednu 1968

České země

Druh stroje	Zemědělství celkem	Z toho			Index celkem (stav 1. 1. 1967 = 100)
		státní statky	JZD	STS	
Traktory úhrnem	93 499	20 782	59 974	3495	103,1
v tom: kolové celkem	82 209	18 116	53 023	2941	102,7
z toho: Zetor 25A 25K	16 786	1 681	14 000	73	90,6
Zetor 3011 a modifikace	16 996	4 256	10 228	1006	105,1
Zetor 4011 a modifikace	15 683	3 981	9 431	918	104,6
Zetor Super 50	17 000	4 547	9 810	518	106,3
Zetor 5011 a modifikace	1 397	363	765	80	.
pásové celkem	11 290	2 666	6 951	554	105,6
z toho: DT 54 a 55	9 980	2 364	6 345	360	101,4
S 80, S 100, T-100 M	587	125	190	171	158,6
Traktory jednotkové (15 k tažné síly)	136 689	31 955	85 022	5965	105,2
z toho pásové	27 775	6 507	16 773	1663	107,8
Dodávková auta	1 640	248	725	3 4	124,1
Nákladní auta	7 552	1 574	3 499	697	104,4
Fekální auta	1 087	503	261	115	101,7
Fekální cisterny závěsné FPT 2,5	5 610	990	4 022	161	98,7
Vlečné vozy za auta	2 376	596	1 258	91	120,9
Prívěsy traktorové dvounápravové	109 877	25 586	70 659	2314	101,0
z toho velkoobjemové vozy s pevnou nástavbou	3 527	813	2 312	65	.
Komplety snímatelných velkoobjemových nástaveb	9 378	2 575	5 554	187	.
Elektromotory (vč. vmontovaných)	252 796	54 956	160 780	5575	106,7
z toho nad 20 kW	17 640	3 005	13 030	82	101,4
Spalovací motory stacionární vč. závlahových souprav	5 473	1 143	3 154	68	108,3
z toho nad 15 k	4 082	1 013	2 508	1	102,7
Traktorové pluhy	36 882	8 223	23 776	1097	107,2
Podmítače diskové	6 975	1 650	4 687	55	86,0
Podmítací pluhy	6 675	1 203	4 792	66	112,2
Brány traktorové (soupravy)	49 223	12 277	31 715	306	107,7
Kultivátory traktorové vč. kombinátorů k 25/1	20 044	4 682	13 285	94	103,9
Plečky traktorové	12 974	2 454	9 269	61	114,3
Hrobkovače traktorové	4 575	881	3 380	5	74,9
Prosekávače řepy traktorové	1 022	193	739	8	95,0
Válce traktorové (soupravy)	12 712	3 144	8 071	25	101,1
Smyky traktorové (soupravy)	21 535	5 543	13 679	171	103,7
Secí stroje obilní	24 621	6 348	15 843	67	105,0
traktorové: přesné řeposecí	2 428	463	1 657	154	98,6
na výsev kukuřice	1 415	258	1 057	2	105,4
Sázeče brambor	8 430	1 581	6 279	37	95,7
Nakládače hydraulické	8 986	1 763	6 075	223	91,9
Rozmetadla hnoje vč. adaptérů	22 194	4 952	13 883	1059	111,4
Rozmetadla průmyslových hnojiv	14 503	3 757	8 918	89	104,1
Čpavkovače	2 093	394	1 046	545	100,1
Postřikovače a poprašovače	6 194	938	2 909	1609	105,3

Pokračování

Druh stroje	Zemědělství celkem	Z toho			Index celkem (stav 1. 1. 1967 = 100)
		státní statky	JZD	STS	
Žací lišty traktorové	24 027	5 483	15 851	217	102,2
Řádkovací žací stroje	9 077	1 889	6 192	165	107,4
Samovazy	10 209	1 156	8 436	7	94,8
Kombajny obilní celkem	10 179	2 366	5 397	1455	109,2
z toho SK 3 a SK 4	9 530	2 341	4 817	1453	113,8
Sběrací lisys vysokotlaké	9 083	2 356	4 964	908	114,1
Kombajny na kukuřici na zrno	161	14	130	5	107,3
Sklízecí řezačky	9 002	2 042	6 015	90	90,9
Cepové sklízeče	11 308	2 872	7 204	168	106,8
Trhače lnu a kombajny na len	1 341	208	911	131	108,8
Odsemeňovače lnu	1 143	131	902	19	97,1
Vyorávače brambor traktorové	13 960	2 535	10 427	49	102,5
z toho 2 řádkové	9 103	1 501	6 965	47	105,1
Kombajny na brambory	2 725	52	1 821	172	100,5
Ořezávače chrástu pro dělenou sklizeň	2 274	387	1 530	170	114,2
Vyorávače řepy pro dělenou sklizeň	2 356	410	1 590	171	112,6
Ostatní traktorové vyorávače řepy	4 889	950	3 552	17	111,9
Obrabeče a shrnovače píce traktorové	13 130	3 226	8 435	40	99,8
Výfuky sena a slámy	19 829	4 371	13 417	10	102,2
Zrnometry	15 325	3 452	10 368	—	100,6
Třídíče brambor	4 794	1 031	3 371	1	104,9
Sušárny: na brambory	27	9	10	—	93,1
na obilí	2 029	557	1 246	—	117,8
Ventilátory na dosoušení píce	44 138	11 828	27 746	—	106,6
Čističky obilí celkem	4 226	891	2 965	1	135,4
Třídíčky obilí	1 432	409	854	—	53,3
Mlátičky celkem	9 759	995	8 043	1	93,6
z toho automatické	7 615	878	6 273	—	94,0
Řezačky píce motorové	16 691	3 665	11 418	—	95,3
Krouhačky motorové	18 523	2 734	14 489	—	99,8
Šrotovníky kladívkové	8 483	1 371	6 418	—	100,1
Pařící kolony	1 849	294	1 406	45	113,5
Oběžné shrnovače hnoje	8 482	1 492	6 413	—	109,2
Dojící zařízení konvové	12 217	3 151	7 942	—	101,6
Dojící automaty	3 078	544	2 291	—	95,9
Chladicí nádrže mléka	16 543	3 730	11 335	—	107,5
Elektrické ohradníky	7 837	2 415	4 514	—	97,3
Elektrické líně	1 899	174	871	—	92,8
Závlahové soupravy: stabilní	909	167	616	—	93,8
přenosné	2 170	571	1 274	—	122,0

Počty hlavních mechanizačních prostředků v socialistickém sektoru zemědělství k 1. lednu 1968

Slovensko

Druh stroje	Zemědělství celkem	Z toho			Index celkem (stav 1. 1. 1967 = 100)
		státní statky	JZD	STS	
Traktory úhrnem	37 055	6 500	25 435	1966	101,7
v tom: kolové celkem	30 586	5 344	21 092	1574	100,6
z toho: Zetor 25A a 25K	5 213	452	4 458	55	87,2
Zetor 3011 a modifikace	6 464	1 220	4 240	486	104,2
Zetor 4011 a modifikace	4 451	876	2 609	549	103,7
Zetor Super 50	9 336	1 765	6 485	303	104,7
Zetor 5011 a modifikace	268	34	169	15	.
pásové celkem	6 469	1 156	4 343	392	107,3
z toho: DT 54 a 55	5 476	1 033	3 778	227	101,3
S 80, S 100, T-100 M	527	42	301	143	171,1
Traktory jednotkové (15 k tažné síly)	58 501	10 356	39 701	3522	104,4
z toho pásové	16 141	2 772	10 780	1201	110,2
Dodávková auta	705	60	462	83	130,6
Nákladní auta	4 436	597	3 231	198	109,1
Fekální auta	342	137	114	44	99,4
Fekální cisterny závěsné FPT 2,5	2 234	292	1 711	72	98,9
Vlečné vozy za auta	575	166	283	24	158,0
Přívěsy traktorové dvouápravné	32 492	5 913	22 303	1270	99,9
z toho velkoobjemové vozy s pevnou nástavbou	576	155	268	23	.
Komplety snímatelných velkoobjemových nástaveb	708	219	217	72	.
Elektromotory (vč. vmontovaných)	73 584	14 473	50 078	1424	104,8
z toho nad 20 kW	4 172	877	2 914	9	103,3
Spalovací motory stacionární vč. závlahových souprav	6 267	1 124	4 358	57	105,7
z toho nad 15 k	4 467	820	3 145	50	106,7
Traktorové pluhy	16 961	2 900	11 845	731	107,9
Podmítače diskové	2 300	410	1 669	24	104,9
Podmítací pluhy	2 062	334	1 443	58	97,0
Brány traktorové (soupravy)	15 041	3 001	10 312	224	111,1
Kultivátory traktorové vč. kombinátorů k 25/1	8 015	1 498	5 699	105	108,8
Plečky traktorové	5 418	890	3 980	45	103,3
Hrobkovače traktorové	831	138	634	1	89,5
Prosekače řepy traktorové	300	72	194	7	88,2
Válce traktorové (soupravy)	6 519	1 340	4 436	27	101,3
Smyky traktorové (soupravy)	6 423	1 394	4 314	94	106,8
Secí stroje obilní	10 306	2 036	7 155	117	102,2
traktorové: přesné řeposecí	916	155	622	55	98,5
na výsev kukuřice	1 848	244	1 494	4	98,1
Sázeče brambor	2 314	404	1 778	33	101,4
Nakládače hydraulické	2 215	335	1 607	101	74,8
Rozmetadla hnoje vč. adaptérů	8 059	1 568	4 799	768	117,5
Rozmetadla umělých hnojiv	7 228	1 396	4 941	1149	100,7
Čpavkovače	858	45	93	698	98,6
Postřikovače a poprašovače	2 765	418	1 335	724	104,5

Pokračování

Druh stroje	Zemědělství celkem	Z toho			Index celkem (stav 1. 1. 1967 = 100)
		státní statky	JZD	STS	
Žací lišty traktorové	8 693	1 560	6 093	189	103,0
Řádkovací žací stroje	3 938	765	2 555	251	103,2
Samovazy	4 625	692	3 663	47	99,4
Kombajny obilní celkem	3 751	679	1 825	935	108,5
z toho SK 3 a SK 4	3 600	673	1 692	932	115,1
Sběrací lisy vysokotlaké	3 654	658	2 117	507	109,9
Kombajny na kukuřici na zrno	1 141	204	792	44	96,4
Sklízecí řezačky	2 736	564	1 838	36	115,5
Cepové sklizeče	3 570	737	2 362	159	106,3
Trhače lnu a kombajny na len	454	51	334	45	107,3
Odsemeňovače lnu	375	46	296	10	100,8
Vyorávače brambor traktorové	3 828	655	2 931	44	103,3
z toho 2 řádkové	1 028	145	830	9	104,8
Kombajny na brambory	57	8	37	—	81,4
Ořezávače chrástu pro dělenou sklizeň	303	105	120	22	86,1
Vyorávače řepy pro dělenou sklizeň	624	130	382	24	117,7
Ostatní traktorové vyorávače řepy	2 156	382	1 551	35	104,5
Obraceče a shrnovače píce traktorové	3 402	640	2 347	27	96,7
Výfuky sena a slámy	2 653	486	1 896	—	100,3
Zrnomety	4 165	831	2 922	—	103,1
Třídíče brambor	646	154	433	—	109,9
Sušárny: na brambory	7	1	6	—	38,9
na obilí	232	90	85	—	138,1
Ventilátory na dosoušení píce	8 611	1 904	5 931	—	105,1
Čističky obilí celkem	1 297	233	928	—	124,7
Třídíčky obilí	363	80	225	—	44,4
Mlátičky celkem	4 379	600	3 438	51	98,0
z toho automatické	1 996	262	1 614	11	97,1
Řezačky píce motorové	10 361	1 864	7 699	—	101,2
Krouhačky motorové	6 362	1 073	4 861	—	99,5
Šrotovníky kladívkové	3 411	505	2 604	—	98,7
Pařící kolony	306	74	188	13	98,7
Oběžné shrnovače hnoje	1 748	387	1 192	—	112,8
Dojící zařízení konvové	3 555	616	2 559	—	103,3
Dojící automaty	838	170	586	—	97,9
Chladicí nádrže mléka	3 820	896	2 534	—	112,1
Elektrické ohradníky	892	196	540	—	97,9
Elektrické lhně	1 465	178	949	—	117,2
Závlahové soupravy: stabilní	585	93	428	—	107,7
přenosné	2 062	349	1 411	—	98,9

Počty hlavních mechanizačních prostředků v socialistickém sektoru zemědělství k 1. lednu 1968 podle krajů

Druh	Středo- český ¹⁾	Jiho- český	Západo- český	Severo- český	Východo- český	Jiho- moravský	Severo- moravský	Západo- slovenský	Středo- slovenský	Východo- slovenský
Traktory fyzické celkem	16693	11623	10264	8746	14980	20261	10932	18026	8338	10691
z toho pásové	2026	1176	1237	1281	1683	2541	1346	3008	1516	1945
Traktory jednotkové celkem	24095	16598	15521	13002	21727	29171	16575	27387	13635	17479
z toho pásové	4925	2894	3214	3001	4186	6209	3346	7453	3845	4843
Nákladní auta	1392	679	1149	831	995	1645	861	1813	1296	1327
Přívěsy traktorové 2nápravové	19051	15146	13241	9123	18835	22052	12429	15845	7499	9148
Elektromotory (vč. vmontovaných)	40178	35092	27691	19341	45096	56378	29020	37388	17974	18222
z toho nad 20 kW	3244	2452	1666	1316	3250	4037	1675	2000	1105	1067
Spalovací motory stacionární vč. závlahových souprav	1142	798	455	491	878	1217	492	3932	1051	1284
z toho nad 15 k	920	505	364	419	661	836	377	2604	817	1046
Traktorové pluhy	6656	4734	3553	3486	5943	8858	3652	8427	3856	4678
Podmítače diskové a podmítací pluhy	2659	1675	1019	1370	2546	3031	1350	2322	991	1049
Brány traktorové (soupravy)	8907	6523	5529	3985	8662	10084	5533	7512	3470	4059
Kultivátory traktorové	3596	2373	2020	1646	3450	4498	2461	3895	1792	2328
Plečky traktorové	2576	1578	1068	969	2101	3252	1430	3276	949	1193
Válce traktorové (soupravy)	2447	1103	1396	980	2057	3073	1656	4043	1122	1354
Smyky traktorové (soupravy)	4323	2215	2654	2023	3826	4291	2203	3800	1264	1359
Secí stroje obilní traktorové	4733	2806	2678	2177	3854	5721	2652	5361	2209	2736
Sázeče brambor	1342	1579	1007	529	1392	1677	904	486	813	1015
Nakládače hydraulické	1566	1412	947	544	1619	1966	932	933	640	642
Rozmetadla hnoje vč. adaptérů	3839	2871	2771	1666	3708	4603	2736	3879	2050	2130
Rozmetadla průmyslových hnojiv	2405	1952	1658	1277	2592	2907	1712	3074	1899	2255
Postřikovače a poprašovače	1065	668	401	748	986	1695	631	1338	617	810

¹⁾ vč. hl. m. Prahy

Druh	Středo- český ¹⁾	Jiho- český	Západo- český	Severo- český	Východo- český	Jiho- moravský	Severo- moravský	Západo- slovenský	Středo- slovenský	Východo- slovenský
Žací lišty traktorové	3879	3570	3137	1900	4287	4649	2605	4115	2096	2482
Řádkovací žací stroje	1920	964	802	700	1501	2095	1095	2269	703	966
Samovazy	1427	1910	1064	643	1889	2353	923	1198	1734	1693
Kombajny obilní	1592	1297	1302	945	1594	2209	1240	2071	680	1000
Sběrací lisys vysokotlaké	1396	1231	1010	914	1322	1970	1240	1854	703	1097
Kombajny na kukuřici na zrno	7	—	—	1	—	153	—	849	75	217
Sklízecí řezačky	2104	1200	649	756	1409	2120	764	1628	455	653
Cepové sklízecce	2008	1611	1483	1063	1984	1981	1178	1738	941	891
Vyorávače brambor traktorové	2018	2474	1681	803	2484	3096	1404	907	1365	1556
Kombajny na brambory	321	464	329	134	734	399	344	13	11	33
Ořezávače chrástu pro dělenou sklizeň	522	3	55	145	516	658	375	172	21	110
Vyorávače řepy pro dělenou sklizeň	567	11	58	138	547	645	390	405	42	177
Ostatní traktorové vyorávače řepy	1439	108	165	531	724	1429	493	1425	301	430
Obraceče a shrnovače píce traktorové	2179	2128	1718	1132	2322	2251	1400	1685	896	821
Výfuky sena a slámy	3148	3165	2486	1542	3554	3891	2043	710	1143	800
Zrnomety	2926	1875	1641	1246	2511	3397	1729	2240	973	952
Ventilátory na dosoušení píce	8564	6977	5033	3678	7291	7601	4994	3539	3013	2059
Čističky obilí	680	420	415	315	763	1134	499	692	274	331
Mlátičky celkem	1552	1646	925	556	1696	2381	1003	1682	1311	1386
z toho automatické	1234	1385	650	474	1376	1780	716	549	752	695
Řezačky píce motorové	2703	2539	1445	1267	2424	4899	1414	5316	2706	2339
Dojící zařízení konvové	2328	1575	1478	1137	2154	1989	1556	1826	850	879
Dojící automaty	554	443	308	196	610	619	348	392	277	169
Chladicí nádrže mléka	2736	2100	1966	1178	3389	3093	2081	1857	912	1051

¹⁾ vč. hl. m. Prahy

Mechanizační prostředky v socialistickém sektoru zemědělství na 1000 ha produktivní plochy **ČSSR**

Ukazatel	1963	1964	1965	1966	1967	Index (1963 = = 100)
Na 1000 ha zemědělské půdy připadá:						
Traktorů jednotkových	22,6	23,1	25,3	26,2	27,6	122,1
Přívěšů traktorových	16,4	17,6	18,9	19,9	20,1	122,6
Rozmetadel hnoje vč. adaptérů	1,3	2,7	3,3	3,8	4,3	330,8
Rozmetadel umělých hnojiv	3,8	3,6	3,4	3,0	3,1	81,6
Na 1000 ha orné půdy připadá:						
Pluhů traktorových	11,2	11,2	11,0	9,9	10,7	95,5
Kultivátorů traktorových	5,4	5,5	5,6	5,3	5,6	103,7
Pleček traktorových	4,0	4,2	3,7	3,3	3,7	92,5
Secích strojů obilních	13,4	12,3	11,3	9,6	8,3	61,9
Na 1000 ha zrnin připadá:						
Samovazů	10,2	8,9	7,8	6,0	5,8	56,9
Řádkovacích žacích strojů	4,0	4,2	4,8	4,8	5,1	127,5
Kombajnů obilních	4,1	4,4	4,8	5,0	5,4	131,7
Mlátiček	10,9	9,4	8,2	5,8	5,5	50,5
Na 1000 ha brambor připadá:						
Sázečů brambor	20,6	21,2	25,6	23,7	26,3	127,7
Vyorávačů brambor traktorových	34,8	39,7	44,9	39,7	43,6	125,3
Kombajnů na brambory	5,5	5,9	6,8	6,4	6,8	123,6
Na 1000 ha cukrovky připadá:						
Ořezávačů chrástu pro dělenou sklizeň	5,1	8,2	11,2	11,7	12,5	245,1
Vyorávačů řepy traktorových celkem	38,9	38,9	40,9	40,3	48,7	125,2
Na 1000 ha lnu připadá:						
Trhačů lnu	38,5	36,8	44,8	41,7	42,6	110,6
Kombajnů na len	3,0	2,7	4,4	4,3	8,2	273,3
Na 1000 ha kukuřice na zrno připadá:						
Kombajnů na kukuřici	9,1	10,2	11,4	8,8	8,7	95,6
Na 1000 pícnin připadá:						
Žacích lišt traktorových	13,6	15,9	15,4	14,2	14,9	109,6
Na 1000 ha pícnin na orné půdě připadá:						
Sklízecích řezaček a cepových sklízeců	15,8	18,1	21,7	19,0	19,7	124,7

**Stavby a kapacita v živočišné výrobě socialistických zemědělských závodů
k 1. lednu 1968**

Druh		Stavby a kapacita			Z celkového počtu je nevyhovujících
		celkem	z toho		
			ve státních statcích	v JZD	
ČSSR					
Stáje pro dojnice	a	22 517	5 435	15 108	6 147
	b	1 729 627	379 955	1 217 815	217 875
Stáje pro ostatní skot	a	31 109	7 282	21 251	14 947
	b	1 551 815	385 156	1 037 750	474 074
Vepřiny celkem	a	18 200	2 532	14 594	5 527
	b	3 235 841	625 510	2 256 507	632 473
z toho výkrmny nad 100 ks	a	7 019	1 203	5 326	×
	b	2 037 842	428 199	1 327 341	×
Porodny pro prasnice	a	8 772	1 020	7 406	2 514
	b	307 102	49 408	232 378	52 872
Drůbežárny pro odchov na hluboké podestýlce	a	4 423	726	3 088	833
	b	7 969 580	1 650 544	3 825 436	667 997
Drůbeží haly s klecovým odchovem	a	149	42	100	×
	b	482 582	148 170	278 411	×
Slovensko					
Stáje pro dojnice	a	4 852	929	3 532	531
	b	460 334	84 663	342 246	38 057
Stáje pro ostatní skot	a	5 445	1 098	3 845	945
	b	473 201	96 960	339 936	60 851
Vepřiny celkem	a	5 763	711	4 754	731
	b	1 230 363	197 312	940 008	113 755
z toho výkrmny nad 100 ks	a	2 359	332	1 888	×
	b	801 208	136 916	592 095	×
Porodny pro prasnice	a	1341	96	1 217	185
	b	29 599	4 841	23 503	2 449
Drůbežárny pro odchov na hluboké podestýlce	a	752	99	576	68
	b	2 212 060	458 800	1 077 560	73 125
Drůbeží haly s klecovým odchovem	a	60	11	48	×
	b	142 766	32 282	109 484	×

a = počet staveb, b = kapacita v počtu kusů
Poznámka: Materiál zpracován z dat SSÚ.